

Ministerie van Verkeer en Waterstaat
Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat
Directie Oost-Nederland

Postbus 9070
6800 ED Arnhem
Tel. 026 - 3688355

Bibliotheek

naam	afd.	retour	paraaf

S.V.P. TIJDIG VERLENGEN

DI: 86913

INEZ FLAMELING

HOOGWATER

50 JAAR NA DE WATERSNOODRAMP

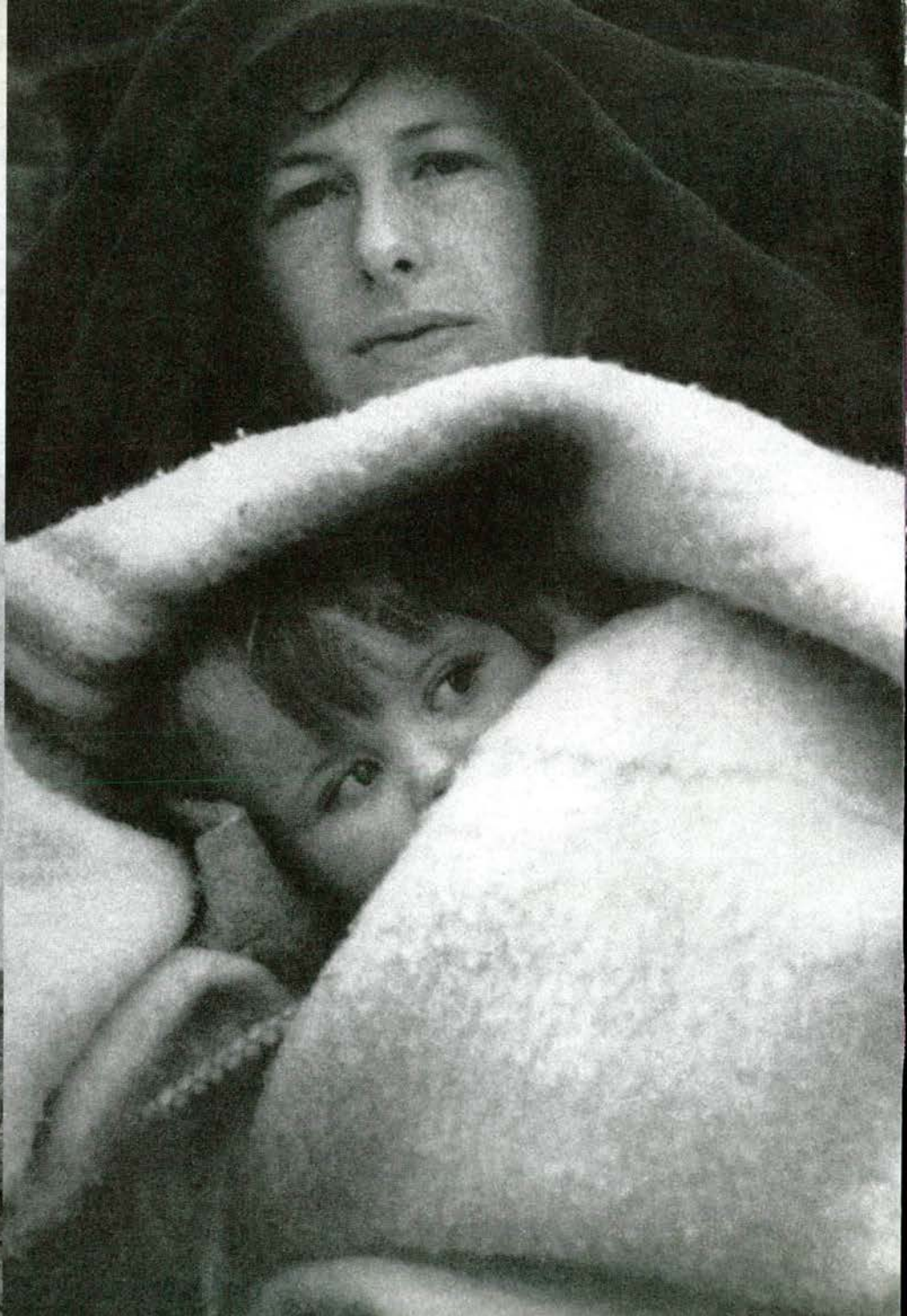

Ministerie van Verkeer en Waterstaat
Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat
Directie Oost-Nederland

Bibliotheek

Nr. WB1210-4 ON

HOOGWATER

50 JAAR NA DE WATERSNOODRAMP

INEZ FLAMELING

*VOOR ONS LAND ZAL 1953 IN DE HERINNERING VOORTLEVEN ALS HET JAAR VAN DE
WATERSNOOD, DIE ZOVEEL LEED BRACHT EN ZOVEEL SCHADE AANRICHTTE.*

*ONAFSCHEIDELIJK ZAL DAARMEDE ECHTER VERBONDEN BLIJVEN DE HEUGENIS AAN HET
ONTROEREND MEDELEVEN IN BINNEN- EN BUITENLAND, AAN DE WARME SPONTANITEIT
WAARMEDE HULP WERD GEBODEN EN AAN DE BETOONDE OFFERVAARDIGHEID.*

*HET RAMPENFONDS EN HET RODE KRUIS HEBBEN VEEL GEDAAN OM DE GETROFFENEN
TEGEMOET TE KOMEN. [...]*

*MET DANKBAARHEID KUNNEN WIJ CONSTATEREN, DAT THANS DE DIJKEN OP ÉÉN
UITZONDERING NA GEDICHT ZIJN. ER BESTAAT GOEDE HOOP, DAT VÓÓR DE
NAJAARSSTORMEN DE SLUITING VOLTOOID ZAL ZIJN. DIT WARE DE SCHOONSTE BELONING
VOOR DE ARBEID VAN VELEN.*

*ALLE KRACHTEN WORDEN INGESPANNEN VOOR HET HERSTEL DER GETROFFEN GEBIEDEN,
OOK OP HET GEBIED VAN LANDBOUW EN WEDEROPBOUW. TEVENS IS HET OOG GERICHT OP
DE NOODZAKELIJKHEID OM VOOR DE TOEKOMST GROTERE VEILIGHEID TE VERZEKEREN.*

Fragment uit de troonrede van 15 september 1953

Inhoud

Gevaarlijk hoogwater 9

Deel 1: Hoe veilig voelen we ons?

Hebben we daar nou altijd voor gevochten? 14

Interview met documentairemaakster Ireen van Ditschuyzen. Over wandelend zand en leven langs de kust.

Een monument voor de Ramp 18

Het watersnoodmuseum in Ouwkerk is een monument voor de Ramp. Brieven, voorwerpen, citaten uit het gastenboek en een interview met de voorzitter.

Vijftig jaar na dato 24

Vijf mensen vertellen wat ze hebben meegemaakt in 1953 en hoe het ze daarna is vergaan. Hoe veilig voelden ze zich naderhand, hielden ze rekening met een nieuwe stormvloed en wat vinden ze van de Deltawerken?

Niet klagen maar dragen 32

Leni Torenstra, arts in de ouderenzorg, deed onderzoek naar de verwerking van de Ramp.

Kinderen van na de Ramp 34

Hoe is het om op te groeien met ouders die de Ramp hebben meegemaakt en in een streek waarin de Ramp onderdeel is van het collectieve geheugen? Vier persoonlijke verhalen.

Water is mooi maar lastig 40

Hoe beleven inwoners van de kuststrook en het rivierengebied de risico's van water?

Hansje Brinkers: een geïmporteerde legende 42

Wie denkt wat over water? 44

Slechts 3 % van de Nederlandse burgers denkt regelmatig na over de veiligheid van de Nederlandse zeeweringen, en andere conclusies uit de water-enquête van Verkeer en Waterstaat.

Opnieuw op de vlucht voor het water 46

In 1995 moest een kwart miljoen mensen evacueren voor het dreigende hoogwater op de rivieren. Zes persoonlijke noten van evacués.

Deel 2: Wat is veiligheid ons waard?

Zweven over de dijken 52

Interview met kunstschilder Willem den Ouden. Over de stille strijd rondom de rivierdijken.

Rivierafvoeren uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst 56

Over broodnodige noodoverloopgebieden en dodelijke rivieren.

De goedkoopste verzekeraars van Nederland 62

Rein van der Kluit, directeur van de Unie van Waterschappen, legt uit waarom de Nederlandse dijken nooit door Aegon of DeltaLloyd zullen worden beheerd.

You can't prevent it, prepare for it! 64

Overstromingen veroorzaken in de VS de meeste schade van alle natuurrampen. Zelfredzaamheid staat bij veel Amerikanen hoog in het vaandel. De overheid helpt daarbij.

Droogmakerijen en watergrillen 68

Honderd jaar dijken in de politiek, aan de hand van de verkiezingsprogramma's van de hele 20^e eeuw. Met foto's, cartoons, pamfletten en krantenkoppen.

Borstrokken en heuplaarzen 80

Veel bedrijven profiteerden van watersnoden. Een collage van reclames uit de hele 20^e eeuw, van borstrokken en heuplaarzen tot droogmachines en sensatievluchten.

Deel 3: Hoe veilig zijn we echt?

Leed en kerels?	86
Interview met journalist Kees Slager. In 1953 lieten bestuurders het massaal afweten. En nu?	
Dijken, plaggen, wier, zand, klei, steen en asfalt	90
De Deltawerken in een notendop	96
Nederland is minder veilig dan we denken	100
Over risico's, dijkkringen, dijkziektes en bezwijkende dijken.	
Wat is een stormvloed?	106
De hoogste stormvloed van de 20 ^e eeuw, satellietfoto's en de ergste stormvloed uit de wereldgeschiedenis.	
Stormvloedkeringen, Neêrlands trots	108
Feiten en meningen over stormvloedkeringen.	
De wandelende kust	118
Over zand, camera's langs de kust, zandsuppleties en de wandelende kust als attractie.	
Iedereen op zijn post	124
Wie waakt er over Nederland, toen en nu?	
Tsunami's: een muur van water	130
Tsunami's kunnen wel dertig meter hoog zijn. Lopen we in Nederland het risico van een tsunami?	
Door mensenhand	132
Over kunstmatige overstromingen. Bommen op de Walcherse dijken, gesprongen waterleidingen, Duitse inundaties en terroristen.	
Hoogwater in Vlaanderen	136
Het Sigmaplans, potpolders en de overstromingen in 1953.	
Een dubbeltje op zijn kant	142
Hoe de Randstad in 1953 ternauwernood aan een watersnood ontsnapte.	
Het worst case scenario	144
Holland loopt onder water.	

Deel 4: Zijn we nog veilig in de toekomst?

Een wild paard laat zich niet temmen	148
Interview met architect Lucas Verweij. We moeten af van het idee dat je een polis kan afsluiten om droog te blijven.	
Praten over de kust	152
Blijft de Hollandse kust veilig? Waar zitten de problemen en hoe lossen we het op? Een interview met gedeputeerde Wildekamp, een overzichtskaart en een groot aantal meningen van kustbewoners.	
De weersverwachting van het KNMI: Heet weer en hoog water	156
Klimatoloog Gunter Können van het KNMI legt uit dat het nog nooit zo koud is geweest op aarde. Met alle feiten over zeespiegelstijging, bodemdaling, hoogwater in de rivieren en de kans op stormvloed.	
Waterwijken in Nederland	162
Vier drijvende wijken in beeld.	
Stad op zee	164
Over wonen met het water.	
In plaats van dijkverzwaringen	166
Zijn de dijken zoals we ze nu kennen over honderd jaar alleen nog maar in een openluchtmuseum te zien?	
Hollands glorie	170
Over de noodzaak van waterbouwkundig onderwijs in de toekomst.	
Het Deltaplan-Plus	172
Noodzakelijk vervolg op de Deltawerken, of terug naar af?	
Illustratie verantwoording	179
Index	181
Colofon	184

Gevaarlijk hoogwater

Het is laat in de middag van 31 januari 1953. 'Guur weer en gevaarlijk hoogwater' voorspelt het KNMI. Langs de Zeeuwse en Hollandse kust bewonderen mensen op hun vrije zaterdagmiddag het spectaculair hoge water en de huizenhoge golven, veroorzaakt door de aanhoudende noordwestenwind. Het water staat zo hoog dat op sommige plaatsen coupures in de dijken moeten worden afgesloten met vloedplanken. Dat is geen reden tot zorg. Het water staat wel vaker hoog en de dijken hebben het altijd gehouden. De meeste mensen gaan daarom weer nietsvermoedend naar huis en 's avonds naar bed.

Enige uren later, in de vroege morgen van 1 februari 1953, wordt Zuidwest-Nederland getroffen door de grootste natuurramp van de eeuw. Een hoge stormvloed overspoelt de Zeeuwse en Zuid-Hollandse kusten en het lage westelijke deel van Brabant. Het woedende water slaat vijfhonderd gaten in de dijken en overstroomt 200.000 hectare grond. Ongeveer 4500 huizen worden verwoest en tien keer zoveel beschadigd. Veel mensen die nietsvermoedend zijn gaan slapen, worden wakker in de chaos van de watersnoodramp. Van hen zullen 1835 het niet overleven. Op hardhandige wijze worden de Nederlanders er op gewezen hoe kwetsbaar ze zijn, in hun land achter de dijken.

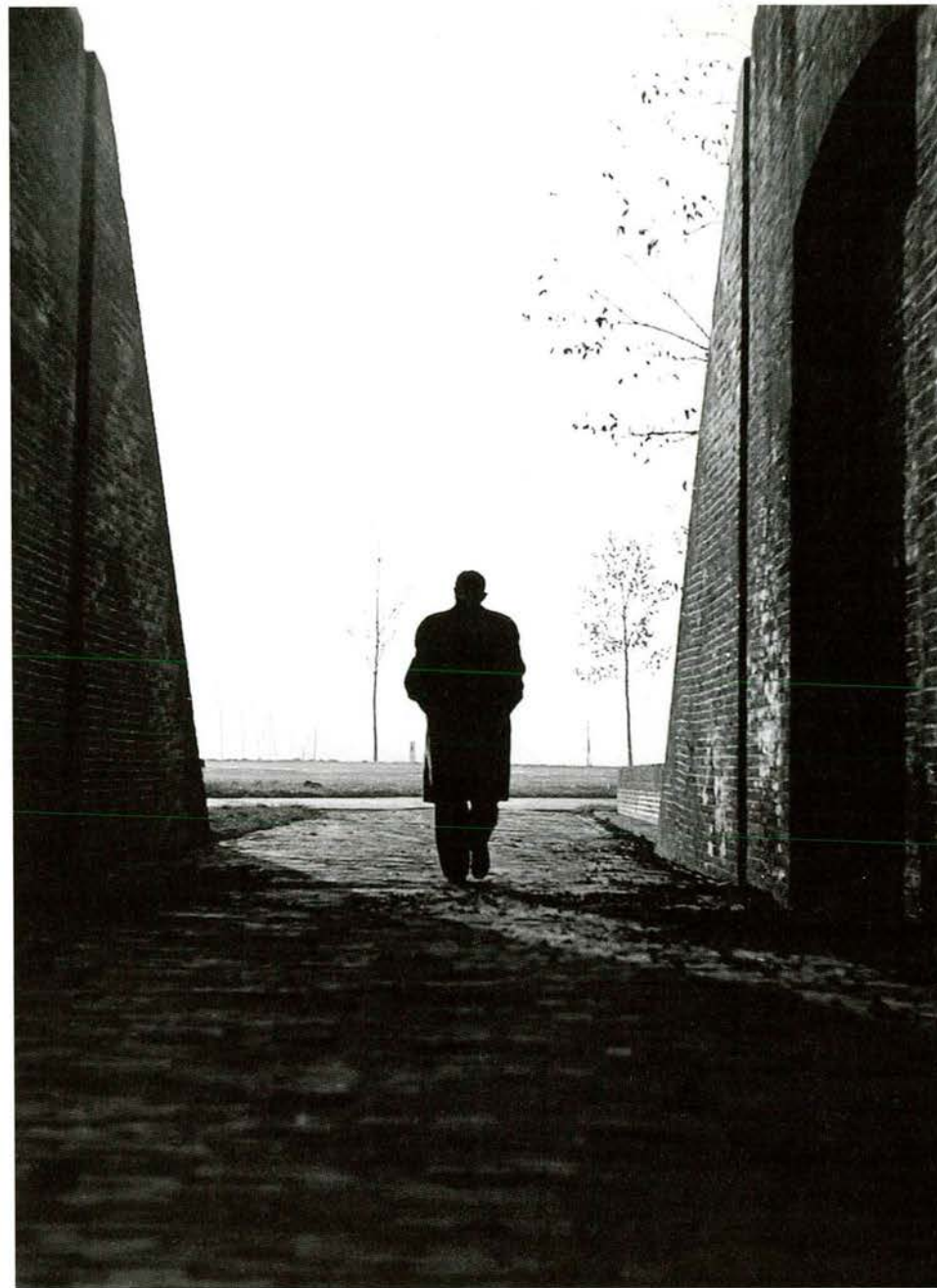
Hoe heeft het kunnen gebeuren? Vijftig jaar geleden was het nog niet gebruikelijk om de schuldvraag te stellen, maar duidelijk was dat Nederland zijn kustverdediging niet op orde had. De verantwoordelijke instanties, zoals Rijkswaterstaat, wisten dat ook. Klokkenluiders zoals de ingenieur Johan van Veen hadden al voor de Tweede Wereldoorlog gewezen op de erbarmelijk staat van sommige dijkvakken in de zuidelijke delta. Ook de in 1939 ingestelde stormvloedcommissie wees in zijn rapporten op de te lage dijken. Deze waarschuwingen vonden echter weinig weerklank. Dat had deels te maken met de oorlog en de periode van wederopbouw daarna, waarin meer aandacht was voor de bedreigingen uit het oosten dan voor de erfvijand uit het westen. Maar de belangrijkste reden was ongetwijfeld dat sinds mensenheugenis een ramp van een dergelijke omvang niet was voorgekomen. Uit geschiedenis-

boeken waren wel de Sint Elizabethsvloed uit de vijftiende eeuw en de Sint Felixvloed uit de zestiende eeuw bekend, maar deze vloedden waren nog slechts een dode letter op papier. Geen levende ziel had ooit een hoge stormvloed meegemaakt of kende het zelfs maar van horen zeggen. Deskundigen mochten dan discussiëren over theoretisch hoogst mogelijke waterstanden, maar de grote meerderheid van de bevolking waande zich volkomen veilig achter de zware dijken. Tekenend voor de achteloosheid waarmee het onderwerp werd afgedaan was bijvoorbeeld het feit dat veel coupures in de rampnacht niet konden worden gesloten, omdat de daarvoor benodigde vloedplanken in de oorlog waren opgestookt en nooit vervangen.

Vijftig jaar later is er veel veranderd. Sinds de voltooiing van de Deltawerken zijn de zeearmen afgesloten en getemd. De eilanden, die toen nog slechts per boot bereikbaar waren, zijn met elkaar verbonden door dammen. De waarschuwingssystemen zijn geperfectioneerd. Nooit zal een stormvloed meer zo verraderlijk onze kust kunnen besluipen als in 1953. 'Zeeland is veilig', zei koningin Beatrix in 1986 bij de feestelijke opening van de stormvloedkering in de Oosterschelde. En terwijl de herinneringen aan de Ramp steeds meer uit de samenleving verdwijnen, verkeren we in de geruststellende veronderstelling dat dit ook voor Nederland als geheel geldt. Nederland is veilig, althans voor zover het gaat om het gevaar om te verdrinken of huis en haard te verliezen door een overstroming.

Hoewel dit een herdenkingsboek is, uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigste herdenkingsjaar van de Ramp, gaat het niet alleen over het verleden maar ook over het heden en de toekomst. De vraag is namelijk, of Nederland wel zo veilig is als we denken. Na een periode van betrekkelijke rust is het de laatste tijd weer woelig aan het waterfront. Het zeewater stijgt, als gevolg van de opwarming van de aarde. Tegelijkertijd is West-Nederland langzaam maar gestaag aan het dalen, zodat het water steeds hoger boven het land uitrijst. De traditionele dijken voldoen in de toe-

Coupure in de dijk bij Terneuzen. Een coupure is een doorgang in een dijk, die kan worden afgesloten met vloedplanken of schuiven. Veel van de coupures konden in de rampnacht niet worden gesloten omdat de vloedplanken in de oorlog waren opgestookt en nooit vervangen.

komst niet meer op alle plaatsen en beleidsmakers werken naarstig aan alternatieven voor dijkverzwaringen. Het Deltaplan is bovendien toe aan een vervolg. De drastische afsluiting van de riviermondingen heeft gevolgen die in het verleden niemand kon voorzien.

Ook het hoge water in de rivieren heeft ons de laatste tijd meerdere malen verrast. In 1995 moest een kwart miljoen mensen uit het riviereengebied hun huis verlaten omdat de dijken op springen stonden door een record-hoogwater. IJlins werden de dijken verzwaaard maar toekomstige dijkdoorbraken kunnen niet worden uitgesloten. Daar komt bij dat de klimaatverandering ook kan zorgen voor intensievere regenval en vaker hoogwater in de rivieren. Meer ruimte voor de rivier is daarom nodig. Noodoverloopgebieden kunnen daarnaast soelaas bieden onder het motto: beter een gecontroleerde overstroming dan een wilde dijkdoorbraak.

Veiligheid tegen overstromingen heeft veel kanten. Met dit boek heb ik geprobeerd er een aantal te belichten. Daarbij heb ik zoveel mogelijk mensen aan het woord willen laten die op de één of andere manier met water en veiligheid te maken hebben – als journalist, actievoerder, waterbouwer, psycholoog, politicus, boer of gewoon als inwoner van Nederland. En natuurlijk komen ook de mensen die de Ramp aan den IJve hebben ondervonden aan het woord, over de vraag hoe de Ramp nu nog voor ze leeft. Ook hun kinderen vertellen hun verhaal, als de generatie die opgroeide met

de Ramp als alomtegenwoordig verschijnsel in hun omgeving. Het boek is opgedeeld in vier thema's. Het eerste thema, 'Hoe veilig voelen we ons?' gaat over het gevoel van veiligheid dat we al dan niet hebben. Verhalen en onderzoek wisselen elkaar af.

Het tweede thema 'Wat is veiligheid ons waard?' roept een aantal vragen op over de prijs die we voor veiligheid moeten betalen, niet alleen in geld maar ook in immateriële zaken zoals de schoonheid van het landschap. Ook geeft het een beeld hoe dit soort zaken speelt in de politiek.

Het thema 'Hoe veilig zijn we echt?' geeft een overzicht van het moderne kust- en waterbeleid en de prangende vragen die daar spelen. Het laatste thema tenslotte, 'Zijn we nog veilig in de toekomst?', laat een aantal mensen aan het woord over de vraag wat we kunnen doen om op de lange termijn in Nederland te blijven wonen.

Alle hoofdstukken in dit boek zijn onafhankelijk van elkaar te lezen. Ik laat het aan de lezer over om uit de informatie en de verhalen te destilleren wat hij of zij wil. De één is misschien meer geïnteresseerd in de persoonlijke verhalen, de ander meer in de feitelijke informatie.

Tot slot spreek ik de hoop uit dat de lezers, bij het horen van 'guur weer' of soortgelijke termen op de radio of televisie, nog eens zullen denken aan al die mensen in 1953, die zich net zo veilig voelden achter hun dijken, als wij nu.

Inez Flaming

1. Hoe veilig voelen we ons?

Hebben we daar nou altijd voor gevochten?

‘Alleen kinderen die spelen binnen de horizon van een zomerdag, bouwen met zand. Want zand loopt. In de handen van wind, zee en zwaartekracht, is zand een beweeglijk wezen. En daarvan is de Nederlandse kust gemaakt. De zeebodem voor de kust ligt nooit stil. Onder water verplaatsen zich hele sprookjeslandenschappen. Duinen wandelen. Eilanden groeien of glijden weg in zee. Dat is precies zo wonderlijk en mysterieus als het klinkt.’

Uit de film *Kust van Zand* van Ireen van Ditschuyzen.

Documentairemaakster Ireen van Ditschuyzen is gegrepen door de zee. ‘Toen ik zes jaar oud was ging ik met familie naar Zoutelande. Ik weet nog dat we aankwamen bij de zee, die herinnering is me altijd bijgebleven. En ik voel me nog steeds zes jaar oud als ik bij de zee ben. Ik moet er altijd heen. Vooral in de winter, als het stormt en iedereen binnenblijft. Ik hou van dat ruwe landschap. De zee biedt ruimte om te denken.

Veel mensen zien de zee als een zwembad en een plaats om je te vermaken. Ze liggen in keurig nette rijen op het strand, allemaal naast elkaar gedrapeerde badhanddoeken. Net een camping. Maar loop een kilometer van een strandopgang vandaan en je ziet iets heel anders. Je kan er ver kijken, je hoort het geluid van de golven en ruikt het zout, alle zintuigen doen mee. Zelfs als ik blind was denk ik dat ik nog steeds naar de zee zou willen.’

Tijdloos

Sinds 1997 filmt Van Ditschuyzen de ontwikkeling van de Kerf, een kunstmatige doorbraak in de Hollandse kust bij Schoorl, waardoor de zee bij hoogwater tussen de duinen naar binnen kan stromen. De film is een langetermijnproject van acht jaar. ‘Ik volg de ontwikkeling van de zee, het landschap en de veranderingen in beleid. Het hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen in Den Helder waar-

schuwt me als er een storm op til is, dan kan ik er met de camera ploeg op tijd zijn. Het is anders en moeilijker dan al mijn andere films. Tot nu toe heb ik altijd sociale en politieke onderwerpen gehad. Die vertellen zichzelf vaak, een Alzheimerpatiënt kan je volgen in de tijd. Maar de zee is tijdloos. Hij denkt niet, hij doet niets, alleen wij doen van alles.’

De Kerf is bedoeld om tussen en achter de duinen een speciaal natuurgebied te laten ontstaan. Omdat het duingebied in de buurt van Schoorl een kilometer of vijf breed is, is de ingreep geen bedreiging voor de veiligheid. Maar dat valt niet altijd goed uit te leggen, zoals Van Ditschuyzen merkte toen ze een paar inspraakavonden bezocht: ‘Veel kustbewoners vonden het onzin en geldverspilling. Hebben we daar nou altijd voor gevochten? zeggen ze dan. Nederland is een land van dijkenbouwers. Protest tegen dit soort maatregelen is eigenlijk een natuurlijke reactie. Zoals iemand in een van mijn films zegt: ‘...het zit zelfs tot in je erfelijk materiaal dat je zoiets niet doet. Een duin doorboren, het is eigenlijk te gek voor woorden.’

Paradoxaal

Van Ditschuyzen werkt aan een lange film over Nederlanders en de zee, die in 2005 klaar moet zijn. Ook produceerde ze onlangs de korte documentaire *Kust van Zand*. Met de films wil ze Nederlanders iets bewuster maken van hun verhouding met de zee: ‘Vanaf het eerste moment dat mensen zich in Nederland vestigden, hebben we moeten leven met die zee voor de deur. De hele Nederlandse geschiedenis staat in het teken van land vasthouden, beschermen en verdedigen. Nu zegt het nieuwe beleid dat we land moeten gaan loslaten, de duinen opengooien en de natuur zijn gang laten gaan. Een paradoxale gedachte! Er moeten meer kerven in de kust komen, het eiland Rottumeroog mag wegspoelen. Hoe gaan we dat nieuwe beleid waarderen? Een strandtenthouder zal er weinig begrip voor

kunnen opbrengen. Die moet zes maanden per jaar keihard werken, kopjes koffie verkopen om zijn jaaromzet te kunnen draaien. En ik vraag me ook af in hoeverre het welvaartsideeën zijn. Het gaat nu wat minder goed in Nederland, gaan die plannen dan ook weer van tafel?’

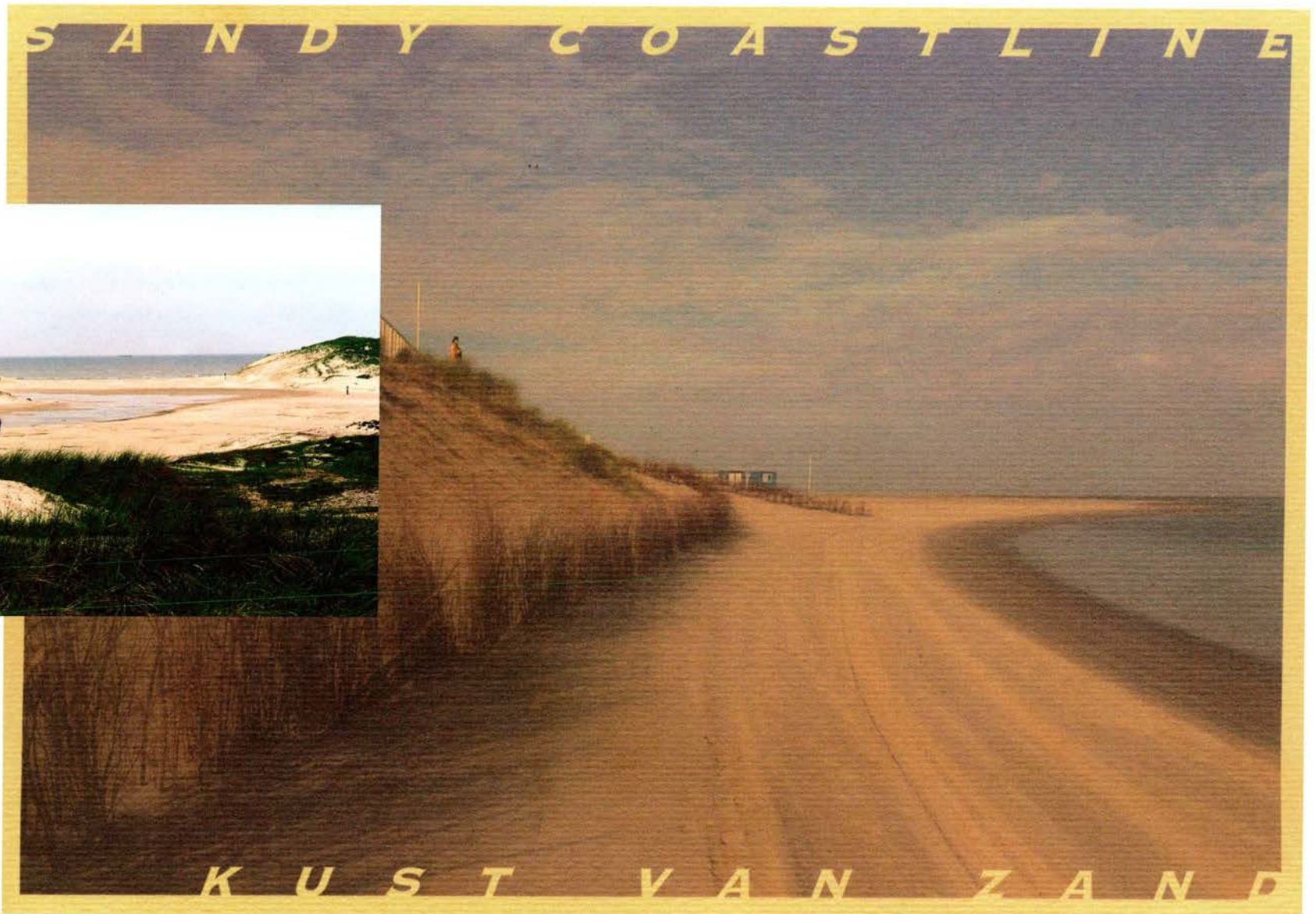
Meer in het algemeen constateert Van Ditschuyzen een groot verschil tussen beleidsmakers en de mensen die aan de kust wonen en werken. ‘Als ik beleidsmakers soms hoor praten, denk ik: Kom op jongens! Luister eens naar de mensen die aan de kust wonen. Die weten heel veel van de zee. Ze kennen de wolken en de wind, ze hebben respect voor de immense kracht van het water. De mensen in de nabijheid van de Kerf weten bijvoorbeeld dat er daar al eerder een gat in het duin zat. In 1953 is de zee hier naar binnengekomen. Daarna is het duin vrijwel vanzelf weer dichtgewaaid. Dus zo bijzonder was het niet om daar de duinen door te breken.

Kustbewoners zijn ook banger voor de zee dan mensen die landinwaarts wonen. Duitse toeristen zien geen gevaar, die huren op een mooie zomerdag domweg een boot en gaan varen. Maar kustbewoners kennen het gevaar daarvan en weten hoe onbetrouwbaar de zee kan zijn.

Ik heb zelf de kracht van de zee ook ondervonden, toen we aan het filmen waren bij de Kerf. We waren bijna klaar, ik wilde nog één laatste shot nemen en toen kwam er plotseling een enorme golf die me bijna van mijn voeten veegde. Je moet de kracht van het water nooit onderschatten. De zee is een monster. Maar ook fantastisch. De mooiste ervaring had ik een tijd geleden in het Verdrongen Land van Saeftinghe, een enorm buitendijks gebied in de Westerschelde. Kreeken, groen en zout water tot zover het oog reikt. Toen ik daar stond had ik heel sterk het gevoel: ja, dit is Nederland. Zo zijn we ooit begonnen.’

S A N D Y C O A S T L I N E

De Kerf is een kunstmatige inkeping in de Hollandse kust bij Schoorl, waardoor de zee bij hoogwater naar binnen kan stromen.

'Kust van zand', een film van Ireen van Ditshuyzen over de Nederlandse kust, kwam uit in 2002.

Een monument voor de Ramp

In 2001 opende het Museum Watersnood 1953 zijn deuren. Het is een museum waarvan alleen al de behuizing een bezoek waard is. Het is namelijk gevestigd in een caisson bij het Zeeuwse Ouwkerk. Een passende locatie, want met deze caissons zijn eind 1953 de laatste gaten in de Oosterscheldedijk gedicht.

Het museum is opgericht door vrijwilligers. Ria Geluk, voorzitter van het museumbestuur: 'De Ramp is voor veel mensen hier heel ingrijpend geweest. We wilden iets bieden om de herinnering vast te houden en om de informatie door te geven aan de volgende generaties.

Mensen die het hebben meegemaakt vinden het goed om hier te komen. Ze nemen hun gasten en familie mee, zodat die kunnen zien wat ze hebben meegemaakt. En ze komen elkaar tegen. Soms heb je hele discussies hier. Maar sommige bezoekers gaan ook weer naar buiten bij het zien van bepaalde beelden. Te confronterend. En er zijn ook mensen die niet komen. Die kunnen het niet aan.'

Vijftig jaar na dato is het museum de eerste vaste plek die puur aan de Ramp zelf is gewijd. Geluk: 'De meeste mensen die waren getroffen, hebben er nooit over willen praten. Die ramp is plotseling gebeurd en er is nooit enige opvang geweest. Bovendien zijn de mensen hier ook niet zo praterig. Het zit niet in de volksaard. Dat kan één van de redenen zijn dat het zo lang heeft geduurd voordat een dergelijk museum van de grond kwam.

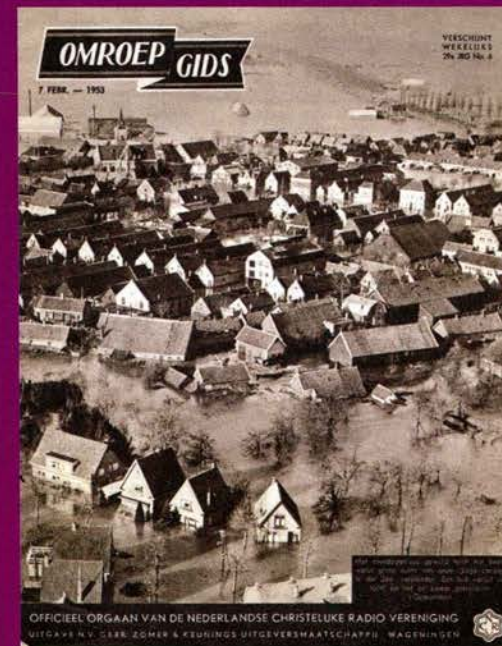
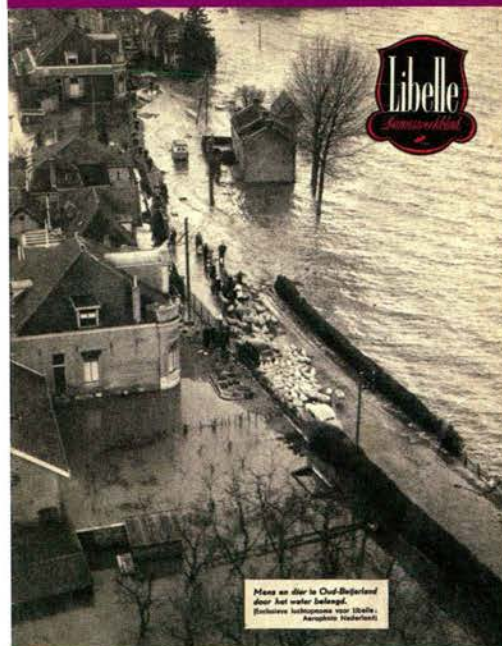
Verder is direct na 1953 alle aandacht uitgegaan naar het Deltaplan. De Ramp wordt eigenlijk alleen maar gepresenteerd als de aanleiding tot de Deltawerken. Kijk maar naar de film die op Neeltje Jans wordt gedraaid: het gaat twee minuten over de Ramp en dan schakelen ze over op de Deltawerken.'

Werktuigen die in 1953 gebruikt zijn voor het herstel van de kapotte dijken.

Vrijwel alle tijdschriften brachten in februari 1953 coverstories over de Ramp.

Het Museum Watersnood 1953 is gevestigd in één van de caissons bij Ouwkerk op Schouwen-Duiveland. Het museum toont met films, informatiepanelen en foto's de gebeurtenissen rond de fatale stormnacht van 31 januari op 1 februari 1953. Er staat een aantal grote machines die gebruikt zijn bij de herstelwerkzaamheden, met daarbij bijvoorbeeld ook een dijkwerkershokje en een reconstructie van de buitenkant van een zeedijk. Daarnaast is er een maquette van het rampgebied, een leestafel met krantenknipsels en artikelen en een collectie geluidsfragmenten.

ORGANISATIE: OUIWERKERK. BOX A	
Naam: J.P. Flikveert, nr. 1417	
Adres: Bejerdijkje Nieuwerkerk.	
✓ Tafel	
✓ Stoelen	
✓ Kookkachel	
✓ Toetsmaat	
✓ Patrolematras	
✓ Gasetel Ruis	
✓ Pluikmatras	
✓ Melkkoker	
✓ Braadpan	
✓ Panens	
✓ Werkmeier	
✓ Koffiepot	
✓ Theepot	
✓ Afwastel	
✓ Wasbrel	
✓ Wastel	
Waterlood 1953-1954	
DEZE COPIE BIJ APLVERING TER CONTROLE MEDEGEVEN!	

Lijstjes van goederen, door de hulpverlening aan getroffen en verstrekt.

ORGANISATIE: OUIWERKERK. BOX B	
Naam: J.P. Flikveert, nr. 1417	
Adres: Bejerdijkje Nieuwerkerk.	
✓ Tweepersoons ledikant	
✓ Tweepersoons matras	
✓ Eénpersoons ledikant	
✓ Eénpersoons matras	
✓ Kinder-ledikant	
✓ Kinder-matras	
✓ Nachtopiegel	
✓ Wollen dekens I	
✓ Wollen dekens II	
✓ Lakens	
✓ Slopen	
✓ Kussens	
✓ Handdoeken	
✓ Washandjes	
✓ Theedoeken	
Par. afgifte: <i>valt</i>	
DEZE COPIE BIJ APLVERING TER CONTROLE MEDEGEVEN!	

Ria Geluk, de voorzitter van het watersnoodmuseum, bij de caisson waarin het museum gevestigd is.

Ik vond de boeken over de kinderen heel mooi.

goes u mei 1933.

beste jongens en meisjes.

Julie zijn gaat gewoos voor mij.

en nu schryf ik die briefje.

ik heet siem byys

ik vind het leuk.

en myn zusje was zobby.

ik ga volgende week naar huis.

en ik woon in broy Wershaven.

nu ben ik in goes ge ee vake weert.

tromp straat 37.

en nu ben ik by myn opoe.

Brief van geëvacueerd kind.

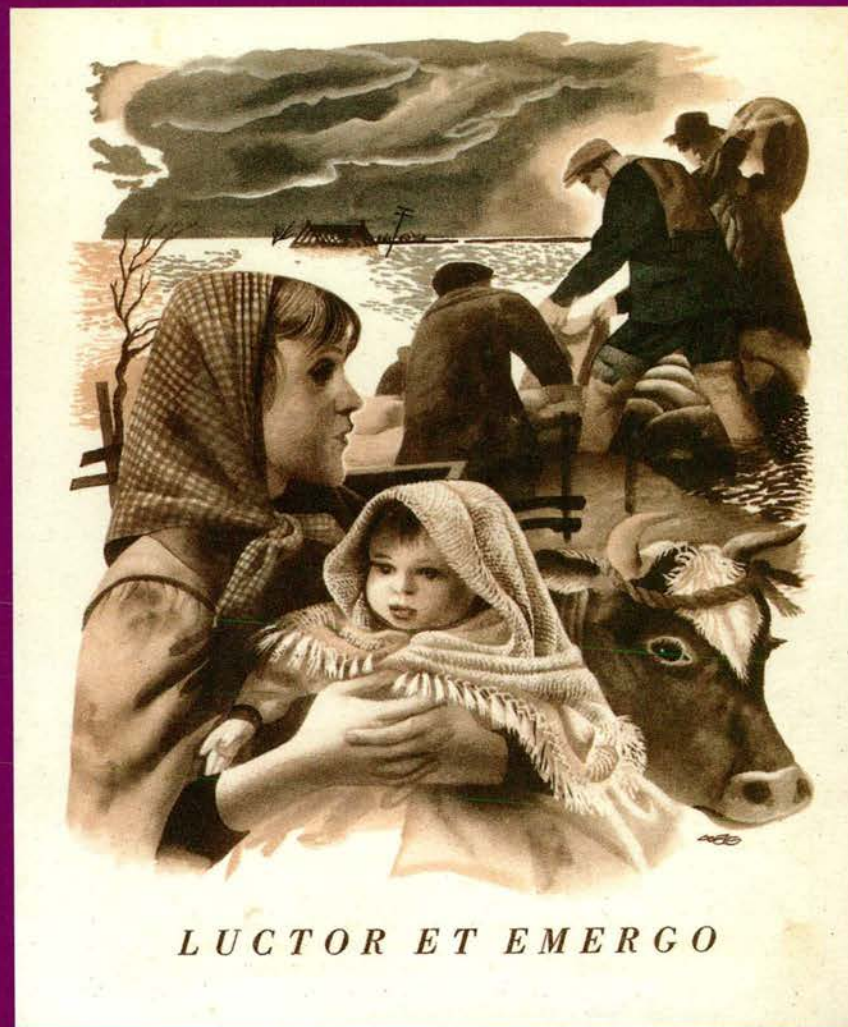
Museum Watersnood 1953
Weg van de buitenlandse pers 5
4305 RJ Ouwkerk
tel. (0111) 64 43 82
www.museaschouwenduiveland.nl

Spuul van de heur 8 jaar arnhem myn opa jan heeft Zandstippen neer ge legt.

Uit het gastenboek

De rampdag
 Het was zaterdag avond
 geworden, en het stormde
 vreselyk. De
 pannen vlogen
 overlang schiddags
 is sterd naar de
 dikh wenen hiken
 en het stona
 gelyk met het Liedtje Das
 wou mijn efloeder niet
 geloven. Ik ging nog al
 vroeg naar bed die
 avond. Wy allemaal slieper
 op kolder. Ik werd wakker,
 want ik decht, dat er
 een kat hoorde miauwen.
 Ik maakt Ina wakker, en
 ik rui: „Wie is daar Ina,
 Ik hoor wat Ina deed het
 kolderasmpje open en rui: „
 Wie is daar. Maar het wou
 zo hard. Ina rui: „Het is een

Brief van geëvacueerd kind.

Kaart van Eppo Doeve ten bate van de slachtoffers.

ik kreeg het en veer kout van
ieder jaar bij de datum 1 Februari.

Telkens als wind storm wordt
is die oude angst daar weer. A.V.K.B.

Leuk zo! wel rielig voor al die mensen
die verdronken zijn
Groeten ~~A.V.K.B.~~

huctor et emerjo ----
Trots op mijn Zeeuwse wortels en
ook dankbaar voor de vele hulp
in '53 uit het buitenland - dit
soort rampen komt elders in de wereld
nog regelmatig voor ----
Debora Losford, Zierikzee

Als kind bedacht ik me wat ik mee moest nemen
als de dijken zouden breken en we naar toe konden.
Dat papa in de diene met stenen erin naar de dijk ging
voor de dijkbewaking. Spannend vond ik het. Nooit angstig,
maar het maakte diepe indruk.
Nu wonen we in Zierikzee en de geschiedenis van '53 raakt
me diep.

Camille Veld . 3-6-2001

Foto's uit het nationaal
herdenkingsboek 'De Ramp'.

Vijftig jaar na dato

De Ramp gaat een leven lang mee. Vijftig jaar na dato zijn de gebeurtenissen uit 1953 nog steeds aanwezig in het gevoel, de waarnemingen, de dromen en angsten, de ideeën en meningen van een hele generatie. Vijf mensen vertellen wat ze hebben meegemaakt rond 1 februari 1953 en hoe het ze daarna is vergaan. Hoe veilig voelden ze zich naderhand, hielden ze rekening met een nieuwe stormvloed en wat vonden ze van de Deltawerken en andere maatregelen die de overheid naderhand heeft genomen?

De boerderij van de familie Schoof in februari 1953.

De sensatie van de school!

JAAP SCHOOF (1944) UIT OOSTERLAND IS ONROERENDGOED TAXATEUR EN BEGELEIDER VAN AGRARISCHE PROJECTEN IN HET BUITENLAND. VOORDIEN WAS HIJ EIGENAAR VAN EEN AKKERBOUWBEDRIJF EN EEN GROENTENINPAK-FIRMA. TIJDENS DE RAMP WAS HIJ NEGEN JAAR OUD.

‘De Ramp, ik herinner me van de eerste dagen vooral het geloei van de koeien. Maar verder zijn me voornamelijk de leuke dingen bijgebleven. Op de school in Rotterdam, waar ik tijdens onze evacuatieperiode naartoe ging, was ik een wandelende sensatie: het jongetje dat de watersnood had meegemaakt! En daarna gingen we naar 's-Graveland, waar ik in de bossen voor het eerst spechten zag en bosbessen at. Later, terug in Zeeland, konden we varen in houten drinkbakken en met een hark botten vangen die zo groot waren dat ze niet in de koekenpan van mijn moeder pasten.

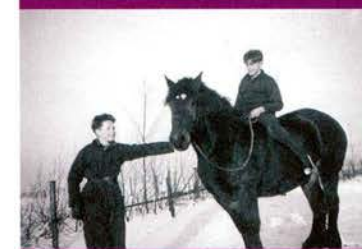
Ik was natuurlijk nog maar een klein jongetje en werd door mijn ouders afgeschermd van de vreselijke dingen om ons heen. Mijn oma en een tante met haar gezin zijn verdronken. Mijn vader heeft lijken gevonden en het lijk van mijn tante moest hij identificeren. Maar daar werd niet met ons over gepraat.

Mijn ouders hebben na de Ramp geen maatregelen genomen. Wij hadden geen bootje in de tuin of iets dergelijks, zoals zoveel mensen. Maar we zijn er zelf ook redelijk goed vanaf gekomen. Onze boerderij lag op een zandkreekrug in de buurt van Oosterland, dus iets hoger dan de omgeving. Daarom kregen we pas op zondag het water in huis, tijdens de tweede vloed.

Angst voor hoogwater en storm heb ik niet. Nooit gehad. Net als mijn vader berust ik in het idee dat zo'n ramp je gewoon overkomt. Het leven staat vast, je hebt er geen invloed op. Alleen God weet hoe het gaat. Misschien stond het voor een aantal mensen vast dat ze moesten verdrinken in '53. Dat geloof maakt het makkelijker om te accepteren dat zo'n Ramp nu en dan voorkomt.’

Jaap Schoof na de Ramp. Op de achtergrond het kale landschap van Schouwen-Duiveland, waar alle bomen waren doodgegaan door het zoute water.

Jaap en zijn broer Leo met hun paard dat de Ramp had overleefd.

De Molendijk in 's-Gravendeel na de Ramp (zie volgende pagina).

Een stinkboel

JOOP SCHOUWENBURG (1938) IS ARCHIVARIS VAN DE HISTORISCHE VERENIGING 'S-GRAVENDEEL EN WAS VOOR ZIJN PENSIONERING TECHNISCH MEDEWERKER BIJ DE DIENST VAN HET IJKWEZEN (NU NEDERLANDS MEETINSTITUUT GEHETEN). IN 1953 WOONDE HIJ BIJ ZIJN OUDERS IN HET BUURTSCHAP SCHENKELDIJK BIJ 'S-GRAVENDEEL.

'De zaterdagavond voor de Ramp werden we al gewaarschuwd door de sluismeester van Hellevoetsluis, dat het water erg hoog kwam. Mijn vader reageerde lauw, hij dacht niet dat we er last van zouden krijgen. We zijn gewoon naar bed gegaan en werden pas de volgende ochtend om acht uur uit bed gebeld. Vreemd, als je bedenkt dat mijn vader de brandweercommandant van het buurtschap Schenkeldijk was.

Ik ben met mijn vader op de fiets richting Hollands Diep gereden om te kijken of het wel waar was. Al bij de eerste dijk konden we niet verder, het water stond er tegenaan. We zijn als de wiedeweerga omgekeerd om thuis de spullen boven te gaan zetten.

Om half tien kwam het water. We stonden op de dijk en zagen het komen. Een rol van drie meter hoog die alle schuurtjes omver knikkerde. De kracht van dat water was heel eng. Het heeft een enorme indruk op me gemaakt, ik zie het nog voor me.

Mijn moeder en ik zijn over de dijk naar 's-Gravendeel gelopen. Het was angstwekkend: aan de linkerkant stond de polder al vol, aan de rechterkant was hij vol aan het lopen. Overal dode koeien en varkens... En toen we op 's-Gravendeel aankwamen hoorden we dat er een heleboel mensen waren verdronken, ook twee meisjes en een jongen die bij mij op school in Dordrecht gingen.'

Bioscoop

'Een familielid heeft ons naar de Ahoyhallen gebracht. Praktisch het hele dorp werd geëvacueerd. 's-Gravendeel heeft vrij snel hulp van buiten gekregen, omdat het vlak bij Dordrecht lag dat droog is gebleven. Het is een ander verhaal dan Schouwen-Duiveland of Goeree, waar mensen dagen op daken zaten te wachten.

We hebben bij mijn zus in Amsterdam gelogeed tot we weer naar huis konden. Daar heb ik het geweldig gehad. Om de hoek was een

bioscoop waar vijf keer per dag films over de watersnood werden gedraaid. Dan zag je opeens je burens op het scherm voorbijkomen.

Na drie weken zijn we illegaal teruggekomen want mijn ouders vonden dat ik weer naar school moest. De school stond in Dordrecht, dus die was gewoon open en de pont voer ook weer. Ons huis had onder water gestaan maar het was nog heel, al was het een gigantische troep.'

Angst

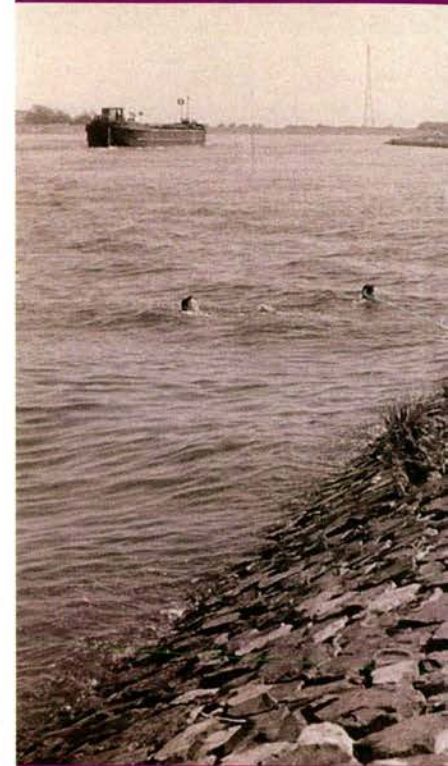
'De eerste jaren na de Ramp was mijn moeder heel angstig als het stormde en er werd scherp naar het weerbericht geluisterd. Het hele dorp zat trouwens in angst als er weer een noordwesterstorm was. In december 1954, toen er weer een stormvloed was, vertrokken er zelfs mensen tijdelijk naar Rotterdam. Toen was er ook nog niet zoveel gebeurd aan de dijken. Pas in de tweede helft van de jaren '50 zijn de dijken langs het Hollands Diep, de Dortse Kil en de Oude Maas verstevigd.

In 's-Gravendeel wordt nog steeds veel over de watersnood gepraat. Hoewel sommige mensen er ook juist niet over willen praten, die slaan dicht of geven een draai aan het gesprek als je erover begint. Er was hier een man die tijdens de Ramp zijn ouders, broers en zus had verloren en als enige van dat gezin was overgebleven. Pas veertig jaar later kon die man het opbrengen om naar een herdenking te gaan. Hij kwam terug als een wrak.

Aan de andere kant weten heel veel jongeren er totaal niets meer van. Ik vroeg laatst aan twee meisjes van twaalf of ze wisten wanneer de watersnoodramp was geweest. Ze hadden geen idee.

Het Deltaplan werd op de voet gevolgd in het dorp en de mensen waren blij met de afdamming van het Haringvliet. Vooral bij veel ouderen gaf het een veilig gevoel. Een groot voordeel van het Deltaplan is ook dat heel zuidwest-Nederland werd ontsloten. In 1961 werkte ik af en toe in Burgh-Haamstede. Als ik op maandagmiddag om half twee moest beginnen, moest ik om zes uur van huis weg! Nu rij ik die afstand in een uurtje.

Aan de andere kant heeft de afsluiting van het Haringvliet zeker ook nadelen gehad. Door de afdamming bleek het aanvankelijk in de Dortse Kil twee keer zo hard te stromen. Dat had Rijkswaterstaat niet voorzien, een foutje in de berekeningen. Ook bleek het op enkele plaatsen

Zwemmen in de Dortse Kil voor de afsluiting van het Haringvliet. Na de afsluiting werd het water dermate vervuild dat zwemmen hier niet meer mogelijk was.

De pont tussen 's-Gravendeel en Dordrecht. Na de voltooiing van het Deltaplan zijn vrijwel alle ponten vervangen door vaste oeververbindingen.

twee keer zo diep te zijn geworden, waardoor de kans op dijkvallen groter werd. Later zijn deze problemen deels weer verholpen door verbreding en rechtekking van de Kil.

Een ander groot nadeel van de afdamming is de vervuiling. Vroeger was het water in de Dortse Kil en het Hollands Diep fantastisch schoon en helder, heerlijk om in te zwemmen. Na de afdamming was het vuil en stonk naar olie. Nu is het verbeterd doordat die vervuiling is aangepakt maar het is nooit meer hetzelfde geworden.

En voor de verhoging van de dijken zijn tientallen prachtige dijkhuizen afgebroken. Ook is het oude binnenhaventje van 's-Gravendeel afgedamd. Dit bleek al snel een stinkboel te worden en na enkele jaren werd het haventje volgestort met zand. Het fungeert nu onder meer als parkeerplaats van vrachtwagens, maar het dorp is er wel veel doodser door geworden. Als je het bijvoorbeeld vergelijkt met Numansdorp, dat zijn haven wel heeft gehouden, missen we nu wel een hoop gezelligheid in het dorp. Er gaan dan ook stemmen op om de haven weer open te maken.'

Brandnetels

'Ik ben niet bang voor overstromingen. Waar ik me veel meer ongerust over maak, is de industrialisatie hier in de buurt. Dordrecht wil industriegebieden neerzetten naast ons dorp en een stukje verder komt de Hogesnelheidslijn. Terwijl we hier in een van de mooiste polders uit de omgeving wonen. Laten we dat alsjeblieft zo houden. Kijk eens naar Spijkenisse, dat was vroeger ook een polder. Wie wil daar nu nog wonen?

Rijkswaterstaat heeft nu plannen om het Haringvliet weer gedeeltelijk open te zetten. Ik vind dat een goed idee. Vorige week fietste ik nog langs het Hollands Diep en het is daar in de grienden één grote woestijn, de brandnetels groeien twee meter hoog. Vroeger waren de grienden er veel mooier en veel natuurlijker. Het viel droog, het liep onder water... Als dat weer terug komt, kunnen we misschien ook wel weer recreatiegebieden maken die net zo mooi zijn als in Zeeland. Dat is toch een veel beter idee dan het hier vol te zetten met industrie?'

Verschrikkelijk blij met het Deltaplan

JAN GELUK (1934) UIT DINTELOORD IS AKKERBOUWER EN WAS VOOR ZIJN PENSIONERING VOORZITTER VAN DE VOLKERAKPOLDERS EN LATER VAN DE VIERLINGPOLDERS. HIJ WOONT IN DE BOERDERIJ VAN ZIJN OUDERS, DIE TIJDENS DE RAMP ONDER WATER KWAM TE STAAN.

‘Die zaterdagavond was ik met een paar andere jongelui wezen buurten en kwam om half twaalf thuis. Door de storm kostte het me nog moeite om de garagedeur niet uit zijn haak te laten waaien. Ik was als de dood dat ik een kras op de auto zou maken. Wist ik veel dat hij de volgende ochtend op het erf zou drijven...

Om vijf uur ’s ochtends stond het water in de gang. Vader kwam me roepen: ‘De dijk is door!’ Ik probeerde de deur van het huis open te krijgen om naar de schuur te gaan, zodat ik het vee kon bevrijden, maar er stond al anderhalve meter water achter de ramen. We moesten als de wiedeweerga naar boven; vader kon nog net als laatste bovenkomen toen de deur plotseling openklapte en het huis vol water stroomde. Hij vond het onvoorstelbaar wat er gebeurde; hij was ook waterschapsbestuurder en heel trots op zijn dijk.

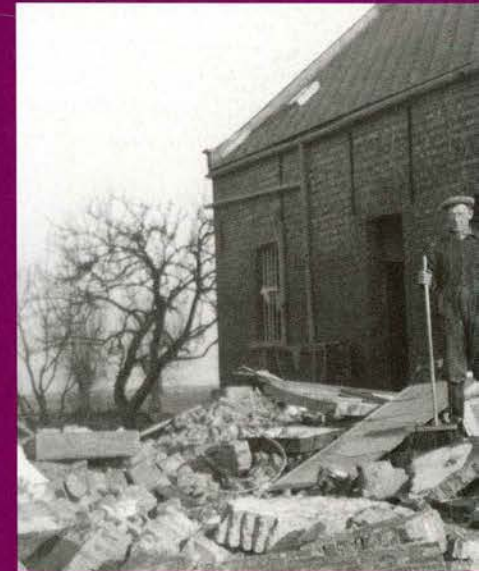
Later die dag zijn we met een bootje uit huis gehaald. Twee werknemers van ons bedrijf waren verdronken met hun gezinnen. Ze woonden in kleine huisjes in dezelfde polder. Dat is me nog het meest bijgebleven van de Ramp. En we hadden natuurlijk veel schade: de binnenmuren waren uit het huis geslagen, de schuur was voor driekwart verwoest, alle koeien waren verdronken en het land was bedorven. We moesten gips op het land strooien en hebben het eerste jaar alleen gerst kunnen telen. Toch was het hier binnen veertien dagen weer droog. We konden onmiddellijk na de Ramp beginnen met lozen omdat de dijk niet was doorgebroken maar afgekalfd. Het fundament stond er dus nog.’

Dijkwacht

‘We beseften niet hoe gevaarlijk de situatie was voordat het misging. In 1942 was er ook een keer heel hoog water, als je op de dijk stond liep het over je schoenen. Toch maakte niemand zich zorgen. Kees Slager heeft in zijn boek de bestuurders aangeklaagd, die tijdens de rampnacht lagen te slapen omdat ze dachten dat er niets kon gebeuren.

Bergen van dode koeien op de boerderij van de familie Geluk.

Maar je moet dat dus wel in perspectief zien. Vrijwel niemand maakte zich zorgen, er was bijna geen angst voor water of voor storm. Na '53 was dat anders. Als het water dan weer hoog stond liepen de mannen dijkwacht. We brachten de tractoren naar de slaperdijk en de kinderen naar een veilige plek. Dat heeft geduurd tot de afdamming klaar was. Dijkwacht lopen was niet prettig. Je stond wel via een walkie-talkie in verbinding met de wachtpost, maar je wist dat je niets kon doen als het water te hoog kwam. Het enige dat je kon doen was waarschuwen. Mensen die de Ramp hadden meegemaakt waren dan meestal al weg.'

Stank en muggen

'Ik was verschrikkelijk blij dat het Deltaplan klaar was en we veilig waren. Het is daardoor ook bovenin de rivieren veiliger geworden. De zeearmen zijn nu op een vast peil, dus je kan altijd spuien. Toch heeft het Deltaplan niet alleen positieve gevolgen gehad. De eerste zomer kwamen we bijna om van de muggen. Het leek wel of het gebied tot aan de zeedijk in brand stond, zoveel waren het er. Daarna kwam de stank van rottend water. En er zijn dingen die ik mis. Zwemmen in het zoute water van het Volkerak, de lucht die meekwam met hoogwater... Maar dat is nou eenmaal de andere kant van de medaille.

Water heeft altijd een grote plaats ingenomen in mijn gedachten. Vroeger wist ik dagen van te voren dat het springtij eraan kwam, vooral als de wind naar het noordwesten draaide. Ik ging een paar uur voor hoogwater naar de dijk om te kijken hoe hoog het mogelijk zou komen. Met laag water ging ik weer, om te kijken hoever het was weggetrokken en een inschatting te maken hoe hoog het zou komen bij de volgende vloed. Nu gaat dat wel eens aan me voorbij.'

Vergaderen aan de keukentafel

'Ik ben voorzitter geweest van de Volkerakpolder en daarna van de Vierlingpolders. De waterschappen waren vroeger heel klein, soms niet groter dan een enkele polder. Daarom waren ze niet voorbereid op de Ramp. De bestuurders ervan waren merendeels goedwillende mensen die het in hun vrije tijd erbij deden. Toen ik dijkgraaf was van de Volkerakpolder werden de bestuursvergaderingen hier thuis aan de keukentafel gehouden.

Het is goed dat de waterschappen nu zijn samengevoegd tot grote organisaties. Ze zijn veel professioneler geworden. Maar het moet wel een keer ophouden. Het hoogheemraadschap van West-Brabant, dat heel het westen van Brabant omvat, heeft zijn hoofdkantoor in Breda. De boeren hebben daar geen binding meer mee. Als er een ambtenaar langskomt heeft die altijd een deelfunctie en als je iets vraagt over een ander terrein dan heeft hij daar geen antwoord op. Ikzelf kende iedere vierkante meter van de Volkerakpolder. Toen die later opging in de Vierlingpolder en ik daar voorzitter van werd, heb ik al heel erg mijn best moeten doen om de grote lijnen in mijn hoofd te krijgen. De waterschapsmensen komen ook steeds verder te staan van de landbouw, ze hoeven hun brood er niet mee te verdienen. En de grote steden krijgen steeds meer stem in het kapittel. Daardoor is er soms weinig oog voor het belang van de landbouw, terwijl die wel de grootste hoop geld binnenbrengt. Politieke bestuurders nemen het over. Rappe pratens, heel anders dan de boeren, die meestal kort van stof zijn en weinig op hebben met diplomatie.'

Ongerijmdheden

'Ik heb ook bezwaar tegen de manier waarop tegenwoordig met het waterpeil wordt omgegaan. In de winter verhogen ze het waterpeil omdat dat beter is voor de dieren en planten. Terwijl het water in de winter juist lager moet staan, zodat je op tijd ruimte kan maken als er hoogwater binnenkomt bij Maastricht. En zo zijn er meer ongerijmdheden. Bijvoorbeeld de kwestie van die commissie Luteijn met zijn overlooppolders. Als de rivierdijken niet voldoen moet je ze hoger maken, maar ga geen mensen uit hun huis jagen om de polders over te kunnen laten lopen. Zo werken we toch niet in Nederland? Verder hebben we veel geïnvesteerd om over zoet water te kunnen beschikken en betalen we daarvoor nog steeds de lasten. En nu willen ze zoet-zout-verbindingen herstellen, waardoor het water niet meer bruikbaar is voor de landbouw. Het begint met kleine stapjes, zoals het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen, maar ik zie het ervan komen dat ze het zaakje weer helemaal gaan opengooien. Dan zijn we weer terug bij af, net als voor '53.'

De verwoeste schuur.

We kenden het niet!

KEES EN ADRIANA KOETSENRYTER (1918 EN 1917) WOONDEN IN 1953 IN DE BEAUMANPOLDER BIJ FIJNAART. HUN BOERDERIJ WERD DOOR DE RAMP GEDEELTELIJK VERWOEST. ZE VLUCHTTEN MET HUN TWEE KINDEREN OVER DE DIJK NAAR FIJNAART. HET HELE GEZIN OVERLEEFDE DE RAMP.

Kees Koetsenryter: 'We waren nooit bang voor water, we leefden ermee. Onze slaapkamer was even hoog als de dijk waaraan we woonden, dus we hadden het idee dat we het wel zouden zien aankomen. De machinist van het gemaal van fort de Hel kwam ook altijd meteen als er hoogwater was.'

Die zaterdagavond voor de Ramp kwam hij ook. 'Kees, het gaat niet goed.' Hij bracht zijn vrouw en kinderen en zijn koeien bij ons, omdat wij achter de slaperdijk woonden. Wij dachten dat er geen water bij ons kon komen. We kenden het niet! Mijn vader heeft in 1911 en in 1913 meegemaakt dat de dijk doorbrak, maar toen heeft het water nooit in de schuur gestaan. De greppels liepen vol of er stond een halve meter water op het land, meer niet. En in de oorlog heeft zowel het Nederlandse als het Duitse leger geprobeerd om ons onder water te zetten, maar ons dijkhuis is altijd droog gebleven.'

Koffie

Adriana Koetsenryter: 'We zaten gewoon koffie te drinken en de kinderen lagen op bed. We zagen het water over de dijk heen schuimen en het stond al tegen het huis, maar we hadden niet in de gaten hoe erg het zou worden. Zelfs toen ik rook dat het water in de kachel kwam zijn we nog blijven zitten.'

Toen de buurman weg ging dachten we, we gaan ook maar. Ik stond in de gang en zag dat er al een halve meter water tegen het raam stond. We brachten nog wat spullen naar zolder en op dat moment sloeg de muur eruit. Ik kon nog snel boven komen, maar ik was nat tot aan mijn middel. De kopjes kwamen voorbij drijven, daar konden we achteraf zelfs nog om lachen. Kees was op dat moment in de schuur om de koeien los te snijden. Dat is niet gelukt, het water kwam zo snel dat hij op de schuurzolder moest klimmen. Via die zolder is hij op de dijk gekomen.'

Kees Koetsenryter: 'Over de dijk zijn we naar Fijnaart gereden. Die

rit was het ergste van alles. Al krijg ik een miljoen, dat doe ik nooit meer. We hadden geen licht meer en het water sloeg over de dijk. Er dreef allerlei afval naast de dijk. Op een gegeven moment reden we over een bed heen. Toen zeiden we tegen elkaar: 'Er zullen wel veel doden zijn.'

Ik vergeet ook nooit het moment dat we in Heijningen arriveerden. We waren de enige auto die van de dijk af kwam. Er stond een grote groep mensen reikhalzend uit te kijken wie er nog uit de polder kwam. Het was een geschreeuw van jewelste. Ze wisten al te vertellen: die is dood, die is verdrongen. Ook in onze eigen familie bleken er doden te zijn gevallen. De kinderen van mijn broer en van de broer van mijn vrouw waren allemaal omgekomen. Door verdrinking en door de kou. 's Ochtends om half zeven kwamen we aan bij mijn zus in Oud Gastel. Die dacht eerst dat ik dronken was.'

Adriana Koetsenryter: 'Ons oudste kind was vier toen het gebeurde. Zij heeft er nog jaren last van gehad. Als we langs het water reden of als het mistte was ze doodsbang. Toch hebben wij geluk gehad. Het huis en de schuur waren beschadigd en het land was bedorven, maar we hebben het gered. Daar ben ik dankbaar voor.'

Kees Koetsenryter: 'Na de Ramp heb ik nog even voorgesteld om maar bomen te planten op mijn land en ons een boerderij in de Noordoostpolder te geven. Maar dat is niet direct doorgegaan en later had ik er geen behoefte meer aan. We hebben het huis en de schuur gerepareerd. Er was negen hectare land stuk en we moesten een gat van veertig meter diep volspuiten. De overheid heeft daarbij overigens veel steun verleend. De broer van mijn vrouw is wel vertrokken. Die had een plek nodig om opnieuw te beginnen.'

Opnieuw stormvloed

Adriana Koetsenryter: 'De buurvrouw en ik zeiden eerst tegen elkaar: We gaan nooit meer terug. Maar ja, we moesten wel, we zaten bij een ander. Dus zijn we teruggegaan. Ik weet nog goed dat er in 1954 weer een stormvloed was. Opnieuw kwam de familie van de machinist bij ons omdat ze dachten dat het ver genoeg landinwaarts was. En weer zaten we koffie te drinken. We dachten: we hebben het toen gered, we redden het wel weer.'

De Ramp heeft veel invloed gehad op onze familie, zeker in de eerste jaren. Er is natuurlijk ook veel gebeurd in de familie. Maar onze

De boerderij van Koetsenryter na de Ramp.

De dijk achter de boerderij van Koetsenruyter.

De onthulling van het watersnoodmonument te Heijningen in 1955.

broers kregen vrij snel daarna weer kinderen, dat heeft het voor hen makkelijker gemaakt en voor ons dus ook.'

Kees Koetsenruyter: 'Achteraf kan je zeggen dat de dijken waren verwaarloosd. De Duitsers hadden er kazematten in gemaakt die na de oorlog zijn volgegooid met een beetje zand. Laagje klei erop, klaar. Dat was de plek waar de dijk het eerst is weggeslagen.

We waren blij met de Deltawerken. Het heeft een lieve duit gekost, maar dijkverzwaringen waren nog duurder geweest. Toen de sluizen er lagen voelden we ons een stuk veiliger. Geen last meer van op- en aflopend water. Dat hadden ze honderd jaar eerder moeten doen.

Dat de Oosterschelde is opengebleven is goed, daar heb ik niets tegen. Als de kering dicht gaat is het achterland veilig. Maar waar ik met mijn boerenverstand niet bij kan is dat ze nu de Haringvlietsluizen weer open gaan zetten. Het Haringvliet is al die tijd zoet geweest, daar hebben we voor gevochten. Waarom moet dat nu teruggedraaid?'

Aandacht

'In twee generaties is de aandacht voor het gevaar van hoogwater totaal verdwenen. De Ramp is al veel te lang geleden. De uiterwaarden worden volgebouwd terwijl je er vroeger nog geen pindraad mocht neerzetten, omdat anders de koeien er bij hoogwater in verstrikt raakten. De slaperdijken worden verwaarloosd. Doe het goed of doe het niet! De sluizen bij Willemstad zijn gebouwd op een plek die vroeger kon overlopen bij hoogwater. Dat water kan nu dus nergens meer heen. En de dijk bij fort de Hel wordt beweide met paarden! Dat is heel slecht voor een dijk, na de watersnood mocht je alleen schapen op de dijk zetten.'

Adriana Koetsenruyter: 'De watersnood was wel een mijlpaal. We spreken niet voor niets over vóór en na de Ramp. Ik haal nog wel eens een kommetje uit de kast dat nog van vóór de ramp is. Het is goed dat er aandacht komt voor de herdenking van de Ramp. Om te zorgen dat het niet wordt vergeten. Want de mensen die het hebben meegeemaakt hebben het niet meer voor het zeggen. Straks is de Ramp ook verre geschiedenis, net als de Sint Elizabethsvloed.'

Niet klagen maar dragen

Overlevenden van een ramp verliezen vaak meer dan hun dierbaren en eigendommen. Ook het vertrouwen in de voorspelbaarheid van het leven is weg. Uit vergelijkende studies blijkt dat na een ramp twintig tot dertig procent van de slachtoffers psychische klachten heeft in de vorm van nachtmerries, herbelevingen, prikkelbaarheid en vermijdingsgedrag. Die klachten kunnen zich na een periode van tientallen jaren nog aandienen.

Leni Torenstra, arts in de ouderenzorg op Goeree-Overflakkee, constateerde tot haar verbazing dat vrijwel niemand van haar oudere patiënten dit soort klachten scheen te hebben als gevolg van de watersnoodramp. Was de Ramp anders dan andere rampen? Of lag het aan de slachtoffers en de samenleving waarin zij leefden dat er geen klachten werden geuit? Om een antwoord te vinden op deze vragen interviewde Torenstra in 1992 een twintigtal ouderen uit het dorp Oude Tonge, één van de zwaarst getroffen dorpen uit het rampgebied.

‘Tijdens het onderzoek merkte ik dat er veel weerstand bestond om over de Ramp te praten,’ vertelt Torenstra. ‘Dat maakte het ongelooflijk moeilijk om mensen te interviewen. Hier heerst het adagium: niet klagen maar dragen. Maar als ze eenmaal gingen praten kwam er vaak een stortvloed aan emoties vrij. De herinneringen waren bij de meesten heel levendig. Ze zien het nog steeds voor zich.’

Zondige levenswandel

Uit de gesprekken bleek dat geloof een belangrijke rol speelde. ‘Vooral orthodox-gelovigen accepteren makkelijk dat het gebeurd is. ‘Het zij zo, we mogen er niet tegen protesteren,’ zeggen ze. Laatst vroeg ik aan een gelovig echtpaar dat de Ramp had meegemaakt: ‘Hoe veilig voelt u zich eigenlijk?’ Ik kreeg grote ogen terug: Hoe durf je zoiets te vragen? Onze veiligheid is in handen van de Lieve Heer, daar mag je geen vragen over stellen.

De niet-gelovigen hadden vaak meer last van angst en gespannenheid. Daar kwam nog bij dat deze mensen destijds vaak door hun gelovige dorpsgenoten voor de voeten kregen geworpen dat juist zij, door hun zondige levenswandel, de Ramp over de streek hadden af-

geroepen. Sommige niet-gelovigen zijn daar nog steeds boos over. Een interview met een voormalig landarbeider is me erg bijgebleven. Die man was niet gelovig en was destijds beschuldigd door de boer waar hij werkte: ‘De Ramp was jouw schuld. Jullie zijn de wereld, de Ramp was een straf voor jullie zondige leven.’ Dat is nogal wat. Probeer je maar eens voor te stellen dat je de schuld krijgt van zoiets groots en verschrikkelijks als de watersnoodramp.

Overigens behoort die situatie niet tot een heel ver verleden tijd. In 1993, tijdens de veertigjarige herdenking van de watersnood, legde een dominee in Oude Tonge in zijn preek nog steeds een verband tussen het afdwalen van ‘de weg’ door de mens, zijn zondigheid, Gods straf en het optreden van de watersnoodramp. Opvallend voor de buitenstaander was de gelatenheid waarmee de kerkgangers deze ‘waarschuwing’ over zich heen lieten gaan.’

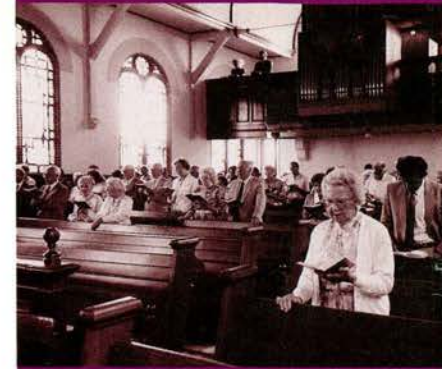
Kwetsbaar

In 1953 stonden er geen traumateams klaar voor de getroffen. Maar men zocht ook weinig steun bij burens, vrienden of familie.

Torenstra: ‘Vaak durfde men anderen, die even zwaar waren getroffen door de Ramp, niet lastig te vallen. Bovendien waren veel mensen bang om belachelijk gemaakt te worden en om zich zichtbaar en kwetsbaar op te stellen. ‘Alleen mensen die zwak opgebracht benne, klage’, zoals één van de geïnterviewden het treffend verwoordde.

Wat het extra moeilijk maakte was ook de vraag: om wie moet ik rouwen? Het aantal mensen waarover gerouwd moest worden was zo overweldigend groot. Bovendien waren de mensen bij wie je normaal gesproken steun zou zoeken tijdens een rouwproces, soms zelf weggefallen. Het kan dan makkelijker zijn om het rouwen maar over te slaan.

Nadat het verhaal was verteld ging meestal de doos weer dicht. Ik heb me regelmatig afgevraagd of ik wel ethisch bezig was door zoveel op te rakelen bij die mensen. Daarom heb ik ook altijd aangeboden om nog eens te komen in mijn hoedanigheid van hulpverlener, maar daar heeft niemand gebruik van gemaakt. Niet klagen maar dragen, is blijkbaar nog steeds het adagium.’

Geloof speelde een belangrijke rol in de verwerking van de Ramp. Vooral orthodox-gelovigen accepteerden relatief makkelijk dat het gebeurd was.

'IK HAD EEN GROOT GEZIN, DAT GAAT VÓÓR ALLES. JE MOEST VERREKTE HARD WERKEN; DE PIJN HEB IK IN MIJN HART BEGRAVEN. JE MOEST WEL HARD ZIJN, ANDERS HADDEN DE BOMEN VOLGEHANGEN. ER OVER ZEUREN IS EEN GEBREK AAN KARAKTER.'

'ALS JE ZO OM JE HEENKIJKT EN JE ZIET DE ZONDIGHEID, DAN VERBAAST HET ME NIET DAT ER STEEDS WEER RAMPEN GEBEUREN.'

'JE ZOEKT GEEN STEUN BIJ ELKAAR. ALS JE JE GEVOEL LAAT BLIJKEN BEN JE TE ZICHTBAAR EN TE KWETSBAAR. DAN ZIEN ZE JE ZO. DAN LAAT JE JE KENNEN. JE MOET VOORZICHTIG ZIJN MET PRATEN.'

'ALS IK WATER OP DE TELEVISIE ZIE, WORD IK ZENUWACHTIG. VORIG JAAR HAALDE EEN VRIENDIN ME OVER OM MEE TE GAAN ZWEMMEN IN HET ZWEMBAD. IK RAAKTE GELIJK IN PANIEK EN MOEST HET WATER UIT. IK BEN DE HELE DAG ZIEK GEWEEST. DAT DOE IK NOOIT MEER.'

'JE HEBT NIETS AAN PRATEN, MENSEN PAKKEN JE OP JE ZWAKKE PUNT.'

'U MOET GOED BEGRIJPEN DAT WIJ GEEN RÉCHT OP HET LEVEN HEBBEN. GOD HEEFT ONS HET LEVEN GESCHONKEN EN KAN TE ALLEN TIJDE ONS WEER TOT ZICH NEMEN. OM HIER TEGINNEN TE GAAN IN JE GEDACHTEN IS HOVAARDIG.'

'OP DE BEGRAFENIS SPRAK DE VOORGANGER VAN ZONDE EN STRAF. DAT DEED VEEL PIJN EN DOUWDE JE NOG VERDER IN DE PUT. IK PRAAT ER LIEVER NIET MEER OVER, DAAR SCHIET JE NIETS MEE OP. JE MOET EERST DENKEN, DAN PAS PRATEN.'

'IK DENK ER NOG ELKE DAG AAN, ELKE DAG IS EEN HERDENKINGSDAG. ALS IK EROVER PRAAT MOET IK HUILEN EN DAT WIL IK NIET.'

'EEN KEER KWAM DE DOMINEE LANGS, DIE ZEI DAT OUDE TONGE EEN SLECHT DORP WAS EN GESTRAFT MOEST WORDEN. IK VOELDE ME PERSOONLIJK AANGEVALLEN, ALSOF HET MIJN SCHULD WAS.'

'ALSOF HET ONZE SCHULD WAS DAT ER ZOVEEL VERDRONKEN ZIJN. OP DIE MANIER MAKEN ZE ZICH ER MAKKELIJK VANAF, HET IS EEN MAKKELIJKE DOODDOENER. ZE ZEGGEN, IK KAN ALLES DOEN, WANT IK KRIJG TOCH GENADE.'

'JE MOET JE ERBIJ NEERLEGGEN, ALLES LIGT IN GODS HAND. OPSTANDIGHEID MOET JE ZIEN ALS EEN KWADE DRIFT. JE KUNT TROUWENS NIET STILSTAAN BIJ MENSEN DIE NIET IN HET WARE GELOOF ZIJN VERDRONKEN. DIE WEL IN HET GELOOF ZIJN VERDRONKEN, ZIJN BETER AF. DAAROM MIS IK ZE WEL, MAAR DAAR MAG JE NIET OVER TREUREN.'

Kinderen van na de Ramp

Na 1953 pakten de mensen in het zuidwesten van Nederland de draad weer op. De doden werden begraven, de huizen hersteld en het land opnieuw ingezaaid. Er groeide een nieuwe generatie op voor wie de Ramp geschiedenis was.

Hoe is het om op te groeien in een streek waar de – tastbare en ontastbare – herinneringen aan de Ramp zo'n belangrijk onderdeel vormen van het leven? Met ouders die hebben meegemaakt hoe onvoorstelbaar het leven van de ene op de andere dag kan veranderen? Het verhaal van een aantal kinderen van na de Ramp. 'In mijn herinnering was het altijd aanwezig.'

Ontzag voor water

CHRIS HOEK (1965) IS MARITIEM METEOROLOGOOG BIJ HET KNMI EN HEEFT DAARNAAST EEN TUINBOUWBEDRIJF OP SCHOUWEN-DUIVELAND. ZIJN OUDERS ZIJN AFKOMSTIG UIT SINT MAARTENSDIJK EN HEBBEN BEIDEN DE RAMP MEEGEMAAKT.

'Mijn ouders hebben allebei meegemaakt dat hun ouderlijk huis onder water kwam te staan en dat mensen in hun omgeving verdronken. Bij ons thuis werd daar niet veel over gepraat maar het heeft wel een enorme indruk op ze gemaakt. Ook doordat ze in een kleine gemeenschap leefden waar de overlevering een grote rol speelde. Ze hebben een groot ontzag voor het water. Daarom waren ze ook vóór de afsluiting van de Oosterschelde. Gooi er maar een betonnen dam in, dan hebben we er geen last meer van! De stormvloedkering vonden ze een veel te kostbare oplossing. Hij werd ook veel duurder dan in eerste instantie werd aangenomen. En ze geloofden er ook niet in. Mijn vader zei: 'Het water is zo sterk, die dam zal het nooit houden.' Bovendien kwam de zoetwatervoorziening voor de landbouw in het gedrang, omdat omstreeks die tijd ook de beslissing werd genomen om de Grevelingen weer zout te maken. Als voorzitter van de landbouwvereniging had hij daar veel mee te maken. De Ramp is niet een thema wat mij persoonlijk enorm bezighoudt. Hoewel ik de beelden ervan wel aangrijpend vind. Het staat waar-

schijnlijk voor mij toch iets dichterbij dan voor de gemiddelde Nederlander. En als het water bij Burghsluis hoog tegen de dijk staat en ik die lage huisjes aan de andere kant zie, dan denk ik wel eens: het is toch maar een klein dijkje, wat gebeurt er als er een echte stormvloed komt?

Toen de discussie speelde rond de sluiting van de Oosterschelde was ik tien jaar oud. Dan praat je je ouders na. Later heb ik wel mijn eigen mening gevormd en nu vind ik het een goede zaak dat de Oosterschelde open is gebleven. Hoewel er geen oplossing is gekomen voor de zoetwatervoorziening in de Westhoek van Schouwen. Er is veel zoutschade aan de gewassen hier. Als er in het voorjaar een flinke zuidwestenwind staat dan zit er een zoutlaag op de gewassen en op de ramen. Voor de bouw van de kering was dat veel minder het geval, dus we denken dat het te maken heeft met golven die tegen de kering opspatten. Het is nu mei, maar alle kastanjebomen zijn al weer bruin.'

De neefjes van Chris werpen een dijk op; op de achtergrond de Oosterscheldekering.

Jos Akkermans tijdens de organisatie van een Oosterschelde-survival. 'De Oosterschelde is altijd schoon en fris'

Rotsvast vertrouwen in de dijk

MIMI EN JOS AKKERMANS (1954 EN 1950) ZIJN EIGENAAR VAN AKKERMANS OUTDOOR CENTRE IN DE HEEN, WEST-BRABANT. MIMI IS DE DOCHTER VAN KEES EN ADRIANA KOETSENRYTER (PAGINA 30), DIE IN 1953 HUN BOERDERIJ GEDEELTELIJK VERWOEST ZAGEN WORDEN DOOR HET WATER. DE OUDERS VAN JOS WOONDEN IN SINT ANNALAND OP THOLEN. ZE MOESTEN HUN HUIS VERLATEN, MAAR LEDEN VERDER WEINIG SCHADE.

Mimi: 'Ondanks wat ze hebben meegemaakt hadden mijn ouders een rotsvast vertrouwen in de dijk. Ik kan me herinneren dat ik zestien was en er een grote storm woedde, zo ernstig dat er dijkwacht werd gelopen. Mijn zus en ik kwamen uit bed, uit angst voor de storm. Maar mijn ouders sliepen door. 'Nee kind, dat kan niet meer gebeuren,' zei mijn moeder.

De Ramp heeft voor mijn ouders geen dramatische gevolgen gehad, ze hebben de draad wel weer opgepakt. Later, toen we zelf kinderen kregen, heeft mijn vader er wel altijd op gehamerd dat we ze nooit alleen thuis mochten laten. Zijn broer had dat tijdens de rampnacht wel gedaan, hij was naar de kerk gegaan en die kinderen zijn toen verdronken.

Ik ben zelf redelijk bang voor water, door de belevenissen van mijn ouders. Ik durf wel in zee te zwemmen maar als ik langs water moet lopen hou ik toch wel een paar meter afstand.'

Jos: 'Als je hier opgroeit krijg je zoveel mee over de Ramp dat het ergens ook weer gewoon wordt. Het is een deel van het leven in deze streek. Zoals de zoutschade aan de huizen destijds nog steeds zorgt voor optrekkend vocht in de muren. Onze moeders konden blijven behangen. Desondanks ben ik niet bang dat het nog eens gebeurt. Er is nu veel meer aandacht voor de veiligheid, er zijn betere communicatiemiddelen en beter transport. Je bent zo weg.

Na de Ramp heeft de overheid doortastend opgetreden met het Deltaplan. Toch was ik destijds tegen afsluiting van de Oosterschelde. Ik vond dat er ook aandacht moest zijn voor andere belangen. Daarmee nam ik wel een soort uitzonderingspositie in op Tholen, waar de boeren unaniem voor afdamming waren.

Achteraf is het een heel goede zaak dat de Oosterschelde open is gebleven. Het is een schitterend stuk water. Wij bieden onze klanten een 'Oosterschelde-survival' aan, waarbij ze met een zelfgebouwd vaartuig en met behulp van getijdentabellen een oversteek maken van Sint Annaland naar Sint Philipsland. Het Krammer-Volkerak, dat ook vlakbij ligt, is daarvoor ongeschikt omdat het zoete water vaak vervuild is met blauwalgen. De Oosterschelde is altijd schoon en fris. Ik besef eigenlijk nu pas dat ik destijds echt het goede standpunt heb ingenomen.'

Geen tijd voor gevoel

JAAP VAN MOURIK (1958), IS HULPVERLENER SCHULDSANERING EN THEATERDOCENT IN ROTTERDAM. ZIJN VADER STOFFEL WOONDE TIJDENS DE RAMP IN HET GEHUUCHT CAPELLE, TUSSEN NIEUWERKERK EN ZIERIKZEE. STOFFEL VERLOOR IN DE RAMPNACHT ZIJN MOEDER, BROER EN TWEE ZUSJES. HIJZELF EN ZIJN VADER JACOB DREVEN AFZONDERLIJK OP EEN STUK WRAKHOUT HET DIJKGAT UIT EN SPOELDEN AAN LAND AAN DE OVERKANT VAN DE OOSTERSCHELDE. IN HET ZIEKENHUIS IN GOES, WAAR HIJ WERD BEHANDELD TEGEN ONDERKOELING, ONTMOETTE STOFFEL ZIJN TOEKOMSTIGE ECHTGENOTE.

‘De Ramp. Het donderde als dat woord over tafel viel. In mijn herinnering was het altijd aanwezig. Van jongs af heb ik geweten dat de Ramp een keerpunt is geweest in het bestaan van mijn ouders en van de hele gemeenschap. We spraken over vóór en ná de Ramp. De oorlog telde nauwelijks mee.

Van huis uit kreeg ik de angst mee dat de Ramp zich zou herhalen. Als ik als kind in bed lag en het stormde, dan bedacht ik me dat we eigenlijk een bootje in de schuur moesten leggen. Ik kan me nog goed herinneren dat ik een keer met mijn moeder over de dijk tussen Viane en Oosterland reed. De dijk was toen nog niet verzaard en het water stond zo hoog dat de golven over het muraltmuurtje sloegen. Verschrikkelijk eng vond ik dat. Nu ben ik die angst kwijt, voornamelijk door de Deltawerken.’

Schuurtjes van wrakhout

‘Ik heb geen idee hoe mijn vader zelf die stormachtige nachten beleefde. Hoewel de Ramp vaak over tafel kwam werd er alleen op een heel feitelijke manier over gesproken. Mijn opa sprak er zelfs helemaal niet over. Voor gevoel was ook geen tijd. Er moest worden gebouwd, geld verdiend, een gezin onderhouden.

Mijn vader heeft altijd keihard gewerkt. Hij was vrijwilliger bij het ruimen van puin en op zijn eigen erf bouwde hij schuurtjes van wrakhout. Direct na de Ramp nam hij de boerderij over van zijn vader en trouwde met mijn moeder. Twee keer per dag moesten de koeien gemolken en 's zondags was hij ouderling. Na de kerk en het koffiedrinken bij opa en oma gingen we een rondje ‘boeren’: lang-

zaam met de auto door de polder tuffen en kijken hoe de gewassen er bij andere boeren bij stonden. Dat was zo ongeveer het enige uitje van de week.’

Verwerpelijk

‘In mijn jeugd brachten we regelmatig bezoeken aan de Deltawerken. De ontwikkeling daarvan werd met belangstelling gevolgd. Maar in de jaren '70 kwamen mijn vader en ik tegenover elkaar te staan in de discussie over de afsluiting van de Oosterschelde. Ik was in de puberteit en bewoog me in kringen waar het erg ‘in’ was om vóór een open Oosterschelde te zijn. Mijn vader vond het juist ondenkbaar dat de afsluiting ter discussie stond. Hij was heel fel op mensen die de Ramp niet hadden meegemaakt en nu van mening waren dat de Oosterschelde open moest blijven. De mosselvisser kon hij nog begrijpen, die strede voor hun broodwinning. Maar dat het milieu belangrijker werd gevonden dan de veiligheid, dat vond hij verwerpelijk!

Hij heeft de stormvloedkering ook nooit bejubeld als een geniaal compromis. Ten eerste zorgde het voor vertraging in de uitvoering van het Deltaplan en bovendien vond hij het verkeerd dat er voor het milieu zulke enorme bedragen aan overheids geld werden neergegeld. Ook ontpolderen, het teruggeven van land aan de zee, vond hij onzinnig en verwerpelijk. Een Commisaris der Koningin die dat voor durfde te stellen, dat was van de zotte. Ik vind dat wel jammer.

Op verzoek van mij en mijn broer heeft mijn vader enige tijd geleden zijn belevenissen op papier gezet. Ik wilde weten hoe het mogelijk is dat iemand verder kan leven, na wat hij heeft meegemaakt. Ingrijpende memoires zijn het. Maar als hij erover praat, gaat het nog steeds alleen maar om de feiten.’

(Van een onzer verslaggevers)

Jacob van Mourik, een landbouwer van de Kapellerweg in Zierikzee, en zijn zoon, leven nog. Zij zijn gered. Maar als ik niet uit Jacob van Mouriks eigen mond, met zijn eigen wonderlijk rustige stem het verhaal van zijn redding had gehoord, zou ik het nooit hebben geloofd.

Jacob van Mourik dreef in de vreselijke nacht van Zondag op Maandag op een stuk van het van zijn huis gescheurde dak over de Oosterschelde. Om twee uur Maandagnacht sloeg zijn vlot, na tien uren, tegen de dijk tuesen Kortendijke en Wemeldinge.

Er was geen levend wezen te zien, maar Jacob v. Mourik had de kracht om tegen de dijk op te klauteren. Toen heeft hij uren staan wachten totdat tegen de dageraad een automobilist hem oppikte en naar Goes bracht.

v. Mourik vertelde. Zondagmorgen vroeg kwam in zijn huis het water. Zijn vrouw en zijn twee dochters gingen Zondagmiddag weg naar kennissen verder op, die wat hoger wonen. Ik wilde in geen geval, dat de

Twee dakstukken spoelden aan, met vader en zoon

Wonderlijke redding

vrouwen gevaar zouden lopen. Maar met Stoffel en Piet, mijn zoons, besloot ik nog te blijven zolang dat kon.

Te lang gewacht

Toen zagen wij ineens, dat wij te lang gewacht hadden. Het water steeg steeds en wij moesten naar zolder. 's Middags stond het water al op de zolder en mijn huis stond te schudden. Wat moet ik nu zeggen dat er toen in ons is omgegaan?

Op een goed ogenblik ging het dak los. Toen hebben wij elk een stuk van het dak verder los gewrikt en zijn er op gaan zitten. Dat was Zondagmiddag om vijf uur. Het begon net donker te worden. Jacob van Mourik kon welig uitbrengen over zijn afschuwelijke tocht. „Ik kan het niet mijnheer” zei hij.

Hij dreef de nacht en de kou in, zonder voedsel, zonder drinken, met

als enige dekking de kleren aan het lijf. Zijn zoons was hij al in een minuut kwijt. Waar hij dreef wist hij niet. Er kwamen hoge golven en een keer dreef hij bijna van zijn vlot af toen het dreigde te kantelen. Tien uur duurde het. Maar Van Mourik heeft geen enkel begrip van tijd gehad. Het moeten tien eeuwen zijn geweest.

Tien uur. Maar in die tien uren gebeurde het ongelofelijke. Zonder dat Van Mourik het wist, dreven twee stukken van een dak met elk een mens er op over de golven van de Oosterschelde en sloegen op de kust van Zuid-Beveland aan land. Het vlot van de zoon naar later bleek, een uur na het vlot van de vader.

Verkleumd

Jacob van Mourik landde bij Wemeldinge. De zoon kilometers verder op naar het westen. Bij dageraad werden zij gevonden, verkleumd drijfnat, maar levend. Waarschijnlijk doordat zij zo sterk zijn als een os. Dinsdag heeft Jacob in bed gelegen, in het noodhospitaal in het Schuttershof in Goes. 's Avonds werd Jacob ondergebracht bij ir Hooft in de T. straat 7 en gisteravond heeft hij nu daar dit verhaal verteld. Met een rustige stem. Waar zijn tweede zoon is weet hij niet, waar zijn vrouw en zijn twee dochters zijn weet hij niet. Hij kan niets anders doen dan afwachten en hopen.

Fragment uit de memoires van Stoffel van Mourik.

Maar ja, alles was een kwestie van tijd, zo voelde ik het toen althans aan. De een zou wat vroeger gaan dan de ander, maar kans om te overleven zag ik toen echt niet aanwezig. Alleen, je probeert het onvermijdelijke zo lang mogelijk uit te stellen.

En zo dreef ik met mijn rug naar de storm, met de storm mee, richting Ouwerkerk.

Op die driehoek van mijn bintconstructie zat ik, niet comfortabel, met mijn voeten in het water. Al vrij spoedig heb ik een staldeur of iets dergelijks uit het water gevist en die op mijn balkconstructie gelegd. Toen kwam ik iets beter te zitten, maar goed? Nee dat nou ook weer niet. Daarna heb ik een bed uit het water gevist en dat op die deur gelegd. Maar dat ging fout, toen dreigde ik met bed en deur en al van mijn vlot te stormen. Dus dat bed snel van me afgezet, maar de deur behouden.

Halverwege tussen Capelle en Ouwerkerk, bleef de linkerpunt van mijn vlot nog heel even haken achter een aldaar staande hooiberg, welke met vlas of zo iets gevuld was.

Het leek erop dat ik net even rechts naast Ouwerkerk langs zou drijven. Toch kwam ik daar nog even klem te zitten doordat mijn vlot tussen twee dicht bij elkaar staande palen van een bovenleiding dreef, en een poosje met elke punt achter een paal bleef haken. Zelf kon ik nergens iets aan doen. Want zolang ik maar op die deur, op die driehoek van het bint bleef zitten, ging het vrij goed. Een keer wilde ik wat gaan verzitten, een andere houding aannemen, maar dat lukte niet, ik zat vast geklemd. Het bleek dat ik met een voet tussen wrakhout vastgeklemd zat. Maar vanwege de kou had ik geen gevoel in mijn voet. Dus alleen toen ik het zag, kon ik daar verandering in aanbrengen.

Toen ik Ouwerkerk voorbij was, was het al donker geworden. Niet dat het voor mij zo donker werd, want als je daar zo geleidelijk ingekomen bent, wordt het eigenlijk niet echt donker. Maar ik was toen wel mijn richting gevoel, mijn oriëntatie kwijt. Ik merkte wel dat ik vaak met vrij grote snelheid voortgedreven werd. Ook dreef ik als het ware verschillende richtingen uit. Het is mij helemaal ontgaan dat ik de polder uitgedreven ben, zodat ik op de Oosterschelde zat. Nu maakt het voor een drenkeling ook niets uit of hij twee en een halve meter water onder zich heeft, drijvend in het polderlandschap, of, dat hij de waterdiepte van de Oosterschelde onder zich heeft.

Het Vrije Volk, 4 februari 1953.

Jaap en zijn broertje op schoot bij hun vader Stoffel.

Bij Ladders en Noteboom hebben ze weer een koe...

In één der rampnummers
eindigde Wim Dussel zijn
reportage aldus:

*Als U eens een koe over
heeft...*

En de niet getroffen boeren
hadden het er voor over
van hun kostbaar bezit af te
staan voor de zo gehavende
bedrijven.

En Wim Dussel volgde zo'n
collegiaal transport van
Kampen naar Klundert.

*De Spiegel, 27 juni 1953. Een oom van
Paul, wiens koeien waren verdronken,
krijgt een nieuwe koe cadeau.*

Uiterwaarden bij het huis van de familie Ladders.

'Pa, laat ons alsjeblieft weer boven slapen!'

PAUL EN NELLIE LODDERS (1956 EN 1958) HEBBEN EEN SCHAPENBOERDERIJ AAN HET HOLLANDS DIEP IN DE BUURT VAN KLUNDERT. DE HUIZEN VAN HUN OUDERS, DIE AAN DEZELFDE DIJK WOONDEN, KWAMEN TIJDENS DE RAMP ONDER WATER TE STAAN. NIEMAND VERDRONK LANGS DE DIJK OMDAT IEDEREEN TIJDIG GEWAARSCHUWD WAS.

Paul: 'Mijn vader zag het aankomen in '53. Hij heeft alle meubels naar zolder gebracht en de koeien losgegooid. Die zijn over de dijk naar Klundert gewandeld. Mijn moeder is met de kinderen ook naar Klundert gegaan en mijn vader is gelijk vertrokken om mee te helpen bij het Rode Kruis.

Hoewel ze alleen materiële schade hadden geleden, heeft de Ramp op mijn ouders toch een enorme indruk achtergelaten. Als er storm, wind of onweer was, werden alle matrassen naar beneden gehaald en moesten we met de tien kinderen in de woonkamer slapen. De tassen stonden dan al ingepakt voor het geval we plotseling zouden moeten vertrekken.

Voordat de Deltawerken klaar waren gebeurde het wel eens dat een storm de hele week bleef hangen. De bui kon niet weg over het water. Dan sliepen we dus een hele week beneden, totdat we er stapelgek van werden en onze vader smeekten: 'Pa, laat ons alsjeblieft weer boven slapen!' Ook later, toen we de boerderij hadden overgenomen en ze naar Roosendaal waren verhuisd, belden mijn ouders met storm altijd op, om te vragen hoe hoog het water stond. Het heeft een grote stempel gedrukt op hun leven.'

Angstig

Nellie: 'Bij mij thuis was het hetzelfde. Als het onweerde moesten we ons aankleden en zaten we klaar om te vertrekken tot de storm weer geluwd was. En we hebben het zelf ook. Eén keer hebben we de kinderen beneden gehaald toen het 's nachts stormde. Maar meestal laat ik ze slapen, omdat ik weet hoe verschrikkelijk ik het zelf vond om naar beneden gehaald te worden. We zitten dan bovenaan de trap te wachten, dichtbij ze in de buurt.'

Paul: 'Vroeger, voor de afsluiting, stond het water soms tot boven aan de dijk. Ik vond het altijd erg angstig om het water in het donker

te horen klotsen. Ik ben bang voor water, dat heb ik overgehouden aan het verhaal van mijn ouders. Als ik op de snelweg rij weet ik kilometers van te voren dat er een brug aankomt. De Haringvlietbrug ben ik al honderden keren over geweest en toch ben ik altijd blij als ik er overheen ben. Ik zal ook nooit een andere auto inhalen daar. En de Zeelandbrug ben ik één keer in mijn leven overgereden, met een gangetje van dertig kilometer per uur. Dat doe ik nooit meer.'

Schapen

'Ik hou het water altijd heel goed in de gaten omdat mijn schapen op de uiterwaarden lopen. Ieder jaar krijg ik met sinterklaas van Nellie een Enkhuizer Almanak met getijdentabellen, zodat ik kan zien wanneer het springvloed is. Als het hoogwater wordt blijf ik 's nachts wakker en kijk op teletekst naar de waterstanden. Dan weet ik: als het 1 meter 85 wordt bij Moerdijk gaat het overlopen en moet ik de schapen binnen halen. Er is overigens nog nooit een schaap van ons verdronken, al hebben we ze wel eens met een bootje uit de uiterwaarden moeten halen.

De uiterwaarden zouden eens in de honderd jaar overlopen, hadden ze ons gezegd, maar de afgelopen tien jaar is het wel een keer of vijf gebeurd. Er is regelmatig veel bovenwater van de rivier, in combinatie met een verkeerde wind, waardoor ze niet kunnen spuien. Ik ben de enige boer hier langs de dijk die 's nachts wakker blijft. Vooral de jongeren hier hebben er absoluut geen erg meer in hoe hoog het water komt. Maar mijn oudste zoon weet het wel precies. Tegenwoordig komt hij ook 's nachts uit bed om mee te kijken op teletekst.'

Nellie: 'Ik hoor wel eens van onze burens dat ze het lekker vinden als het stormt, dat ze dan fijn onder de dekens kruipen en genieten van de wind die om het huis raast. Terwijl wij dan alleen maar denken: de schapen, de schuur, de spullen! We zijn veel alerter dan de meeste anderen: we zetten alle deuren vast en houden de kinderen binnen als het onweert. Ik denk ook wel eens na over een mogelijke vluchtroute, mocht er ooit weer eens water komen.'

Paul: 'Drie jaar geleden was het weer eens hoogwater in Limburg, samen met een noordwesterstorm op zee. Ik zei toen nog tegen Nellie: 'Als de wind nu niet gaat liggen verzuipen we allemaal.'

Water is mooi maar lastig

Water is mooi om aan te wonen, maar 'lastig' als het te hoog wordt. Toch ligt bijna niemand wakker van de dreiging van het water. De meeste mensen zijn banger om onder een auto te komen of een dodelijke ziekte te krijgen, dan om slachtoffer te worden van een overstroming. Hoe bewust zijn Nederlanders zich nog van het gevaar van wonen in een delta?

Na de hoogwaters in '93 en '95 startte de Bouwdienst van Rijkswaterstaat een groot onderzoek naar de veiligheid. 'We wilden niet alleen kijken naar de technische kant, maar ook een idee krijgen van de subjectieve risico's: hoe beleven mensen in binnendijkse en buitendijkse gebieden het hoogwater?' vertelt Annelies Stolp, projectleider risicobeleving hoogwater van de Bouwdienst. 'Daarvoor hebben we een groep van ongeveer vijftig mensen geïnterviewd. Het waren allemaal bewoners van de kuststrook en het riviereengebied, die dus een reële kans liepen dat hun huizen zouden overstromen met hoogwater.'

Uit de enquête bleek dat de meeste mensen graag in de buurt van water wonen. Ze zijn meestal niet bang voor hoogwater, maar maken zich meer zorgen om het steeds drukker wordende verkeer, gezondheid, geweld en criminaliteit. Een uitzondering vormen de boeren en tuinders. Stolp: 'Voor hen heeft hoogwater meer gevolgen dan voor particulieren omdat het hun vee en kassen bedreigt. De overheid dekt meestal wel de directe schade maar geen bijkomende zaken zoals inkomstenderving.'

In 1995 is een kwart miljoen mensen uit het riviereengebied geëvacueerd. Vaak maakte die gebeurtenis meer indruk dan het hoge water zelf. Stolp: 'Wat me opviel was dat veel ouderen die evacuatie associeerden met de oorlog. Het heeft een verschrikkelijke impact gehad dat mensen hun huis moesten verlaten.'

Een opmerkelijke uitkomst van het onderzoek is verder dat inwoners van buitendijkse gebieden zich veiliger voelen dan mensen die achter de dijken wonen. Waarschijnlijk zijn deze mensen meer vertrouwd met hoogwater en gewend om zelf maatregelen te nemen, omdat ze vaak niet voor schadevergoeding in aanmerking komen. Wie buiten de dijken woont doet dat voor eigen risico.

DE MAAS IS ALS KOKENDE MELK,

INEENS BORRELT-IE OVER. Inwoner van Itteren

IK WOON AL MIJN HELE LEVEN HIER, DAAROM WIST IK DAT DIT HUIS HOGER GEBOUWD MOEST WORDEN. ZOLANG IK NOG STROOM HEB, GA IK NIET WEG. IK KAN ALLES IN DE GATEN HOUDEN EN EVENTUEEL VOORKOMEN DAT ER IETS KAPOT GAAT. Boer uit Bergen (Limburg)

BIJ HOOGWATER ZITTEN WE HIER OP EEN EILANDJE.

DAT VIND IK LEKKER RUSTIG: JE HEBT VAN NIEMAND LAST.

Boer uit Bergen (Limburg)

WAT KAN HIER NOU GEBEUREN? IK HEB NOG NOOIT WATEROVERLAST MEEGEMAAKT EN IK ZOU OOK NIET WETEN WAT IK ZOU MOETEN DOEN. IK VERWACHT EERDER BRAND. Inwoner van Volendam

KATWIJK LIGT HEEL HOOG. OOK BIJ SPRINGVLOED EN EEN ORKAAN HEBBEN WE GEEN WATEROVERLAST. IK VOEL ME NIET BEDREIGD. Inwoner van Katwijk aan Zee

WE VLIEGEN HIER NIET METEEN OVEREIND ALS ER EEN BEETJE WATER KOMT. WE WETEN WAT DE MAAS DOET. ALS HET WATER OP DE RIVIER STIJGT, LUISTER IK ALTIJD NAAR DE WATERSTANDEN OP DE RADIO. DAT HEB IK VAN THUIS MEEGEKREGEN.
Inwoner van Bergen (Limburg)

Citaten uit het onderzoek van de Bouwdienst

Kinderen spelen dijkdoorbraakje na de evacuatie van de Ooijpolder in 1995.

IK VIND HOOGWATER NIET BEDREIGEND. HET IS GEEN VLOEDGOLF, JE WORDT ER NIET DOOR OVERVALLEN. IK VOEL ME WEL VEILIG EN RAAK NIET ZO SNEL IN PANIEK. ALS DE NOOD AAN DE MAN KOMT WORDEN WE TOCH WEL OPGEHAALD.

Boer uit Bergen (Limburg)

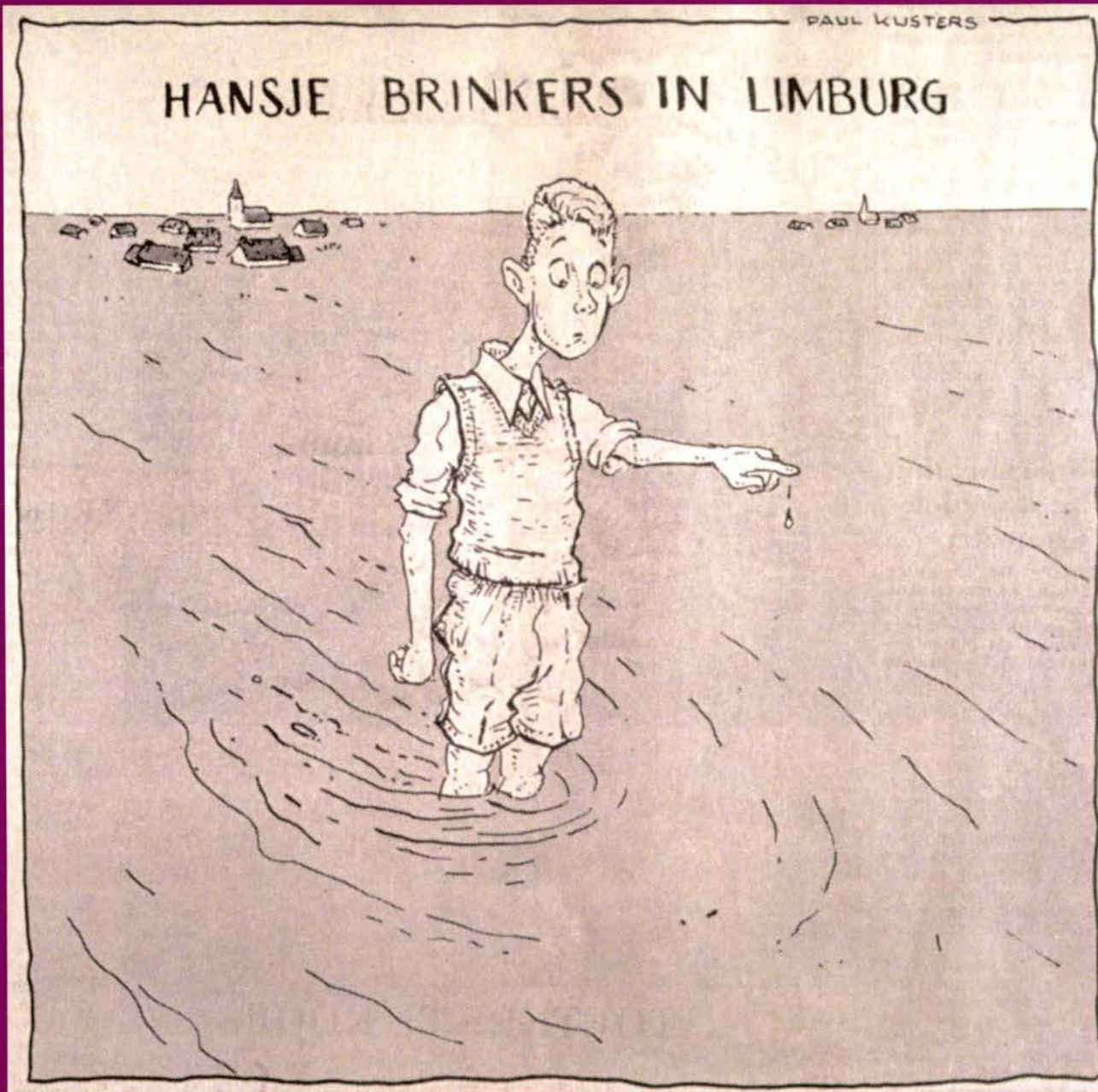
HET RISICO IS WEG, DAT HEBBEN WE GEHAD. WE HEBBEN NU DE OOSTERSCHELDEKERING EN VOLGENS DE GELEERDEN ZIJN WE GENOEG BESCHERMD. *Boer op Schouwen-Duiveland*

DIE LIMBURGERS MOETEN HUN EIGEN BROEK MAAR OPHOUDEN. HET IS MAAR EEN RIVIER, DAT IS VEEL MINDER GEVAARLIJK. EN ZE HEBBEN ER ZELF VOOR GEKOZEN OM DAAR TE GAAN WONEN. *Inwoner van Schouwen-Duiveland*

DE DIJK BIEDT BESCHERMING, MAAR WAT IS BESCHERMING? MISSCHIEN VOOR TWEE À DRIE JAAR. HET IS GEEN PERMANENTE OPLOSSING. ALS WE ZIEN DAT ER HOOGWATER KOMT DAN VERHOGEN WE DE DIJK ZELF. WE BESCHERMEN ONSZELF TEGEN HET WATER EN KIJKEN DAN NIET NAAR DE KOSTEN. WANT WE KUNNEN ONS HIERTEGEN NIET VERZEKEREN. *Tuinder uit Venlo*

IK HEB WEINIG VERTROUWEN IN HET RAMPENPLAN. JE KAN PLANNEN MAKEN WAT JE WILT, MAAR DE TIJD IS ZO KORT ALS HET VOLLOOPT. IK DENK DAT ZE ZICH DAARIN VERGISSEN. ER IS ALLEEN TIJD VOOR DE BUURMAN. ALS DE POLDER HALFVOL IS, WERKT HET AL NIET MEER. *Boer uit het IJsselmeergebied*

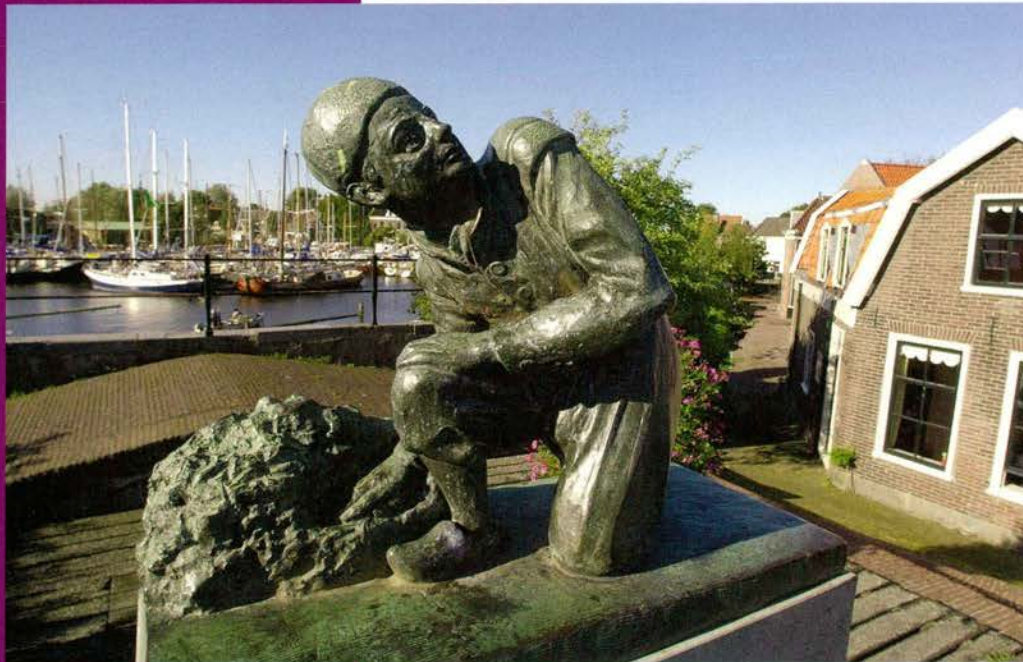
Klompen kopen via internet: Hans Brinkers zorgt ervoor.

Ook tijdens de overstromingen in Limburg dook Hansje Brinkers op. De Limburger, 31 december 1993.

Hansje Brinkers: een geïmporteerde legende

Eén van de bekendste Nederlanders in het buitenland is ongetwijfeld Hans Brinkers, het jongetje dat zijn vinger in de dijk stak en een nationale volksheld werd. Ieder jaar komen duizenden Amerikanen naar Spaarndam om het standbeeld van Hans Brinkers te zien. En dat is geen wonder: zijn roem komt namelijk uit Amerika. In 1865 verscheen daar een boek van Mary Mapes Dodge, die gedeeltelijk van Nederlandse afkomst was: 'Hans Brinkers, or the Silver Skates' dat werd vertaald onder de titel: 'De zilveren schaatsen, een schets uit het Noordhollandse volksleven'. Dit boek werd ook in Nederland vele malen herdrukt en mocht zich in een grote populariteit verheugen. Hans Brinkers werd de verpersoonlijking van de Nederlandse jeugd en het Nederlandse doorzettingsvermogen.

Het standbeeld van Hansje Brinkers in Spaarndam.

Het verhaal van Hansje Brinkers

Jaren geleden woonde er in Spaarndam een sluiswachter met zijn zoon Hans. Op een keer, hij was toen een jaar of acht, mocht Hans van zijn ouders een mand met wat etenswaren gaan brengen naar een oude, blinde man, waar hij zeer op gesteld was.

Het was een prachtige middag toen hij op weg ging door de polder. Na de goede gaven aan de man te hebben gegeven, bleef hij nog een hele tijd zitten om naar de verhalen van zijn vriend te luisteren. Eindelijk nam hij afscheid om op huis aan te gaan. Het was intussen stormachtig weer geworden. Hans nam de weg over de dijk en zag dat het water veel hoger stond dan gewoonlijk. Het geluid van sijpelend water trof z'n oor. Hij bedacht zich niet lang en liet zich van de dijk glijden. Onderaan het talud had zich al een flinke plas gevormd, en het water kwam niet van over de dijk, maar uit een gat in de dijk! En sijpelen deed het water ook niet meer: het spoot er nu uit.

Even bleef Hans vertwijfeld naar het gat staan kijken. Als het zo door ging, zou de waterstroom de opening steeds verder uithollen tot de dijk het tenslotte op die plaats zou begeven. Maar zover zou het niet komen, besloot hij. Hij dook voorover en stopte zijn vinger in het gat. En het hielp: het water hield op met stromen. Het eerste kwartier had Hans er geen moeite mee om het gat dicht te houden, maar toen begon hij het koud te krijgen: nog wat later voelde hij kramp in zijn arm en zijn rug door de ongemakkelijke houding. Dat ging zo niet langer. Luidkeels riep hij een paar maal om hulp. Maar in dit weer was de polder verlaten en niemand hoorde hem. Het was al donker en zijn ouders dachten waarschijnlijk dat hij in deze storm niet naar huis had gedurfd en bij zijn oude vriend in de polder was blijven overnachten.

Hans klemde zijn tanden op elkaar, zei een schietgebedje, en besloot de moed niet op te geven. Dan maar wachten tot het licht werd. De nacht leek eindeloos, en al die tijd zat Hans tegen de dijk aangeleund, met zijn vinger in het gat. Zo werd hij bij het krieken van de dag door de pastoor gevonden. Hans Brinkers had Spaarndam voor een ramp behoed en natuurlijk was hij de held van de dag.

Wie denkt wat over water?

Wie denkt wat over water? De Watermonitor van het ministerie van Verkeer en Waterstaat peilt sinds 2000 jaarlijks de kennis en meningen van Nederlandse burgers en boeren over water en waterbeheer. Het belangrijkste onderwerp is veiligheid. De conclusies van 2000 en 2001 op een rijtje gezet.

NAP

Tweederde van de Nederlanders heeft geen idee welk percentage van Nederland onder Normaal Amsterdams Peil (NAP) ligt. Van de mensen die er wel een gooi naar doen variëren de antwoorden van 2 % tot 98 %. Het gemiddelde antwoord is dat de helft van Nederland onder NAP zou liggen, wat een grove overschatting is van de werkelijkheid: slechts een kwart van Nederland ligt beneden NAP. Tweederde van het land zou echter overstroomd als er geen dijken en duinen zouden zijn, omdat de zee en een groot deel van de rivieren bij hoogwater aanmerkelijk hoger staat dan NAP.

Vliegtuig

Wateroverlast door extreme regenval of overstrooming van een rivierdijk achten de meeste Nederlanders zeer waarschijnlijk. De kans op een doorbraak van een zeedijk wordt echter zeer klein geacht, de meeste mensen denken dat de kans groter is dat een groot verkeersvliegtuig in een woonwijk neerstort of dat de huizenmarkt instort.

Wateroverlast

Zowel burgers als boeren vinden het voorkomen van wateroverlast door extreme regenval belangrijker dan de veiligheid van de Nederlandse zeekeringen of rivierdijken.

Zeedijken

45 % van de burgers en 35 % van de agrariërs zegt nooit na te denken over de veiligheid van de zeedijken. Slechts 3 % van de burgers geeft aan dat het onderwerp hem of haar regelmatig bezighoudt.

Extreme regenval

Slechts 3 % van de burgers heeft de afgelopen vijf jaar last gehad van wateroverlast in hun huis of tuin door overstroming van een rivier of beek. Bij boeren ligt dit op 25 %. Extreme regenval heeft veel meer schade aangericht: 21 % van de burgers en zelfs 70 % van de boeren heeft hierdoor in de vijf jaren voor de eeuwwisseling wateroverlast gehad.

Tevreden

Burgers en boeren zijn tevreden over de veiligheid van de zeedijken en redelijk tevreden over de rivierdijken. Burgers zijn ook redelijk tevreden over de aanpak van wateroverlast door extreme regenval, maar boeren zijn hierover slechts matig tevreden.

Rijkswaterstaat

80 % van de mensen denkt dat Rijkswaterstaat de eerst verantwoordelijke is voor de veiligheid van de Nederlandse zeedijken. De belangrijke rol van de waterschappen kent vrijwel niemand (zie 'De goedkoopste verzekeraars van Nederland', pagina 62).

Noodoverloopgebieden

Als mensen moeten kiezen tussen het ophogen van de rivierdijken of het aanwijzen van noodoverloopgebieden, dan krijgen beide maatregelen evenveel stemmen.

Peilbeheer

35 % van de burgers heeft nog nooit van peilbeheer gehoord. Peilbeheer is het reguleren van de waterstanden door middel van sluisen en pompen. Als Nederland zou stoppen met peilbeheer zou binnen een week een groot deel van het land onder water staan.

Opnieuw op de vlucht voor het water

In januari 1995 sloeg het water opnieuw toe. Dit keer kwam het echter niet uit zee maar door de achterdeur. Het water in de Rijn en Maas, de Waal en de IJssel bereikte de hoogste standen sinds 1926. Een kwart miljoen mensen uit het Gelderse rivierengebied moest gedwongen evacueren omdat het risico op een dijkdoorbraak te groot werd. Het was de grootste evacuatie in Nederland na de Tweede Wereldoorlog. En hoewel er geen slachtoffers vielen zoals in 1953, was het gedwongen verlaten van huis en haard toch zeer ingrijpend, zoals blijkt uit de verhalen van de geëvacueerden. (Met toestemming overgenomen uit het boek 'Bedreigde dijken ... daar waar de Rijn Waal wordt...', Uitgeverij de Rozet, Beek-Ubbergen.)

In 1995 moesten 250.000 mensen evacueren uit het Gelderse rivierengebied. Door een aanhoudend extreem hoge waterstand van de rivieren kon de overheid niet meer instaan voor de veiligheid van de dijken. Ook al het vee werd geëvacueerd.

Het vredige leventje wreed verstoord

JOOP DRIESSEN UIT MILLINGEN AAN DE RIJN MOEST IN 1995 EVACUEREN VOOR HET HOGE WATER. EEN GEBEURTENIS DIE HEM STERK DEED DENKEN AAN DE OORLOGSEVACUATIES, PRECIJS VIJFTIG JAAR GELEDEN.

'Het is een dag zoals zovele andere dagen, erg nat en vochtig weer. Een dag die je je spieren doet verstijven als je wat ouder bent. Zeker in een periode van het jaar dat de tijd even schijnt stil te staan, in afwachting van de uitbundige groei en bloei van de aanstaande lente.

Alleen het water aan de dijk staat dit jaar wel erg hoog. Maar daar maakt men zich niet al te veel zorgen over. Dat is immers elk jaar weer hetzelfde beeld. Alleen nu wat vroeger dan andere jaren, want het echte smeltwater uit de Alpen in Zwitserland moet nog komen.

Om half twaalf 's middags werd echter ons vredige leventje wreed verstoord. De oorzaak was een stencil van gemeentewege: we moesten ons voorbereiden op een evacuatie in verband met een gevreesde dijkdoorbraak. Dit bericht werd door ons enigszins laconiek afgedaan met een passend grapje. Enkele uren later echter reed een geluidswagen door het dorp van waaruit een vrouwenstem op alarmerende toon kenbaar maakte dat ie-

dereen de volgende dag om 8 uur uit Millingen vertrokken diende te zijn. Heel langzaam drong het tot mij en vele anderen door, dat het bittere ernst was. Dat er blijkbaar toch een reële kans bestond dat als gevolg van de hoge waterstand een dijkdoorbraak kon plaatsvinden.

Binnen onze familiekring werden er snel beslissingen genomen. Temeer ook omdat mijn zus in Soesterberg het hele 'watergebeuren' op tv had gevolgd. Zij besepte – meer dan wij in eerste instantie – dat wij in gevaar verkeerden. Zij had ons uitgenodigd bij haar te komen logeren. We besloten dat we met de hele familie naar haar zouden gaan. In de namiddag werd begonnen met het naar zolder brengen van praktisch de gehele inboedel. Met de verplaatsing van de zwaardere stukken kregen wij gelukkig hulp van aardige burens. Nadat nog wat ander zwaar spul zoals de wasmachine door mijn schoonzoon was versjouwd, was de melkgeit aan de beurt. Deze kreeg een voorlopige stalling bij een boer in Grave.

Inwoners van de Ooijpolder maken zich klaar voor evacuatie

Ons bed hadden we op de zolder opgesteld, zodat we het tenminste konden benutten om nog enige uren te rusten. Een rust die hard nodig was na een dag vol vermoeienis en emoties. Wetende dat er nog inspannende uren zouden volgen.

Daar lag ik dan, om 'n uur of drie in de nacht... kijkend naar die zware hanenbalken van het oerdegelijke huis, dat al menige hoogwaterstand had doorstaan. Het huis dat zelfs in 1945 het water binnen zijn muren had moeten toelaten. Overdenken de ook dat ik me toen – in 1945 – dertien jaar jong in een soortgelijke situatie bevond. Met het enige verschil dat toen de granaten ons op de vlucht joegen!

[...]

Op donderdag 2 februari wordt in de nieuwsvoorziening gewag gemaakt van vallend water. Tussen de teksten door wordt de hoop gewekt dat we misschien weer snel naar huis kunnen. Morgenvroeg om zeven uur zal de beslissing vallen voor de evacués. Op de tv is gisteren een actie gestart voor de vluchtelin-

gen. Deze actie heeft nu al 30 miljoen gulden opgebracht. Door de regering is toegezegd het bedrag te verdubbelen. Om kwart voor elf gaan we naar bed, maar kunnen de slaap niet vatten, de spanning stijgt. Straks komt het bericht... Morgenvroeg. Het komt wellicht onge-

looflijk over, maar toch... drie minuten voor zeven uur ben ik klaar wakker. Ik snel met drie treden tegelijk naar beneden en zet de tv aan. Juist op dat moment wordt het verlossende woord uitgesproken, dat ook de Ooijpolder weer naar huis mag. Dus ook Millingen!

Een dankbare en emotionele thuiskomst

RINY REIJNEN-VERRIET UIT OOIJ IS AAN HAAR WERK IN WIJCHEN ALS HAAR DAAR HET BERICHT BEREIKT DAT OOK OOIJ MOET EVACUEREN.

‘Maandag 30 januari volgen wij op ons kantoor in Wijchen met spanning de radioberichten. Het is hier op kantoor al een hectische toestand. Want de boeren beginnen te bellen om te informeren naar evacuatie-adressen voor hun vee. Om half een vernemen we via Radio Gelderland dat ook de Ooijpolder – waar ik woon – moet evacueren. Ik probeer naar huis te bellen doch de lijnen zijn geblokkeerd. Snel de auto in en naar huis. De toegangswegen zitten vol, iedereen wil naar huis. Bij thuiskomst is het eerste dat we doen de koffer pakken. Daar gaan de voornaamste spullen in. Daarna brengen we de meubels en andere kleine spullen naar boven. Zelfs de deuren halen we uit de sponningen. Nu moeten we nog een adres zoeken voor onze schapen en de hond. Het hele dorp staat vol met verhuwagens en auto's met aanhangers beladen met allerlei huisraad. 's Nachts om half drie heeft mijn man een veewagen tot zijn beschikking en hij vertrekt naar Milsbeek. Dinsdagmorgen om zeven uur sluiten we ons huis af en zeggen tegen elkaar: ‘Hoe zullen we dit terugvinden?’ De meeste mensen zijn al vertrokken en het dorp ziet er spookachtig uit. Als de dijk doorbreekt komt het water hier vier meter hoog. In angst en spanning gaan we op weg naar familie in Grave.

De eerste paar dagen zitten we aan de televisie gekluisterd. Van slapen komt niet veel want je bent met je gedachten in Ooij. Woensdag 1 februari is de toestand van de dijken kritiek. Er wordt met man en macht gewerkt om de dijk tegen doorbraak te behoeden. De laatste mensen die nog achtergebleven zijn, worden door de ME uit hun huizen gehaald. Het blijft spannend, maar zaterdagmorgen komt het bericht dat we naar huis mogen. Een heerlijk gevoel. Er hangen spandoeken met ‘Welkom thuis’ en overal hangen de vlaggen uit. Het is feest in het dorp. We zijn erg emotioneel als we ons huis binnengaan, maar ook dankbaar dat onze dijken het gehouden hebben’.

Angstaanjagend

FRAGMENT UIT HET DAGBOEK VAN ALBERT DE JONG UIT BEEK. DE JONG MAAKTE DE EVACUATIE VAN MILLINGEN, DE OOLJPOLDER EN HET DORP BEEK MEE.

Woensdag is er een kritieke situatie bij de Tiengeboden. Het talud begint af te kalven, een betonnen wand wordt zichtbaar. Met man en macht wordt de dijk versterkt met tweeduizend zandzakken; de klus wordt geklaard, maar het blijft kritisch. Bij Nedusa liggen zesduizend zandzakken klaar en na deze operatie wordt in ijltempo deze voorraad weer aangevuld.

Mede door dit voorval wordt besloten de illegale achterblijvers in dit gebied, desnoods met harde hand, te verwijderen, de overheden wensen elk risico uit te sluiten en willen niet onnodig het leven van reddingsploegen op het spel zetten. Een andere motivatie is dat bij een volgende gelegenheid het moeilijker zal zijn alle burgers weer te evacueren. De ME start de actie 'stofkam'.

Op donderdag kon ik onbevoegd met bevoegd gezag mee op dijkpatrouille. De waterhoogte langs de oude dijken was angstaanjagend. Links een kilometers brede, wildstromende rivier, rechts een akelig diepliggende polder. Op twee plaatsen kwam het water onder de dijk door. Zo'n 10 á 20 meter van de dijk borrelde water omhoog. De plekken werden omdijkt met zandzakken en men liet het water geïsoleerd stijgen. Bij een bepaalde waterhoogte zorgde de druk dat de kwel stopte; simpel maar zeer doeltreffend.

Mij werd duidelijk dat voor dit soort gevaarlijke fenomenen permanente waakzaamheid een must is. De aanblik bij de dijk bij de Tiengeboden was meer dan angstaanjagend. Hier was goed te zien hoe zwak de oude dijken zijn.

Op de terugweg nog even Ooij aangedaan. Net als Leuth en Kekerdom, een spookdorp. Op het Reiner van Ooiplein heerste een serene rust, je hoorde alleen je eigen hartslag. Door de ramen van de leeggehaalde huizen had je vrij zicht op de al even verlaten tuinen. Je hoorde geen hond blaffen en zelfs leek het of ook de vogels geëvacueerd waren. In één van de straten stond de dierenambulance, verlaten. Na enig speurwerk bleek dat de bemanning van de wagen op een erf achtergebleven kippen aan het vangen was.'

'en het kindje kan zwemmen'. Djarmelza.

Koningin Beatrix op bezoek

Door het hoge water in de Waal moesten we ons huis uit. Voordat we gingen deed papa al het speelgoed naar zolder. In Leuth stopten we al in de file. Onze Koen ging slapen en wij mochten om beurten even sturen. We gingen naar tante Heidi in Nijmegen. Tante Heidi woont in een flat op de derde verdieping. Daar mochten we logeren. De volgende dag gingen we naar Groesbeek. We logeerden daar midden in het bos. Daar konden we goed rennen en voetballen.

Die donderdag werd een bijzondere dag omdat Koningin Beatrix op bezoek kwam. Om 11.00 uur kwam de koningin en kregen we limonade met gebak. Stefan vertelde aan de koningin dat hij het oudste kind was en Marloes vertelde dat ze eigenlijk in Millingen woonde en dat haar nieuwe vriendinnetje uit Druten, Ester heet. De koningin was heel blij met de tekeningen die we voor haar gemaakt hadden. Onze Koen was de jongste bewoner en mocht zijn handafdruk naast de handtekening van de koningin zetten. De Duitse en Nederlandse pers was er ook. Ze schreven over de koningin en over ons in de kranten. De Zweedse filmploeg heeft ons gefilmd.

Eigenlijk was het op het laatst best wel een beetje leuk.

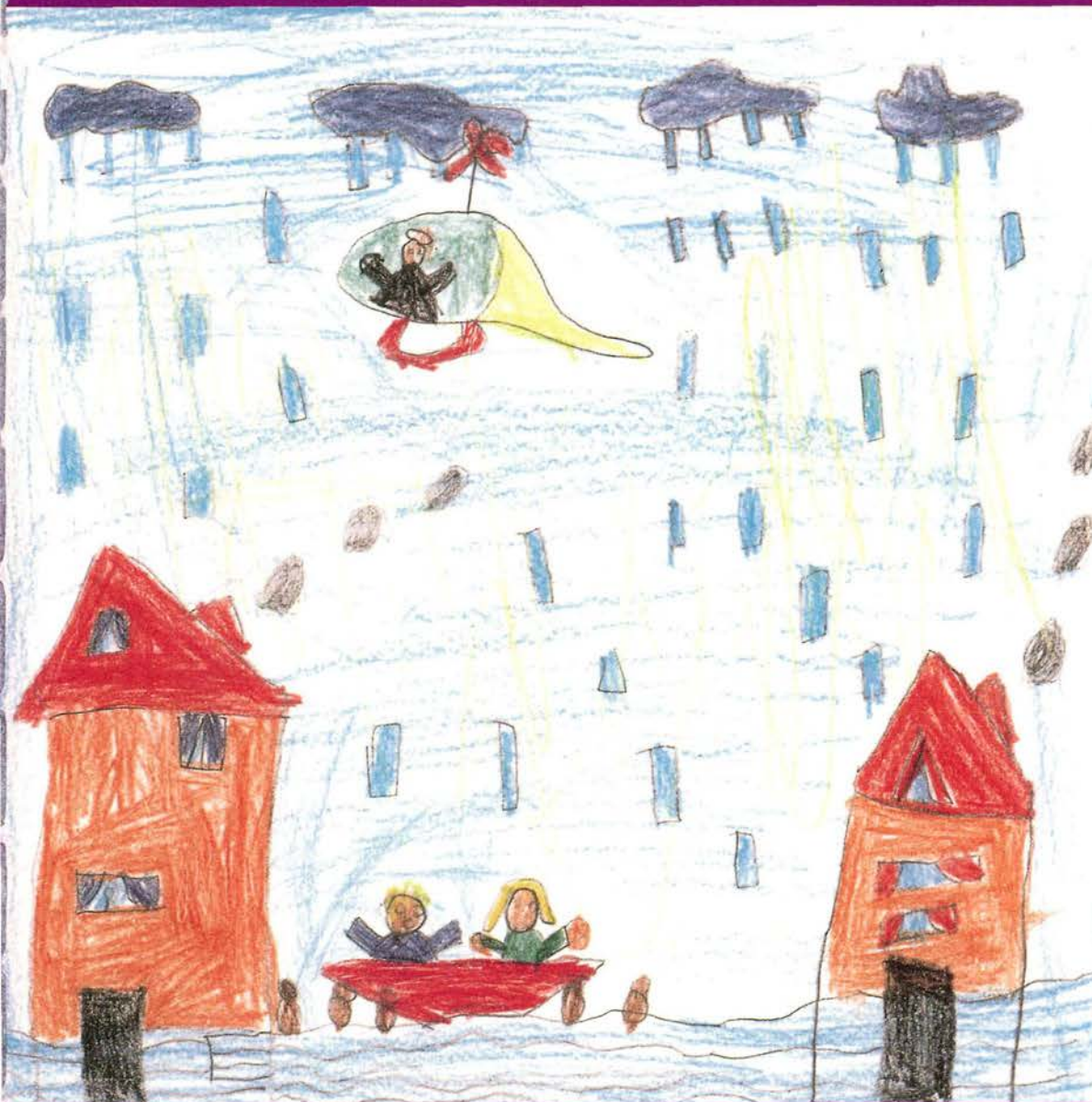
Marloes en Stefan Peters, groep1/2f Sint Martinusschool, Millingen aan de Rijn

Ik verveelde me dood

We moesten voor dinsdag 8 uur naar een andere plaats evacueren. We gingen pas om half twee naar een kennis. M'n vader was heel laat thuis en had daarna een busje gehuurd. De eerste twee dagen verveelde ik me dood. Maar al gauw vond ik een vriendje. Evacueren had voor/nadelen het gaf wel wat maar aan de andere kant was ik wel bang want als er water zou komen was het hele huis vies. Pas zondag gingen we naar huis.

Richard Jacobs, groep 7

Sint Jozefschool, Leuth

'en het water blijft stijgen'. Tessa.

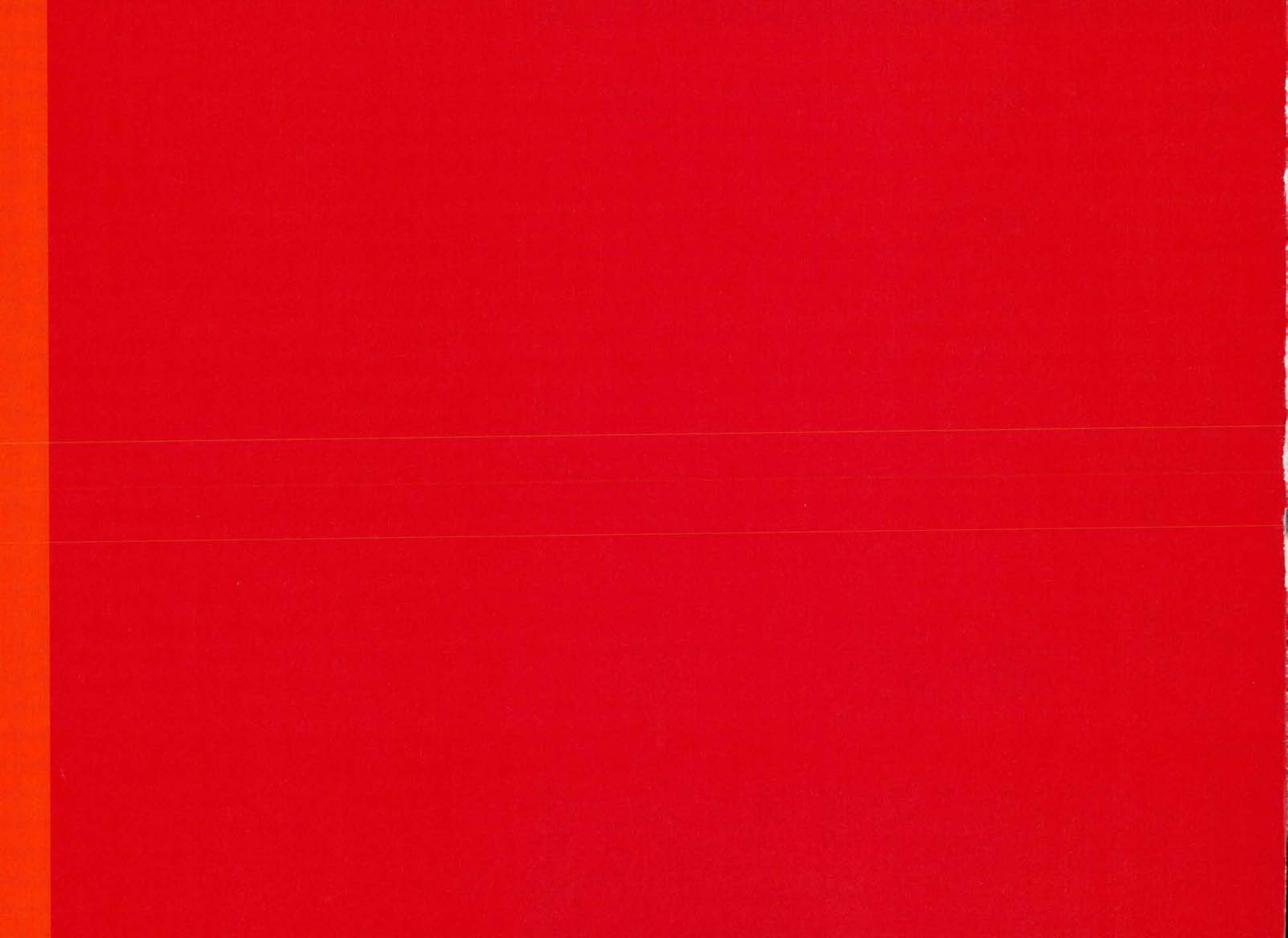
Lieve lieve lieve lieve najade

IRIS, IN 1995 ACHTTIEN JAAR, HEEFT EEN VERSTANDELIJKE HANDICAP EN ZAT OP DE ZLMK-SCHOOL IN DRUTEN. NA DE EVACUATIE SCHREEF ZIJ HAAR EENJARIG ZUSJE EEN BRIEF, NETJES GETYPT. DEZE BRIEF IS HIERONDER LETTERLIJK OVERGENOMEN, ZONDER CORRECTIES, OM DE AUTHENTIEKE WAARDE ERVAN TE BEHOUDEN.

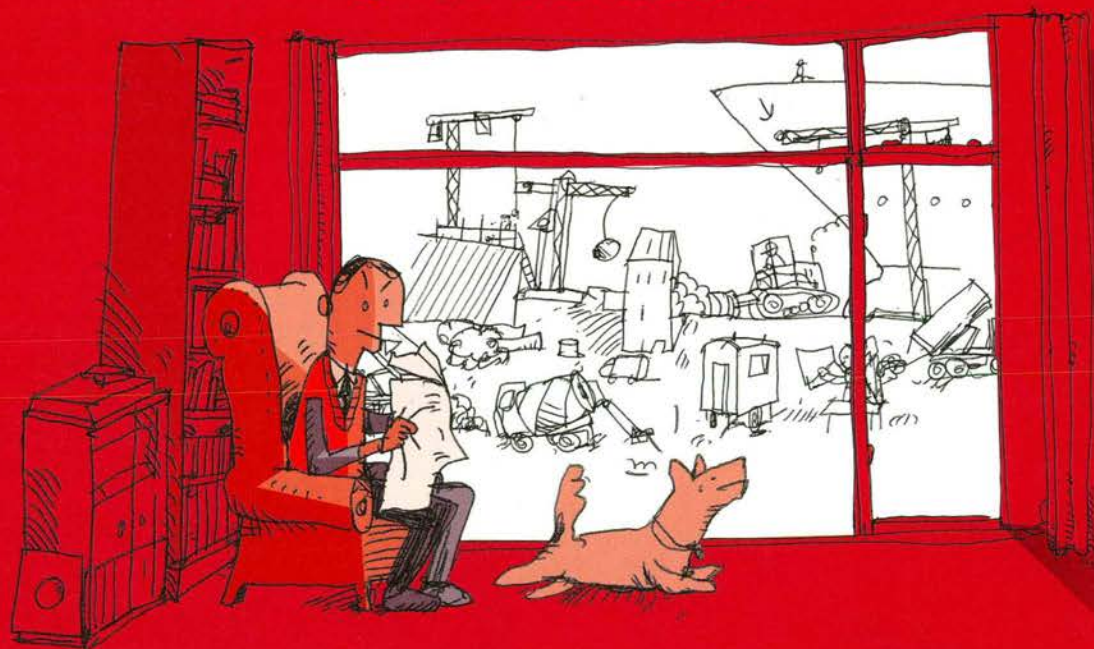
wij moest zondag 29 februarie 1995 moet we mij school weg evacuern
heel druten en bolldehof
en wij hoden mandag om 1 uur keeg wij een brief dat we binn 6 uur
weg moest uit millen aan rijjn
wij alls in moet pakken all kleern en t.v moest naar boven en jou
mooi fotos en radieo moest naar boven en allmaal boekn naarboven
naar dezoder en irissrdeijn en vanmama srdjijen naar boven en toen
bel demama broerop gert
en toen kwame ons op haaliris en najade en mama wiet je kwamen
later en de kip gin mee en honde en cavai mee en op weg naar scoon
woed bij de broer van mama en bij je nigjes en neefjes en die vode
het wel leuk dat wij kwamen en veder was het af wagten weneer we-
naar hius mogten maar najade je vont wel luek in schoonwoed en
oma en opa vot wel leuk om je te zien en jehep ook nogge fiestn met
wiet enmet els ook ze vonde het wel enwij zijn een week gebelijken
en je was 1 jaar en toen mogwe wij zaterdag 30 februarie weer naar
hius en dat was evn vijn enwiet enmama ginn smogs omhaf 11 naar
huis en wij moet nog evn wagten om je nigje joua moest haar a dip-
lloma zwemmen en wij gin savos 5 uur weg en overalstont welkom
tuis en wij waarom haf 7 tuis en najaden je vot heel vijn en toen gert
uit zwij jen en toe gin je lekker siaapen to guur smogs en toe gin we
alls op rumen
we heb n het heel goet gehat maar het was een heel berleeveni sik
hoop dat niet meer guburt najaden het was allmaal wat kijn goodin
van rivier we hep t geuk ge hat

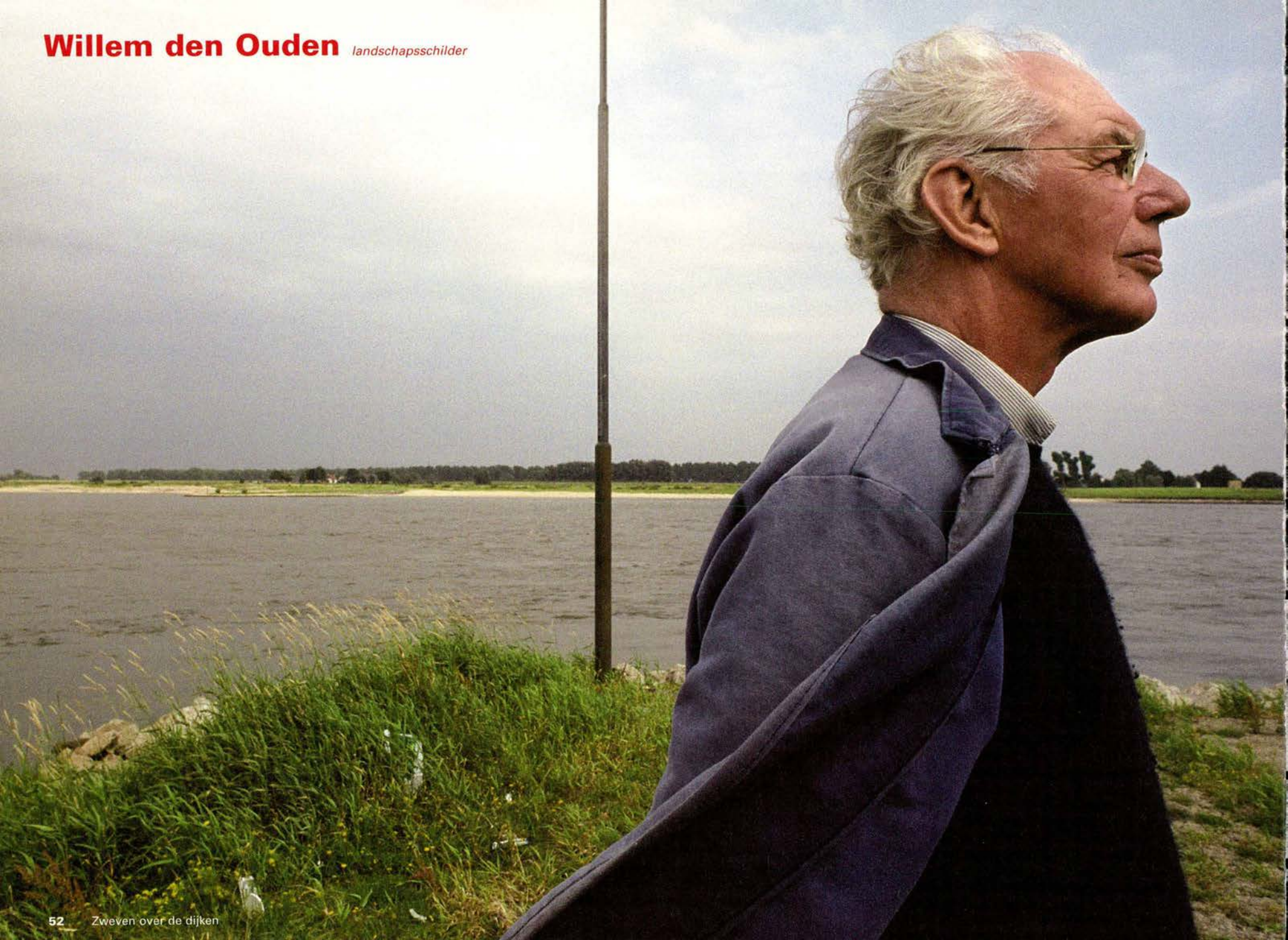
groetgroot zujeiris

2. Wat is veiligheid ons waard?

Zweven over de dijken

De laatste decennia van de 20e eeuw woedde in Midden-Nederland een stille strijd rondom de rivierdijken. Nieuwe veiligheidsnormen schreven voor dat deze opgehoogd moesten worden. Maar tegenstanders wezen op de catastrofale gevolgen hiervan voor het karakteristieke rivierenlandschap. Eén van deze tegenstanders was Willem den Ouden, landschapsschilder uit het Gelderse Varik. Negen jaar lang verzette hij zich tegen de nietsontziende dijkverzwaringen die zijn geliefde rivierenlandschap vernietigden. Tropenjaren, zegt hij zelf.

Het huisje van de kunstschilder ligt genesteld aan de Waaldijk, naast de toren van Varik. Een kleine oase van waaruit Den Ouden al meer dan dertig jaar de omgeving in beeld brengt in schilderijen, etsen en tekeningen. Zijn enthousiasme voor het rivierenlandschap is nog springlevend.

‘Het rivierenlandschap is van oorsprong een kleinschalig landschap,’ legt hij uit. ‘Vroeger waren de rivierdijken steil en slingerend. Als je er overheen fietste, zweefde je over het landschap. Je keek uit over de daken van de boerderijen. Je zag boomgaarden, hofboerderijen, rieten daken. En als je aan de andere kant keek, zag je de nevenstroompjes van de Waal, de waterlelies, spetterende watervogels. Dat is nu weg. Opgeofferd aan de dijkverzwaringen.

Natuurlijk, er moest iets gebeuren aan de veiligheid. De rivierdijken waren versleten, de laatste verbeteringen hadden plaatsgevonden in 1936. Maar de waterschappen deden er niets aan, omdat ze vonden dat de rijksoverheid moest betalen.

Eind jaren '80 is het waterschap hier nog gewaarschuwd. Er kwam kwelwater door de dijk heen, waardoor aan de binnenkant zandhopen ontstonden. Dat is een gevaarlijke situatie omdat dat de dijk kan uithollen. De auto's van het waterschap kwamen en er stapten mensen uit met laarzen en regenjassen. Ze keken ernaar, stapten weer in en reden weg. Het dichtslaande portier is het laatste dat we van ze hebben gehoord.’

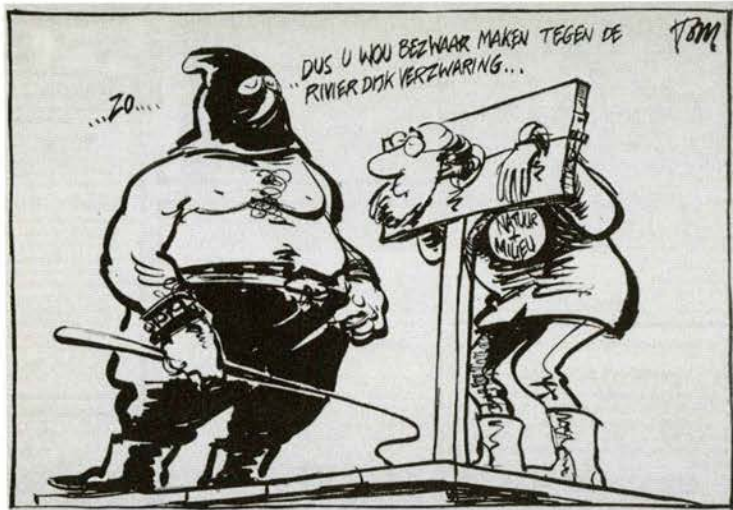
Halverwege de jaren '80 kwamen er plannen voor dijkverzwaringen. Om aan de nieuwe veiligheidsnormen te voldoen, moest zeshonderd kilometer rivierdijk worden opgehoogd en rechtgetrokken. ‘Toen ik die plannen zag, dacht ik: dat kán toch niet. In plaats van een restau-

ratie van de slingerende rivierdijken, kwamen er grote rechte zeeeweringen die overal dwars doorheen gingen. Daarvoor moesten duizenden oude dijkwoningen worden gesloopt en uiterwaarden afgegraven. Allemaal gebaseerd op reeksen en berekeningen. En het werd gewoon per decreet door Rijkswaterstaat besloten. Er was geen discussie over mogelijk. Een uniek landschap werd opgeofferd aan een theoretische veiligheidsnorm.’

Bulldozers

‘In 1986 kwam het waterschap hier in het dorp voorlichting geven over de nieuwe plannen. Het was – heel slim – gepland op de avond dat er een belangrijke voetbalwedstrijd was, maar de zaal zat toch stampvol. Ze hingen kaarten op waarop een groot aantal huizen doorgekruisd waren. Die huizen werden ‘geamoveerd’. Dat betekent gewoon gesloopt, maar heel veel mensen hadden dat niet in de gaten. Dankzij de hevige protesten is dit lot Varik gelukkig grotendeels gespaard gebleven. Maar in Brakel, dat als één van de eerste dorpen aan de beurt was, is goed te zien welke desastreuze gevolgen de dijkverzwaringen hebben gehad. Brakel was een prachtig rivierdorp, met huizen aan beide kanten van de dijk. De bulldozers hebben alles dat buitendijks lag gesloopt, inclusief het prachtige 17e-eeuwse raadhuisje. Korte tijd daarna kreeg een huisarts uit het dorp patiënten met vreemdsoortige klachten. Mensen kregen er last van dat de plek waar ze altijd hadden gewoond plotseling weg was. Die arts is de eerste actievoerder geworden tegen de dijkverzwaringen.’

Samen met een dorpsgenoot bedacht Den Ouden alternatieven om de veiligheid te verbeteren en tegelijkertijd het landschap te sparen. Ze presenteerden Rijkswaterstaat een plan om de dijken te restaureren en de Tielerwaard als overloopgebied te gebruiken. Het plan viel echter niet in goede aarde. ‘Ze gingen niet eens met ons in discussie. En ook daarna werden andere plannen door hen van tafel geveegd. Aart Kusters, een wethouder uit de gemeente Neerijnen, had een plan voor een groene rivier. Een gebied waar alleen water doorstroomt bij hoge rivierafvoer. Rijkswaterstaat wilde het niet eens in overweging nemen. Hun arrogantie was grenzeloos. ‘Maakt u zich geen zorgen meneer,’ heeft een jonge ingenieur van Rijkswaterstaat destijds wel eens tegen me gezegd, toen ik vroeg hoe ze dachten die

Trouw, 1 februari 1995

grote rechte dijken in te passen in het kleinschalige rivierenlandschap, 'dat landschap maken we ook grootschalig'.

Rouwvanen

'In 2001 kwam de staatssecretaris met haar plannen voor noodoverloopgebieden. Een beetje laat, want wat is er de afgelopen vijftien jaar gebeurd? Rijkswaterstaat heeft gezegd dat ze de veiligheid garandeert. Dus in gebieden waar geen sterveling het vroeger in zijn hoofd zou halen om te bouwen, zijn nu woonwijken en industriegebieden neergezet. In Oost-Gorinchem, het laagste punt van de Betuwe, is een grote woonwijk gebouwd. Die huizen staan zeven meter onder water als de boel volloopt. Nu kan de Tielerwaard dus geen overloopgebied meer worden.'

Den Ouden en zijn geestverwanten legden zich er echter niet bij

neer. Ze publiceerden boeken en pamfletten en organiseerden het protest. In 1987 verwierf Den Ouden landelijke publiciteit door het planten van rouwvanen op de bedreigde plekken, als eerbetoon aan het landschap. Een paar jaar later verscheen *Attila op de bulldozer*, een aanklacht tegen de praktijken van Rijkswaterstaat in het rivierengebied. En in 1992 organiseerden ze een tentoonstelling in kasteel Groeneveld in Baarn, waar ze de vernietiging van het rivierenlandschap lieten zien en de werkwijze van Rijkswaterstaat aan de kaak stelden. Ook Rijkswaterstaat liet een tentoonstelling maken om zijn standpunten uit te leggen. Den Ouden: 'Hun boodschap was dat we werden bedreigd. We moesten bang zijn en dankbaar dat Rijkswaterstaat ons wilde beschermen. Ze presenteerden teksten en berekeningen. Maar het werkte totaal niet.'

Langzamerhand begon de strijd om het rivierenlandschap landelijke bekendheid te krijgen. Leden van de Tweede Kamer bemoeiden zich ermee en de *Telegraaf* publiceerde een groot artikel tegen de dijkverzwaringen. Maar toen kwam het hoge water van 1995. Een kwart miljoen mensen moest evacueren en de publieke opinie keerde zich tegen de tegenstanders van de dijkverzwaringen. Het Deltaplan Grote Rivieren werd goedgekeurd en snel uitgevoerd.

Den Ouden: 'Ik ben nooit tegen dijkverbetering geweest, alleen tegen vernieling van het landschap. Door de dijken te restaureren en overloopgebieden te maken kan je de veiligheid ook verbeteren. Maar na de noodwet was het gevaarlijk om nog wat te zeggen. Ik ben beschoten en alle ramen van mijn huis zijn ingegooid. Ik kon niet meer aan de dijk werken waar ik altijd had gezeten. Hoe kan je rustig schilderen met een achteruitkijkspiegel op je ezel?'

Rijkswaterstaat heeft zijn zin doorgedreven. Het landschap is verdwenen. Na 1995 ben ik gestopt met mijn verzet. Het waren tropenjaren. Tegenwoordig schilder ik alleen nog maar wolkenluchten. Die kan de overheid tenminste niet vernielen.'

Willem den Ouden: 'Heerewaarden vanuit Varik'. 1979, ets, 15 x 24,2 cm.

Rivierafvoeren uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst...

Het Deltaplan Grote Rivieren is afgerond. Zeshonderd kilometer rivierdijken langs Rijn, Waal, Merwede, Lek, IJssel en Maas zijn opgehoogd en verbreed. De waterkeringen zijn nu sterk genoeg om een waterafvoer van 15.000 kubieke meter per seconde bij Lobith te keren. Maar wat zei de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat na de afronding? Kaplaarzen aantrekken! Want misschien is het in de toekomst nodig om in uiterste nood bepaalde polders onder water te laten lopen.

Dat klinkt tegenstrijdig. De hoogste afvoer die ooit in Nederland is gemeten bedraagt 12.600 kubieke meter per seconde, tijdens de rivieroverstromingen in 1926. Dat was ook de laatste keer dat er in Nederland een rivierdijk bezweek. De huidige dijken zijn dus op een veel hogere waterstand berekend dan ooit is voorgekomen.

Voor waterstanden geldt echter de waarheid van de effectenbeurs: eerder gemeten rivierafvoeren bieden geen garantie voor de toekomst. Ook wordt de waterafvoer van de rivieren pas zo'n honderd jaar systematisch bijgehouden. Die meetreeks is eigenlijk te kort om betrouwbare voorspellingen te kunnen doen over de kans op extreem hoogwater op de lange termijn. Bovendien zal de klimaatverandering waarschijnlijk zorgen voor hogere piekafvoeren in de rivieren doordat er meer regen gaat vallen. Reden genoeg dus om voorzichtig te calculeren.

Hoe kan Nederland zich wapenen voor zo'n extreem hoogwater op de rivieren? Verdere dijkverhoging zou het landschap nog meer aantasten dan in de afgelopen decennia al is gebeurd. Bovendien: hoe hoger de dijken, hoe groter de catastrofe als een dijk onverhoopt toch zou bezwijken. Het nieuwe beleid is daarom gericht op meer ruimte voor de rivier, verlaging van de uiterwaarden, verbreding en verdieping van de rivierbedding en de aanleg van nevengeulen.

Toch blijft een restrisico bestaan dat gemiddeld één keer in de

1250 jaar gebieden overstroomd door extreem hoogwater of door het falen van een rivierdijk. Dit is een gemiddeld risico over een zeer lange periode. Zo'n overstroming kan dus morgen en overmorgen plaatsvinden maar ook pas over duizend jaar. In zo'n geval kan de schade worden beperkt door het gebruik van noodoverloopgebieden: gebieden waarin rivierwater in geval van een extreme rivierafvoer zo gecontroleerd mogelijk wordt opgevangen. Dit veroorzaakt wel schade, maar veel minder dan wanneer er ergens een wilde dijkdoorbraak plaatsvindt waardoor een stad of industriegebied onder water loopt. Dat blijkt onder andere uit een voorbeeldstudie over gecontroleerd overstroomd in de Tieler- en Culemborgerwaard.

Als de voorspellingen kloppen zullen noodoverloopgebieden zelden of nooit gebruikt hoeven te worden. De polders kunnen dus gewoon worden benut voor andere doeleinden, zolang die niet te veel in strijd zijn met de waterbergende functie van het gebied. Dus geen kapitaalsintensieve tuinbouw of akkerbouw, maar wel veeteelt. Koeien zijn nou eenmaal makkelijker te evacueren dan boerenkool of broccoli.

Trouw, 2 februari 1995.

Rivieroverstromingen zijn van alle tijden, getuige de talloze gedichten over watersnoden uit de oude Nederlandse literatuur.

Gij, ô! eertijds bloeiend Gelderland

Aan het Volk van Nederland, bij de zware overstroming, het departement Gelderland overgekomen, in 't begin van den jare 1809, door Johannes Beekman. Geheel ten voordeele der ongelukkige landgenooten gedrukt.

Gij, ô! eertijds bloeiend Gelderland,
Wordt thans geslagen door gods hand,
Met zware geselroeden,
Door overstroming, watervloeden,
Mogten zij, die in de zware nood,
En op den oever van hunn' dood,
Op hunnen god vertrouwen,
En op hem, haar vesting bouwen,
(...)

Een ieder een moet van zijn woning vluchten,
Men hoord niets dan kermen en zuchten,
Daar ziet men vijf zielen en een geit,
Die hier verwisselen, de tijd met de eeuwigheid,
Zij dachten zich op een heuvel te bewaren,
Maar neen, het water kon de haar niet sparen,
Daar ziet men zelfs een huis, zoo vorstelijk gebouwd,
Nu op een berg van ijs vertrouwd.
(...)

Daar ziet men er op de daken staan,
Die zijn op 't punt van te vergaan,
Door honger, kommer en verdriet,
't Is al ramp, ellende, wat men ziet,
Daar ziet men hen van alle hulp ontstoken,
En alle hoop is nu reeds verbroken,
Om hen te redden uit die zware nood,
Ja, daar moeten vinden hunnen dood.
(...)

Fragment.

RI·'VIER (DE ~)

**1 NATUURLIJKE WATERSTROOM TUSSEN TWEE OEVERS
2 GROTE, STROMENDE HOEVEELHEID VAN IETS**

Hoogwater in Venlo 1995

Voorstel van het Limburgs Dagblad voor een nieuw Nederlands wapen, 4 december 1995.

Ruzie om de rivieren

Het rivierenlandschap wordt verwoest door de dijkverzwaringen. Dat was de mening van een groeiende groep activisten uit Midden-Nederland over de verzwaringen van de rivierdijken (zie ook pagina 53).

Na het hoogwater van 1995 klonk er echter ook een tegengeluid. Inwoners van de Ooijpolder, een gebied dat als eerste werd geëvacueerd maar niet direct in aanmerking kwam voor dijkverzwaringen, trokken aan de bel en eisten dijken. Het plaatselijke nieuwsblad 'de Rozet' organiseerde een volkspetitie, met als resultaat dat de dijken van de Ooijpolder toch sneller werden verzaagd dan in eerste instantie de bedoeling was.

Zandzakken met petitie voor dijkverzwaring.

Aan hare excellentie minister Jorritsma van Verkeer en Waterstaat: en de leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal

Volkspetitie: "ZODEN AAN DE DIJK"

Met verbijstering hebben de inwoners van de gemeenten Millingen aan de Rijn en Ubbergen, alsmede de inwoners van de aangrenzende gemeenten Kranenburg en Kleef, vernomen dat het versterken van de zwakke dijkenvakken: Duffeldijk en Millingsebundijk niet tot uw top-prioriteiten lijken te behoren. U haant criteria: mogelijke doorbraak eens in de 100 jaar, en mogelijke doorbraak eens in de 200 jaar. U deelt het voornoemde gebied in in de categorie: eens in de 200 jaar! Voor de inwoners geldt slechts 1 criterium: Ook onze dijken onmiddellijk versterken, wij willen veiligheid NU! Want: Rijkswaterstaat en het Polderdistrict konden de veiligheid van de dijken niet meer garanderen en wensten niet verantwoordelijk te zijn voor de gevolgen van dreigende dijkdorbraken. De bestuurlijke beslissing die daar op volgde was: **EYACUATIE**. (De gemeente Millingen aan de Rijn en een groot gedeelte van de gemeente Ubbergen werden als eerste geëvacueerd!) Achteraf gezien een **juiste** beslissing!

DE GEVOLGEN WAREN ENORM.

Afgezien van de materiele schade en financiële consequenties voor burgers, agrariërs, bedrijven en middenstand, is er véél menselijk leed geweest. De emoties waren groot, bij sommigen zijn ze van blijvende aard. "Dit mag nooit meer gebeuren, de zwakke dijken worden dit jaar nog aangepakt, de kosten hoeven geen belemmering te zijn", zijn uw eigen woorden!

WIJ HOUDEN U AAN DEZE UITSPRAAK! OF

WILT U TELKENMALE EYACUEREN OF ZELES EEN ECHTE DOORBRAAK RISKEREN?

DE BEVOLKING NIET!

Om de bezorgdheid van de bewoners uit het geëvacueerde gebied te onderstrepen zal een handtekeningen actie plaatsvinden. Tevens zullen handtekeningen verzameld worden uit het evenzo bedreigde, aangrenzende, gebied in Duitsland. Ook daar heerst angst en is men verantwoordig! Het resultaat van deze actie zal u persoonlijk overhandigd worden.

"ZODEN AAN DE DIJK" is een initiatief van de burgers van de gemeenten Ubbergen, Millingen aan de Rijn,

Ondergetekenden geven blijk van hun angst en verantwoordiging over het uiblijven van het onmiddellijk herstel van de Duffeldijk en de Millingsebundijk en ondersteunen de Volkspetitie: "ZODEN AAN DE DIJK" die gericht is aan: hare excellentie Jorritsma, minister van Verkeer en Waterstaat alsmede de leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal

PER HUISHOUDEN EÉN FORMULIER INVULLEN

NAMEN	WOONPLAATS	HANDTEKENING
1.....	.....	.....
2.....	.....	.....
3.....	.....	.....
4.....	.....	.....
5.....	.....	.....
6.....	.....	.....

coördinatie adres: redactie De Rozet, postbus 57, 6573 ZH Beek-Ubbergen FEBRUARI 1995
tel. 08895-4353 fax: 08895-42645

Deze bon inleveren bij (of in de briefbus bij): De Rabo-banken in Beek, Ooij, Leuth, Kakkerdom, Millingen a/d Rijn en de RK-kerken in diezelfde plaatsen.
Of bij: * De Rozet, Rijkstraatweg 92a in Beek. * Kappelon Wim Janssen, Pr. Bernhardsstraat 6 in Ooij.
* Th. Kamps, Ooijgebiedijk 60, Ooij. * Vakgarage van Raaij, Ericsonsweg 42, Ericson.
* Houlland Leuth, Bredestraat 9a, Leuth. * E.Nielen, Weverstraat 33, Kakkerdom.
* Jan Houkes, Mozartstraat 37 in Millingen a/d Rijn. * Foto-Video van Wijk, Heerbaan 77 in Millingen a/d Rijn.

'Ondergelopen' huizen in de Haagse hofvijver moeten de politiek aanzetten tot versnelde dijkverzwaringen bij de Ooijpolder en Duffelt.

Petitie uit het nieuwsblad 'de Rozet', Beek-Ubbergen, 23 februari 1995.

Overstromingen van de Gele Rivier (Huang He), die ook wel 'China's verdriet' wordt genoemd, hebben ook in de 20^e eeuw miljoenen doden geëist.

Dodelijke rivieren

Wereldwijd vallen de meeste slachtoffers van overstromingen niet bij stormvloed op zee, maar door overstroming van rivieren. De Gele Rivier (Huang He) in China spant hierbij de kroon. Deze rivier, die ook wel 'China's verdriet' wordt genoemd, heeft meer slachtoffers gemaakt dan welke andere rivier ter wereld ook. In 1931 verdronken bij één enkele overstroming bijna vier miljoen mensen, dus meer dan 2000 keer zoveel als bij de watersnood van 1953.

Al eeuwenlang proberen de Chinezen de rivier in bedwang te houden met dijken, dammen en kanalen. Paradoxaal genoeg heeft dat het probleem waarschijnlijk alleen maar verergerd. De Gele Rivier is vele malen groter dan de Rijn en de dijken zijn soms wel vijftien meter hoog. Als zo'n dijk doorbreekt dan stroomt er zoveel water met een verwoestende kracht in het dichtbevolkte achterland dat vrijwel niemand nog het vege lijf kan redden. Overleven door naar zolder te gaan of naar een hooggelegen plek te vluchten, zoals tijdens de stormvloed van 1953, is dan bijna onmogelijk.

Overstromingen van rivieren en aantallen doden in de afgelopen twee eeuwen. Bron: Kracht en macht van de natuur. Readers Digest, 1998

Jaar	Land	Rivier	Dodental
1824	Rusland	Neva	10.000
1887	China	Huang He	1 miljoen
1913	VS	Ohio	500
1931	China	Chang Jiang	1 miljoen
1933	China	Huang He	3 miljoen
1938	China	Huang He	3-4 miljoen
1948	China	Min	3500
1954	China	Chang Jang	30.000
1976	VS	Big Thompson	139
1988	Bangladesh	Ganges/Brahmaputra	1000
1998	China	Yangtze	3000

De Gelderse rivieroverstromingen in 1926. Tekeningen uit de Telegraaf van Louis Raemaekers.

De goedkoopste verzekeraars van Nederland

De beveiliging tegen overstromingen door de waterschappen is de goedkoopste verzekering van Nederland. Desondanks zullen we er mee moeten leren leven dat wateroverlast in de toekomst vaker voorkomt. Rein van der Kluit, directeur van de Unie van Waterschappen, vindt er geen doekjes om: 'We kunnen moeilijk op drie kilometer hoogte een gemeel bouwen om de regen af te vangen.'

De Unie van Waterschappen is de landelijke koepelorganisatie van de circa vijftig waterschappen die Nederland momenteel telt. Gezamenlijk zijn die verantwoordelijk voor veiligheid, droge voeten en schoon water. Een taak van groot belang, omdat anders het wonen en werken in Nederland absoluut onmogelijk zou zijn.

Toch is het werk van de waterschappen relatief onbekend. De meeste Nederlanders denken bij dijken al snel aan Rijkswaterstaat. Van der Kluit: 'Toen Rijkswaterstaat tweehonderd jaar bestond werd minister Jorritsma geïnterviewd in de Doelen. Ze is er in geslaagd om een uur lang over waterstaatszaken te praten zonder één keer het woord waterschap in de mond te nemen. Rijkswaterstaat doet er overigens zelf ook aan mee. Kijk eens naar hun personeelsadvertenties. Daar staat in dat ze voor droge voeten zorgen. Dat is ook wel zo, maar ze hebben alleen een paar grote objecten in beheer. Belangrijke objecten, dat wel, zoals de stormvloedkeringen en de Afsluitdijk. Maar er woont niemand direct achter die keringen. Als er mensen achter een dijk wonen, dan is dat een waterschapsdijk.'

Fusies

Het huidige aantal van rond de vijftig waterschappen is het resultaat van een omvangrijke serie fusies. De watersnoodramp van 1953 heeft hieraan een krachtige impuls gegeven. In die tijd waren er enkele duizenden waterschappen. Tijdens de Ramp werd echter op pijnlijke wijze duidelijk dat deze kleine organisaties niet waren toegerust voor een dergelijke calamiteit. Er was sprake van achterstallig dijkonderhoud en slecht functionerende waarschuwingssystemen. Bovendien was in veel gevallen onduidelijk waar de ver-

antwoordelijkheden lagen. Direct na de Ramp is daarom in sneltrainvaart begonnen met het fuseren van waterschappen. Van der Kluit: 'Dat is een ongekennde bestuurlijke reorganisatie geweest. Als het om gemeenten was gegaan, was zoiets ondenkbaar geweest.'

De moderne waterschappen zijn krachtige professionele organisaties. Daardoor, en dankzij de dijkverzwaringen, is de veiligheid in Nederland nu aardig gewaarborgd, vergeleken met vijftig jaar geleden. Wat overigens niet betekent dat er nooit meer iets kan gebeuren. We kunnen nooit zeggen dat we het volledig onder controle hebben.'

Volgens Van der Kluit moeten Nederlanders beter beseffen dat wateroverlast en overstromingen niet altijd te beheersen zijn. 'De veiligheid kunnen we alleen garanderen als we een dijk bouwen van bijvoorbeeld 35 meter hoog. Maar dat zou het landschap ruïneren en is bovendien onbetaalbaar. We moeten leren omgaan met de risico's en ons realiseren dat we niet iedere druppel water buiten de deur kunnen houden.'

Vroeger was dat heel gewoon. Mijn grootouders woonden in Doesburg. Zij waren gewend aan het water. Mijn grootvader noteerde altijd de waterstanden van de radio op de achterkant van een sigarendoosje. Als het hoogwater was bij Keulen, dan wist hij hoeveel dagen het nog zou duren voordat het bij hen zou arriveren. Het onderhuis stond af en toe blank, maar ik heb ze nooit het woord 'ramp' in de mond horen nemen. Wij als kleinkinderen vonden het alleen maar prachtig.'

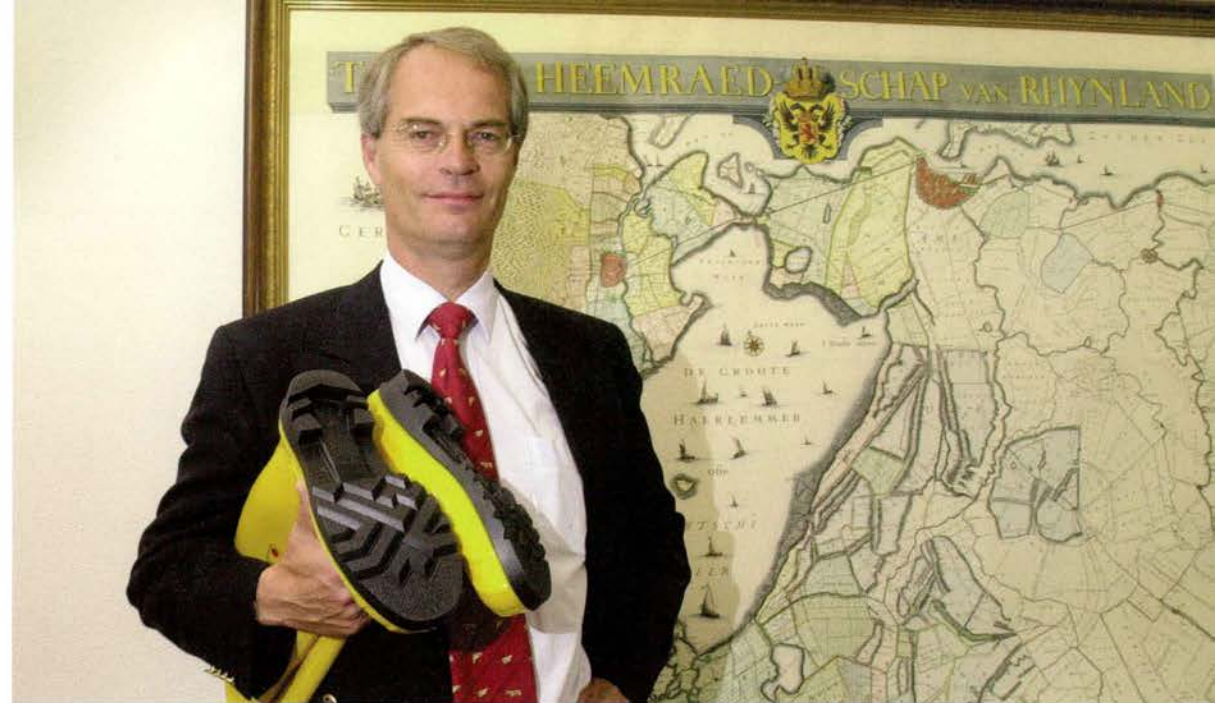
Overlast

'Tegenwoordig komt hoogwaterschade zo weinig voor, dat we er niet meer mee kunnen omgaan. We accepteren het ook niet meer. Als het misgaat eisen we onmiddellijk een schadevergoeding van de overheid. Maar we moeten weer leren dat water niet te beheersen is en wateroverlast minder snel het stempel van een nationale ramp geven. Het gaat om overlast, niet om een bedreiging van de veiligheid.'

Natuurlijk moet de modale Nederlander er op kunnen vertrouwen

Rein van der Kluit: 'Mijn grootvader noteerde altijd de waterstanden op de achterkant van een sigarendoosje.'

dat hij veilig achter de dijken kan wonen. Maar veel wateroverlast komt rechtstreeks van boven. En we kunnen moeilijk op drie kilometer hoogte een gemaal bouwen om de regen af te vangen.'

Waterschappen vormen een zelfstandige bestuurslaag met een eigen financiering via de waterschapsbelasting. En dat moet zo blijven volgens Van der Kluit. 'Dat verzekert ons van constante aandacht voor de veiligheid. Bovendien kunnen waterschappen daardoor snel en adequaat reageren. Vorig jaar waren er bijvoorbeeld immense regenbuien in de omgeving van Rotterdam. Het water kon niet weg, de gemeentelijke infrastructuur was er niet op berekend. Het waterschap kon toen binnen een half jaar 41 miljoen euro op tafel leggen voor maatregelen.

Dat is geen verwijt aan de gemeente. Gemeenten en provincies hebben zoveel taken dat het soms lastig is om prioriteiten te stellen: bouw ik een sportpaleis of besteed ik dit geld aan onderhoud van de riolen? Waterschappen hebben dat probleem niet. Al het geld is bestemd voor de kerntaken: veiligheid, droge voeten en schoon water.

Daarnaast is het logisch om het waterbeheer te organiseren per stroomgebied. Dat kan niet als je de taken van een waterschap bij een provincie onderbrengt. En tenslotte schrijven Europese richtlijnen voor dat de kosten van waterbeheer rechtstreeks worden teruggewonnen op de gebruikers. Dus ook daarvoor zijn waterschappen, met hun eigen waterschapsbelasting, de aangewezen organisatie.'

Apenootjes

Het waterbeheer zal in de toekomst duurder worden, mede door de klimaatverandering. De meest recente berekening laat zien dat de waterschappen in de komende vijftig jaar vijf tot tien miljard euro moet investeren om water meer de ruimte te geven. Van der Kluit: 'Toch is de beveiliging tegen overstromingen nog steeds de goedkoopste verzekering van Nederland. Als je kijkt welk geïnvesteerd vermogen door onze dijken wordt beschermd, dan zijn de kosten voor dijk aanleg en -onderhoud niet meer dan apenootjes. Je zal geen Aegon of DeltaLloyd vinden die het voor die prijs zou willen doen.'

You can't prevent it... prepare for it!

Spreek met de kinderen af wie ze bellen, mocht het gezin door een overstroming uit elkaar raken. Zorg dat je tien liter drinkwater per gezinslid in een afgesloten jerrycan in huis hebt. Maak kennis met de burens en spreek af hoe je elkaar bij een overstroming kan helpen. Bewaar je fotoalbums in een waterdicht afgesloten container.

Deze en andere aanwijzingen zijn te vinden in folders en op websites van Amerikaanse gemeentes. Paniekzaaijer? Verre van dat, vindt Roger Pielke van de Universiteit van Colorado. 'Van alle natuurrampen maken overstromingen de meeste slachtoffers en veroorzaken ze de grootste schade, in alle delen van de VS,' zegt de Amerikaanse overstromingsdeskundige.

'De meeste Amerikanen zijn zich zeer bewust van het gevaar van overstromingen. Neem bijvoorbeeld Noord-Dakota, één van de platste gebieden op aarde. Er zijn bijna ieder jaar overstromingen. Vechten tegen het water is onderdeel van de lokale cultuur. De mensen leven met het water.'

De Amerikaanse federale overheid bouwt dijken en geeft uitgebreide assistentie bij rampen. Ook kunnen huiseigenaars hun huis en inboedel verzekeren via het National Flood Insurance Program. Toch staan deze voorzieningen de laatste tijd hevig ter discussie. Zelfredzaamheid wordt steeds meer gepropageerd, zoals blijkt uit de voornoemde folders en websites. You can't prevent it... prepare for it! – Wees voorbereid, want je kan het niet voorkomen. Pielke: 'Mensen worden steeds meer afhankelijk van overheids-hulp, maar daardoor ook steeds kwetsbaarder. Ze zijn niet meer gewend om zichzelf te redden. Daarom ligt het National Flood Insurance Program onder vuur. Misschien moeten we huizen die op de diepste plekken liggen wel niet meer verzekeren.'

Discussie is er ook over de inrichting van de rivieren. Die zijn op veel plaatsen gekanaliseerd en ingedijkt door het US Army Corps of Engineers, de Amerikaanse pendant van Rijkswaterstaat. 'Na de grote overstroming van de Mississippi in 1993 kwam de vraag op

of al die maatregelen de totale schade niet juist hadden verhoogd,' zegt Pielke. 'Water dat over de dijken heen kwam stroomde niet meer terug, waardoor gebieden veel langer blank stonden dan noodzakelijk. En dijken bovenstrooms zorgden voor versnelde waterafvoer, waardoor de waterstand in de benedenloop alleen maar hoger werd. Dit soort dingen zorgt voor een hoop ruzie tussen verschillende staten. Als Minnesota huizen bouwt in de vallei van de Mississippi River, komen er meer overstromingen in Louisiana.'

Aanpassen is de enige oplossing, vindt Pielke. 'De natuur is altijd veranderlijk. In plaats van die veranderingen te willen bedwingen kan je beter zorgen dat je er minder kwetsbaar voor bent. De meeste beslissingen van de afgelopen eeuw hebben die kwetsbaarheid alleen maar vergroot. We bouwen in de rivierbedding. We zetten huizen neer die bijna in zee staan omdat we zo graag aan het water wonen. En vervolgens mag die zeespiegel natuurlijk geen decimeter meer stijgen. Als we praten over het broeikas-effect gaat het alleen maar over energie en tonnen kooldioxide. Waar het werkelijk over zou moeten gaan is: hoe richt je de samenleving zo in, dat je niet zo makkelijk meer de dupe wordt van overstromingen, stormen en zeespiegelstijging? Want die zaken zullen er altijd zijn.'

Geen weg terug

'Nederland is een mooi voorbeeld van hoe het niet moet', vervolgt Pielke. 'Jullie hebben jezelf extreem kwetsbaar gemaakt, met jullie dijken en drooggemalen polders. En door te blijven bouwen op die lage gronden is er nu ook geen weg meer terug. Jullie moeten blijven pompen en steeds hogere dijken bouwen.'

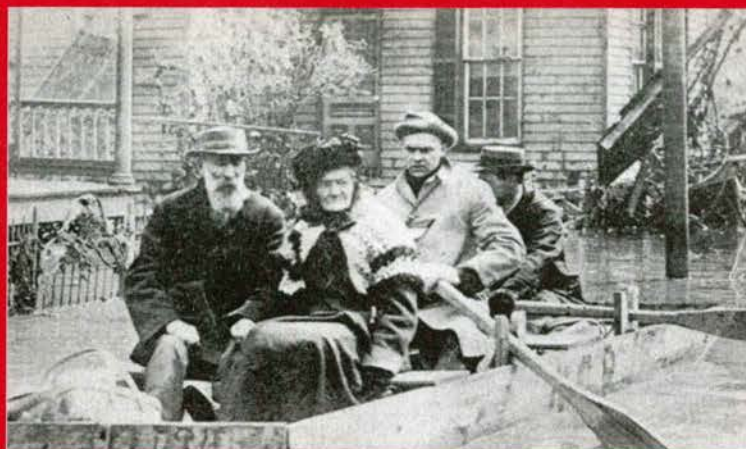
Natuurlijk, de Nederlandse strijd tegen het water heeft ook wel wat van een succesverhaal. Maar eigenlijk zouden politici uit de hele wereld van jullie moeten leren hoe gigantisch het mis kan lopen. Politiek is tenslotte net als geneeskunde: je leert het meest van een zieke patiënt, niet van een gezond persoon.'

Overstromingen in de VS

'Floods' staan bovenaan de ranglijst van natuurrampen in de Verenigde Staten. Jaarlijks eisen ze bijna honderdvijftig mensenlevens. Ook de materiële schade is enorm. De overstroming van de Mississippi in 1993 veroorzaakte bijvoorbeeld een totale schade van meer dan twintig miljard dollar.

Overstromingen komen voor in alle jaargetijden en in alle delen van het land. De meeste slachtoffers vallen door zogenaamde 'flash floods', plotselinge vloedgolven die ontstaan door hevige regenval. Flash floods hebben een enorme kracht. Ze kunnen bomen ontwortelen, rotsblokken verplaatsen en bruggen en gebouwen vernietigen. Vaak komen ze zonder waarschuwing, soms in de vorm van een 'muur' van water van wel tien meter hoogte.

De toenemende verstedelijking van de afgelopen eeuw heeft de kans op flash floods groter gemaakt. Door de aanleg van wegen en bebouwing is de grond in deze gebieden niet of nauwelijks meer in staat om water te absorberen. Straten kunnen daardoor in een mum van tijd veranderen in snelstromende rivieren. Vooral automobilisten zijn de dupe. Vaak worden auto's door de stroming meegesleurd of worden de bestuurders zelf door het water gegrepen als ze uitstappen.

Inwoners van Dayton verlaten hun huizen tijdens de overstroming van de Mississippi in 1927.

Waarschuwing voor automobilisten op internet. Vooral automobilisten zijn vaak de dupe van 'flash floods'.

Wrakken van auto's die zijn meegesleurd door een flash flood.

De Mississippi tijdens de overstromingen van 1927.

DO NOT DRIVE THROUGH FLOODWATERS!

Water 1 foot deep
500 pounds lateral force
Extremely dangerous

1,500 pounds buoyancy force
Water 2 feet deep
1,000 pounds lateral force
Fatal

Vehicle begins to float when the water reaches its chassis, which allows the lateral forces to push it off the road.

Muddy water hides washout
Fatal

Washed-out roadway can be hidden by muddy water allowing a vehicle to drop into unexpected deep water.

Huis weggespoeld? Pech gehad!

Amerikaanse huizenkopers moeten goed uitkijken op welke plek het huis ligt dat ze willen kopen. Het grootste deel van de verzekeraars in de Verenigde Staten vergoedt namelijk geen schade die is ontstaan door overstromingen. Ook de overheid zal in de meeste gevallen geen compensatie verlenen. Hooguit kunnen huiseigenaars de opgelopen schade gedeeltelijk terugkrijgen via een belastingkorting in het daaropvolgende jaar.

Als de potentiële huiseigenaar toch zijn huis tegen overstromingen wil verzekeren dan kan dat via speciale programma's, zoals het National Flood Insurance Program. Ook dan is het nog steeds belangrijk om het risico op overstromingen te kennen. De hoogte van de premie is namelijk afhankelijk van de hoogteligging van het huis. Voor een laagliggend huis kan dat oplopen tot een jaarpremie van 2,5 % van de verzekerde waarde. En huizen die nog lager liggen zijn vaak helemaal onverzekerbaar. Een tevreden huiseigenaar kan zo in één klap zijn hele bezit verloren zien gaan. Hypotheekverstrekkers zullen het overigens zover meestal niet laten komen. Om in aanmerking te komen voor een lening is flood insurance verplicht, wanneer het om een laaggelegen huis gaat.

NATIONAL
FLOOD
INSURANCE
PROGRAM

If you see flood waters, move away from them. Go to a higher place. Never play near or try to swim in flood waters.

*Wat te doen bij een overstroming?
Educatieve kleurplaat van de Federal
Emergency Management Agency
(FEMA).*

Flood Precautions for Homeowners

Handleiding van de Amerikaanse overheid voor het zelf bouwen van een zandzakkendam.

HOW TO: Fill a sandbag build a sandbag barrier

a. Work with another person, with one of you holding the bag while the other shovels sand or other material. The first shovelful is placed on the edge of the bag to keep the bag open. The bag holder should bend at the waist, with elbows resting on knees. The shoveler gets rounded scoops of sand and fills the bag to **just one-third full**. Avoid injury by not twisting while shoveling.

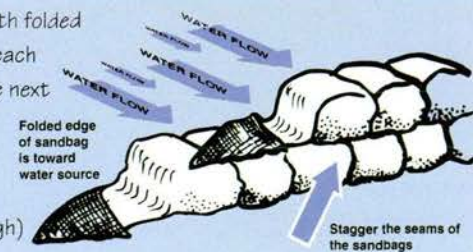
b. Fold over the open end of the bag in a triangle to prevent sand from leaking out. Close-knit burlap bags are recommended.

c. Your finished bags will look like this:

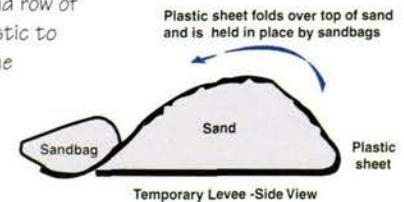
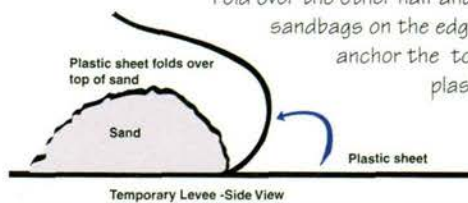

d. Place a line of bags with the folded side up, with folded edges facing the direction of water flow. Stomp each bag into place. Like you would with bricks, stagger the next layer of bags over the folded tops of the bags underneath. Stomp each layer of bags. To give the structure stability, the base should be 1.5 times wider than the height. (Example, 6 ft. wide by 4 ft. high)

e. When you don't have time to build a sandbag barrier, use a temporary levee to raise low areas. Prepare ahead by buying 20-foot-wide sheets of plastic (6-10 mil thickness). Lay out the length you need and place sand, dirt, or gravel on the half facing your property.

Fold over the other half and place a solid row of sandbags on the edge of the plastic to anchor the top edge of the plastic sheet.

f. In locations where water could rise with no current, such as at lake shores, lay visquine plastic on the ground and up to walls, and form a half pyramid of sandbags. Cover doors and vents with plywood.

Droogmakerijen en watergrillen

Honderd jaar dijken in de politiek

Veiligheid tegen overstromingen is geen onderwerp voor verhitte kamerdebatten. Politici kunnen er niet mee scoren. Alleen in de jaren na een overstroming duikt het onderwerp wel eens op, ergens achter in een verkiezingsprogramma. Dan roept de politiek: 'Dit nooit meer!' Maar dat effect duurt meestal niet langer dan één kabinetsperiode. Overzicht van een eeuw dijken en overstromingen in de verkiezingen.

1909

Vrouwenkiesrecht en de schoolstrijd bepalen de agenda tijdens deze verkiezingen. Veiligheid tegen overstromingen is niet iets waarmee politieke partijen zich bezighouden. Overigens is het aantal onderwerpen waarmee de politiek zich bemoeit in het begin van de twintigste eeuw veel kleiner dan tegenwoordig. De verkiezingsprogramma's beperken zich tot uitspraken over de openbare zedelijkheid, belastingen, rechtspraak, onderwijs, leger, sociale zaken en de koloniën.

1918

De verkiezingen van 1918 staan in het teken van arbeidsrecht en sociale wetgeving. Wel hebben de grote overstromingen van het Zuiderzeegebied in 1916 hun sporen nagelaten. De Economische Bond pleit voor drooglegging van de Zuiderzee en het Nederlands werklieden-verbond 'Patrimonium' wil plassen droogleggen ter bevordering van de landbouw. De SDAP deelt die mening, maar voegt eraan toe dat de drooggelegde gronden onder overheidsbeheer dienen te worden gebracht. Onder het kopje 'volkswelvaart en bevordering der productie' pleit de Liberale Unie voor afdoende maatregelen tegen overstroming.

Overstromingen in het
Zuiderzeegebied 1916.

De Telegraaf,
18 januari 1916

Groote watersnood in ons land.

1916

Zuiderzeedijken op verschillende plaatsen doorgebrosen. —
Boeren zoeken met hun vee heil in de vlucht. —
Het verkeer ernstig gestremd. — De zeedijk bij
Edam in groot gevaar.

Een nieuw wapen voor Nederland.
Tekening van George van Raemdonck
naar aanleiding van de rivier-
overstromingen in 1926.
Groene Amsterdammer,
16 januari 1926

Watersnood-Commissie.

(2e lijst.)

Bij de algemeene vereenigde commissie ter leniging van rampen door watersnood in Nederland, zijn nog ingekomen de volgende giften:

Hare Majesteit de Koningin-Moeder f 5000
Afgedragen door „N. Rotl. Courant” f 39.125;
afgedragen door „Utr. Prov. en Sted. Dagblad”
f 16.000; Kon. Holl. Lloyd f 5000; Lippmann
Rosenthal en Co. f 5000; Ned.-ind. Handels-
bak f 5000; A. C. f 4000; R. C. f 2000; A.
B. f 3000; N. N. te 's Hage f 5000; Diere
S. v. R. f 3000; mevr. de wed. P. W. S.
f 2000; W. F. v. H. f 2000; J. L. P. f 2000;
H. J. H. G. te O. f 1000; mevr. J. M. H.
f 100; Jac. K. f 500; Louis B. f 100; wed.
dr. A. B. te U. f 150; „An English friend”
f 60; R. en Co. te Z. f 100; E. F. f 100; H.
F. en A. G. F. f 25; prof. dr. J. K. A. W.
S. f 100; W. D. C. te T. f 100; N. N. te
's Hage f 150; B. B. te 's Hage f 100; Gebr.
M. te H. f 500; jonkvr. J. v. W. te 's Hage
f 200; mr. G. graaf S. te 's Hage f 100; J.
V. te Z. f 100; mevr. de wed. P. S. Jr. te
's Hage f 500; mr. J. V. f 200; mr. A. W.
G. f 250; A. V. f 100; A. W. V. f 50; Firma
K. A. f 500; S. L. f 25; mevr. J. C.
f 25; mevrouw M. H. f 25; S. v. L. f 100;
James T. te 's Hage f 100; A. W. v. E. Jr.
f 500; A. C. v. E. f 250; J. H. d. T. B.
f 250; dr. J. W. v. d. V. f 25; C. C. te B.
f 100; A. K. f 10; W. J. J. E. f 50; J. A.
van D. te 's Hage f 100; mevr. G. J.—B. te
G. f 100; O. f 200; mr. P. I. C. T. f 100;

Tijdens de overstroming van 1916
waren de gedupeerden nog
grotendeels aangewezen op liefda-
digheid. Alle weldoeners werden in
de krant vermeld.

1922

Armenzorg en de bestrijding van de werkloosheid staan in deze verkiezingen centraal. Veiligheid wordt niet genoemd.

1929

De watersnood van 1926 heeft zijn invloed gehad op het verkiezingsprogramma van de CHU. Deze partij schrijft: 'Op een goede ontwatering en een zooveel mogelijk voorkomen van herhaalde overstromingen blijve de aandacht der Overheid gevestigd.' Ook is er commotie over de Zuiderzeesteunwet. Deze wet schrijft voor dat vissers uit het Zuiderzeegebied, die hun broodwinning verliezen door de aanleg van de Afsluitdijk, alleen recht hebben op steun volgens de armenwet.

1937

Vlak voor de oorlog is er geen enkele aandacht meer voor het onderwerp veiligheid tegen overstromingen. Zelfs niet bij de NSB, hoewel partijleider Anton Mussert een voormalig ingenieur van Rijkswaterstaat is.

1948

Direct na de Tweede Wereldoorlog gaat alle aandacht uit naar de wederopbouw van het land. Woningbouw, herstel van het gemeentelijk en provinciaal bestuur, defensie en de heropbouw van de economie staan vooraan in de programma's van alle politieke partijen.

Hoewel Rijkswaterstaat in 1940 een alarmerend rapport publiceerde over de zorgwekkende toestand van de dijken in de zuidwestelijke delta, wordt veiligheid tegen overstromingen nergens genoemd. Wel willen de vier grote partijen (AR, CHU, PvdA en VVD) gebieden droogmaken en inpolderen, om landbouwgrond te winnen en de groeiende bevolking te huisvesten. De PvdA pleit verder voor samenvoeging van de vele kleine waterschapjes tot grotere en professionelere organisaties.

De Harderwijkse zakenman E. den Herder verzette zich in de jaren '20 hevig tegen de Afsluitdijk.

HERSTEL VAN GETEISTERDE WONINGEN. 1926

*Wenken van Ged. Staten
van Gelderland.*

*De dijkbreuk bij Grave.
De Telegraaf, 2 januari 1926*

WAT IS DE TAAK VAN DEN DIJKGRAAF?

*Hij moet bevoegd zijn, zoodra hij
gevaar constateert, militaire hulp
te requireeren.*

WELKE MAATREGELEN OORLOG EN MARINE KUNNEN NEMEN.

Hoe men ook over het Zuiderzee-droogmakingsvraagstuk denken moge, men zij desnoods met de Zuiderzeevisschers bedroefd en terneergeslagen, ten slotte heeft toch het werk voor een ieder een technischen kant, waar slechts bewondering voor kan bestaan, iets dat tot de verbeelding spreekt en diepen eerbied afdwingt. Tot de ingenieurs, die de leiding gehad hebben, tot allen die door hun arbeid tot het welslagen hebben bijgedragen, zij daarom een hartelijke gelukwensch gericht met het behaalde succes. Zij hebben Nederland op zijn best laten zien. Men behoeft waarlijk niet sentimenteel van aard te zijn, om door het bericht van de sluiting te worden ontroerd.

*Berichtgeving over de sluiting van de Afsluitdijk.
NRC, 28 mei 1932*

*De Afsluitdijk gereed.
Groene Amsterdammer, 28 mei 1932*

1952

Bij de verkiezingen in het jaar voor de Ramp staat wederopbouw nog steeds centraal en wordt met geen woord gerept over de waterbouwkundige toestand van het land. Alleen de KVP heeft een paragraaf over Verkeer en Waterstaat in haar verkiezingsprogramma opgenomen, maar deze gaat over verkeer en vervoer.

1956

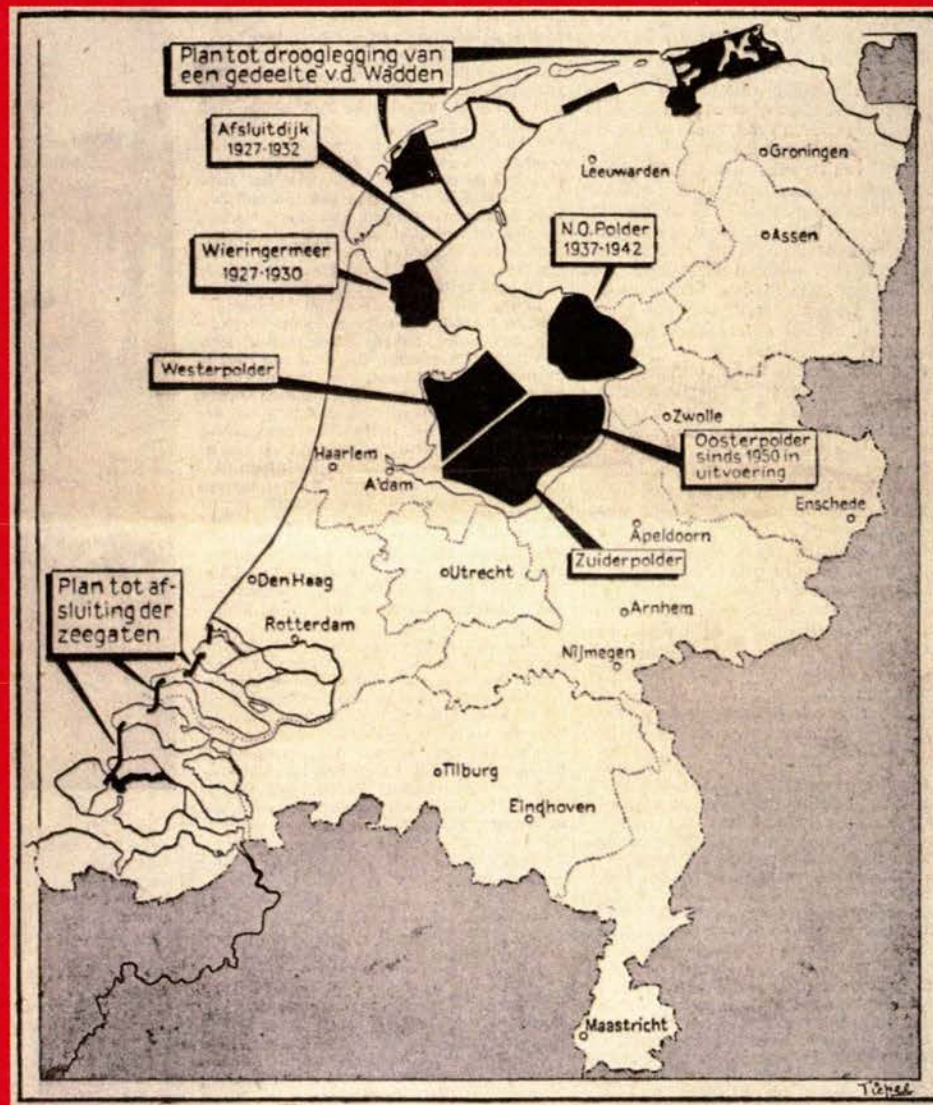
Bij de eerste verkiezingen na de Ramp staat het thema veiligheid tegen overstromingen prominent op de politieke agenda, in de vorm van het Deltaplan. Overigens is dit geen inzet van een verkiezingsstrijd. AR, CHU en PvdA zijn het er allemaal over eens dat een consequente uitvoering van het Deltaplan moet worden nagestreefd. Het AR pleit daarnaast voor aandacht voor het belang van de vissers, die door de Deltawerken van hun broodwinning worden beroofd. De PvdA zet nog een stap verder en pleit voor aandacht voor de gevolgen die het Deltaplan zal hebben voor de bevolking van het deltagebied: 'De verreikende gevolgen, die de ontsluiting zal hebben voor het geestelijke en sociale leven van de bevolking van dit gebied, vergt een samenstel van maatregelen, gericht op een harmonische ontwikkeling van het bestaande levensmilieu.'

1959

Zes jaar na de Ramp is de aandacht voor de waterstaatkundige veiligheid al weer aardig weggeëbd. Alleen de KVP en de CHU besteden er nog beperkte aandacht aan. Deze laatste partij schrijft: 'Snelle en vastberaden uitvoering van het Deltaplan dient te worden bevorderd. De door de uitvoering van dit plan gedupeerden zullen op behoorlijke wijze schadeloos worden gesteld.'

1967

De verkiezingen van 1967 staan in het teken van de Koude Oorlog. Toch is er ook veel aandacht voor het Deltaplan, dat inmiddels in volle gang is. De AR wil dat het plan volgens schema wordt uitgevoerd, niet alleen met het oog op de veiligheid maar ook om de ontwikkeling van de deltagebieden te bespoedigen. De Boerenpartij en de CHU willen daarbij meer verantwoordelijkheid en meer geld voor de waterschappen.

Direct na de Ramp stond de afsluiting van de zuidelijke zeegaten niet ter discussie. In één moeite door sprak men over droogmaken van het Waddengebied. Veiligheid, landwinning en tegengaan van verzilting waren de belangrijkste motieven.

Elsevier, 6 februari 1954

Critici twijfelen aan het nut van de laatste zuiderzeepolder

Is de Markerwaard nog nodig?

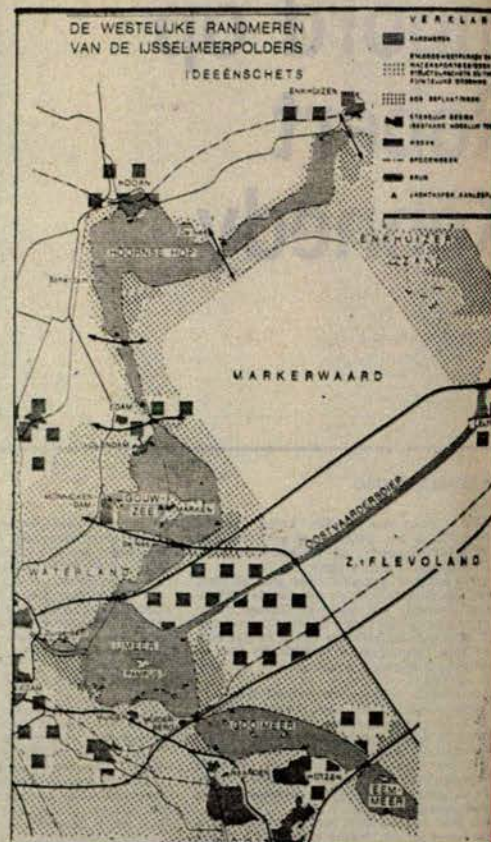
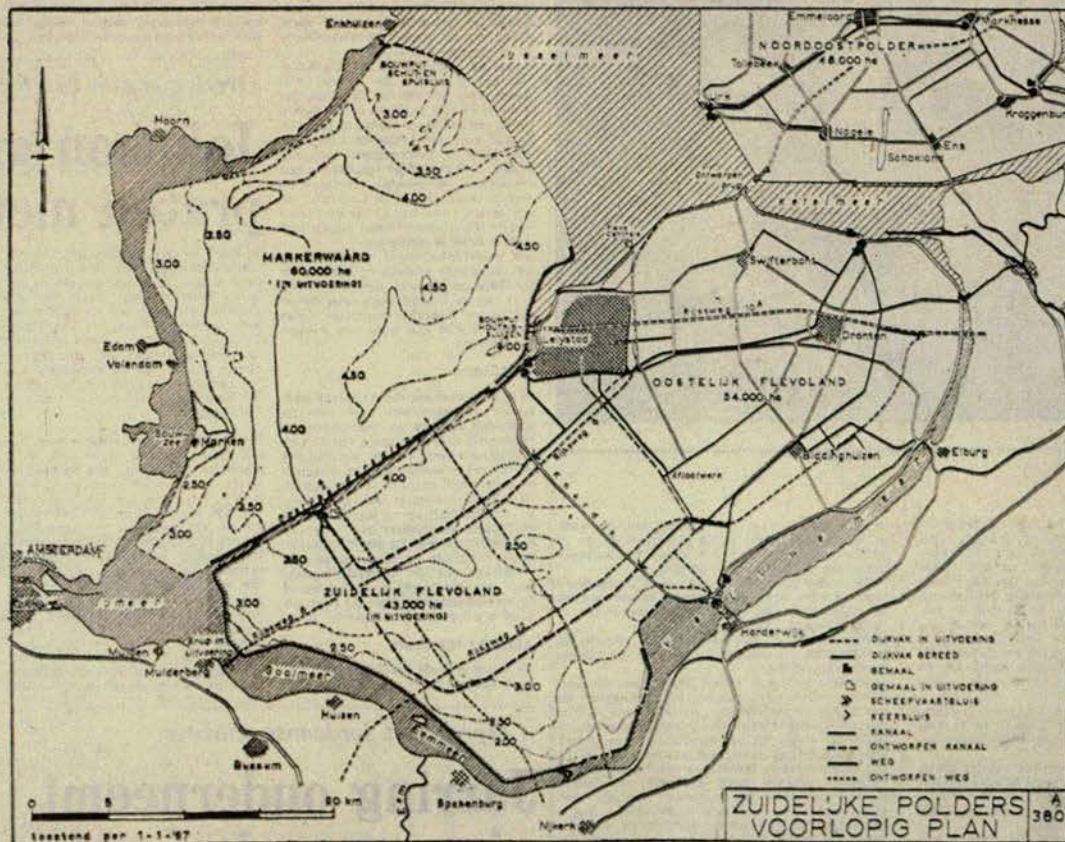
door RUDIE VAN MEURS

DEN HAAG — Een aftands grapje zegt dat God de wereld schiep, maar niet de Zuiderzeepolders. Die legden de Hollanders zelf neer. Het is in elk geval waar, dat je met kritiek op het fenomeen der zuiderzeewerken op een leger zere tenen gaat staan. Niettemin wagen het de laatste tijd een aantal critici het nut van de aanleg van de Markerwaard, de laatst IJsselmeerpolder, in twijfel te trekken. Moet het oorspronkelijke plan, vijftig jaar geleden ontstaan in het brein van Cornelis Lely, niet worden herzien? Is de Markerwaard nog wel nodig? Vragen die de opposanten ter discussie willen stellen.

Geruime tijd geleden heeft de oud-president directeur van de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij, ir. H. J. A. Hendrix, 'nee' gezegd tegen de Markerwaard. Hij deed dat als representant van de Nederlandse vereniging van kustzeilers, een negal exclusieve organisatie die men eenzijdige belangen bij een wild bevaarbaar IJsselmeer zou kunnen toeschrijven.

In beperkte kring is men nadien de inpoldering van de Markerwaard, die volgens plan omstreeks 1980 droog zou moeten vallen, kritisch blijven bekijken. Zo ontving onlangs een ingezonden stukken schrijven in de NRC, die de Markerwaard op zo op het oog acceptabele gronden afwees, een aantal instemmende reacties van niet de eerste de beste Nederlanders.

Een aantal planologen die, ook al om de tenen-trapperij en omdat zij als ambtenaar niet het standpunt van hun dienst vertolken, anoniem wensen te blijven willen in elk geval een nieuw onderzoek over de noodzakelijkheid van de Markerwaard. Moet het principe dat enkele tientallen jaren ongevoelig is gebleven niet worden herzien? Moeten we de inpoldering van de Markerwaard niet plaatsen in het to-

De inpoldering van de Markerwaard wordt al in 1968 ter discussie gesteld.

Trouw, 9 juli 1968

Door de afsluiting van een aantal zearmen is duidelijk geworden dat het Deltaplan grote nadelige gevolgen heeft voor het milieu. Daarnaast zijn door de ontsluiting van de zuidelijke delta meer mensen betrokken geraakt bij het gebied. Ook is in 1971 het rapport van de Club van Rome verschenen, dat het milieubewustzijn wereldwijd heeft aangewakkerd. Door deze oorzaken ontstaat in deze jaren protest tegen de afsluiting van de Oosterschelde. Na de val van het kabinet-Biesheuvel nemen de drie progressieve partijen de kans om het onderwerp Oosterschelde op de agenda te zetten. In hun gezamenlijk verkiezingsprogramma 'Keerpunt 1972' schrijven PvdA, PPR en D'66: 'Er komt een nieuwe Delta Commissie, waarin zowel technisch deskundigen als biologen, ekologen en economen vertegenwoordigd zijn. Deze commissie dient te onderzoeken op welke wijze de eisen van de bescherming tegen stormvloedrampen en van het behoud van het natuurlijk milieu zijn te combineren. Hangende dit onderzoek worden de afsluitingswerken in de mond van de Oosterschelde getemporeerd en zonnig gestaakt.'

Na de beslissing in 1976 om een doorlaatbare dam in de Oosterschelde te bouwen is het Deltaplan uit de belangstelling. Alleen de SGP schrijft nog: 'De strijd tegen het water mag niet verslappen. Het beheer, het onderhoud en de verbetering van dijken die het land tegen overstromingen beschermen heeft voortdurende medewerking en toezicht van de overheid nodig.'

Andere belangen staan echter hoger op de agenda. D'66 pleit voor een agrarisch rampenfonds in verband met de stormschade, wateroverlast en droogte van de laatste jaren. De PvdA schrijft: 'Verzwaring van de rivierdijken wordt slechts in allernoodzakelijkste gevallen toegestaan in verband met belangen van milieu en landschap.'

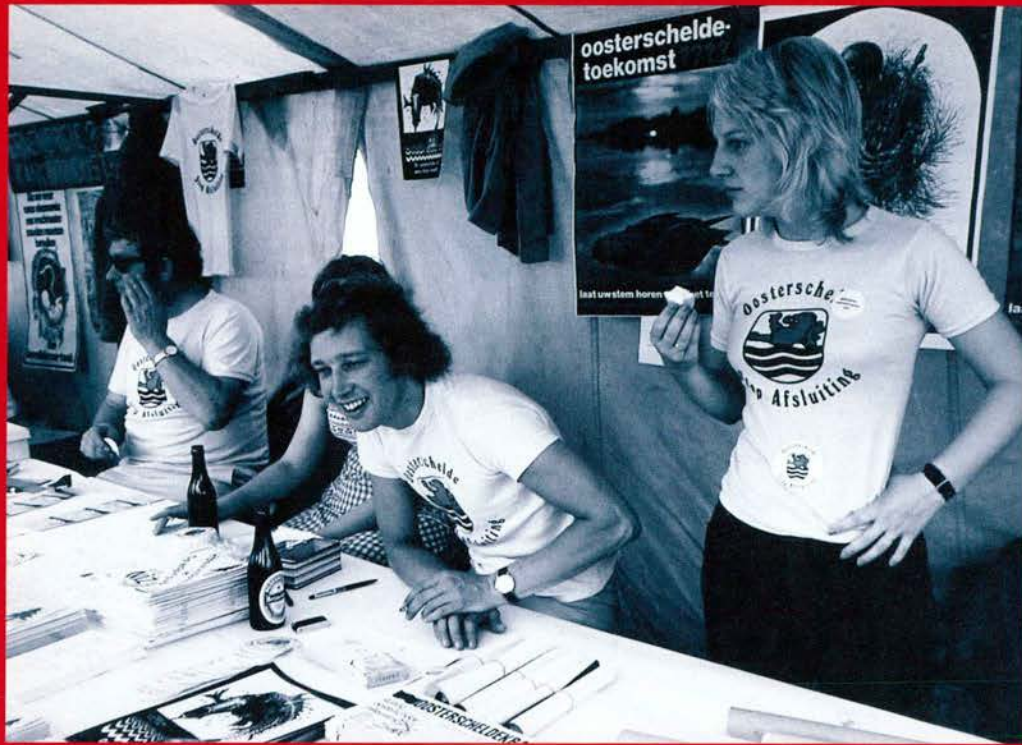
ELSEVIERS WEEKBLAD
22 APRIL - N.V. UTTE NIA BUREAUVOL
SOEBELAND

Veerse Gat: Spectaculair hoogtepunt van het Delta-project

Onder afsluiting is het zondag 23 april 1961, kort na het middaguur. Plotseling handig: het Veerse Gat, dat nog maar heel kort daar waart nu al droogt. Dit droogt van PvdA-SGP, maar het zand ook van de D'66. Het zand is er al sinds drie maanden dat de wateren zijn op de droogmakerijen. Het zand is er al sinds drie maanden dat de wateren zijn op de droogmakerijen. Het zand is er al sinds drie maanden dat de wateren zijn op de droogmakerijen. Het zand is er al sinds drie maanden dat de wateren zijn op de droogmakerijen.

(Zie verder volgende pagina)

Elseviers weekblad, 22 april 1961

Protest tegen de afsluiting van de Oosterschelde, 1973

Als ontwerp Deltawet in gebreke blijft.
**Mogelijk compensaties
 voor getroffen visserij**

1968

Medewerkers van Rijkswaterstaat
 bespreken de voorgenomen afsluiting
 van de Oosterschelde, 1970

Pamflet tegen de afsluiting, 1973

Koning (VVD) over kabinetsbeslissing.
**„Begroting - pijler da
 vreemd gegoochel”**

1976

1981

Vervuiling van de rivieren krijgt veel aandacht in alle verkiezingsprogramma's. Veiligheid is minder aan de orde. Alleen de SGP besteedt er nog aandacht aan.

De inpoldering van de Markerwaard is een twistpunt. De linkse partijen en de EVP zijn tegen. VVD, GPV en RPF willen echter dat het gebied wordt ingepolderd in verband met het toenemende ruimtegebrek. Het CDA spreekt zich niet over het onderwerp uit.

D'66 pleit verder voor een open Oosterschelde, met de grootst mogelijke openingen in de dam, en tegen inpolderingen in het Waddengebied en de Eems-Dollard.

1986

De voltooiing van de Oosterscheldekering trekt de aandacht in dit verkiezingsjaar. De PvdA en D'66 stellen dat de kering alleen mag worden gebruikt bij hoog water, om schade aan het Oosterscheldebemilieu te beperken.

De SGP wijdt een halve pagina aan de beveiliging tegen overstromingen en de imposante waterstaatswerken. De partij pleit voor het op hoogte brengen van de zee- en rivierdijken en export van Nederlandse kennis op het gebied van waterbouw.

Er is discussie over het inpolderen van stukken land langs de Hollandse- en Waddenzee-kusten. Het CDA, de VVD en de RPF staan hier positief tegenover, mede als middel om werkgelegenheid te creëren. Ook de Markerwaard is bij deze partijen nog in beeld als inpolderingsgebied. De linkse partijen zijn tegen.

De gevolgen van dijkverzwaringen krijgen ook de nodige aandacht. EVP, GPV, VVD en de PvdA willen dat ook rekening wordt gehouden met het behoud van beschermde stads- en dorpsgezichten.

1994

De rivierdijkversterkingen, en vooral de aantasting van het landschap die deze veroorzaken, houden de gemoederen bezig. D'66 pleit er zelfs voor om wat gas terug te nemen: 'Bij de rivierdijkverzwaring worden normen voor aanvaardbaar risico gehanteerd die zeer veel strenger zijn dan wat gebruikelijk is op andere levensgebieden.' De kust krijgt wat minder aandacht. Alleen de kleine christelijke partijen verwijzen naar het broeikaseffect en de noodzaak om aandacht te besteden aan de kustverdediging.

Vissers vlaggen om advies Oosterschelde

Mosselvisseren demonstreren tegen de afsluiting van de Oosterschelde tijdens een boottocht van de Staten van Zeeland, 1972.

Veel mensen waren ook vóór de afsluiting van de Oosterschelde, 1974

Protest tegen de afsluiting van de Oosterschelde, 1974

Oosterschelde blijft open

In 1976 valt het besluit om een doorlaatbare dam te bouwen in de monding van de Oosterschelde.

Het Vaderland, 18 juni 1976

● De Zeeuwse commissaris van de Koningin, dr. C. Boertien, zag de toekomst gisteren zonnig: „Wij moeten nu snel aan het werk.“

Cartoon naar aanleiding van de ruzie om de veiligheid van de rivierdijken.
Trouw, 1 februari 1995

1998

De watersnood van 1995 heeft indruk gemaakt. De christelijke partijen willen snel veilige dijken in het rivierengebied. Ook D'66 is teruggekomen van het idee dat het dijkverzwaringprogramma wel wat minder kan. Toch is er bij GPV en RPF ook nog aandacht voor het landschap. Deze laatste partij schrijft: 'Alternatieven voor dijkverzwaringen, zoals de capaciteitsvergroting van het rivierbed, verdienen serieuze aandacht.'

De SGP besteedt traditiegetrouw ook weer aandacht aan de zeedijken: 'Water heeft altijd een bedreiging voor Nederland gevormd en de aandacht voor deze 'vijand' mag niet verslappen.'

2002

'Ruimte voor water' is de nieuwe slogan. Zo schrijft de VVD: 'Nederland moet zich schikken naar het water. Waterbeheersing krijgt de komende jaren een prominente plaats in de ruimtelijke ordening.' Ook PvdA, D'66 en de ChristenUnie willen water vasthouden en bergen.

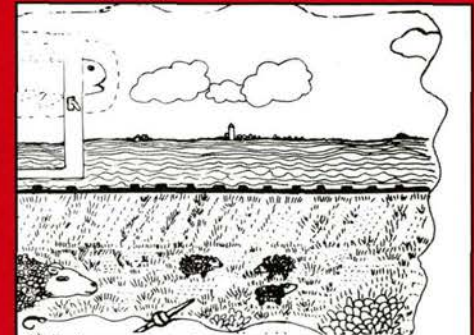
GroenLinks heeft van alle partijen de langste paragraaf over water. Deze partij wil onder andere ruimte voor water combineren met natuurontwikkeling en recreatie, en paal en perk stellen aan het bouwen in diepgelegen gebieden.

Hoewel de SGP zich ook uitspreekt voor ruimte voor water heft deze partij een waarschuwend vinger: 'Een en ander betekent overigens niet dat Nederland overgegeven moet worden aan alle watergrillen. Voldoende aandacht voor onderhoud en versterking van dijken blijft nodig om de veiligheid te waarborgen'.

Zomer in Zeeland

1) Een vroege ochtend in de zomer van 1980. Ergens in een flatje in de Randstad loopt de wakker af. De hele familie van Dijk staat meteen naast z'n bed. Vandaag gaan ze naar Zeeland!

2) Vader probeert z'n nieuwe werphengel even uit het raam en droomt van de vissen, die hij een paar jaar geleden in de Oosterschelde ving. Ze gaan er weer heen!

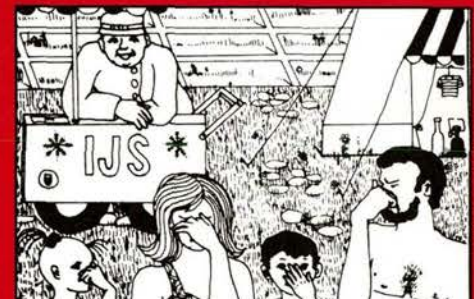
3) In de file op de uitvalsweg schrikken ze wel even van de radionieuwsdienst. Een tanker heeft duizenden liters olie verloren. Het stroomt de Oosterschelde in vanuit het Schelde-Rijnkanaal.

4) "Valt wel mee," sust vader, "dat drijft met de eb mee naar zee". Als ze een uur later hun tent onderaan de dijk opzetten zegt moeder: "Wat is het stil. De vorige keer waren hier een heleboel mensen".

5) "Nou, ik begrijp het best", zegt Lies met dichtgeknepen neus. "Het is niet te harden van de stank. Hoe komt dat nou?"

6) "Dat komt," zegt een triest ijsbo rtje. "omdat ze de Oosterschelde zojuist hebben afgesloten. Dat water is Rijnwater. Zoet en vies. De vis gaat er in dood. Wat je ruikt is de lijkenucht van alles wat hier afsterft".

Strip uit 'de Gouden Delta', blad van de vereniging Milieuhygiëne Zeeland, 20 mei 1976

7) "Oh, daardoor is aan het hengelen ook geen lol meer," roept vader kwaad. "De eb en vloed zijn ook weg en dus de stroom. Vroeger was het veel avontuurlijker in die snelle stroom."

8) Jos, Lies en moeder zijn intussen in de slag met een zwerm muggen, die hen aan alle kanten belagen. "Tja, de biologen hebben jaren geleden al muggenplagen voorspeld, als 't water zoet werd," zegt de ijsboer.

9) "Ga maar in het water, daar heb je geen last van muggen," zegt vader. Maar Jos en Lies zijn er maar amper in of ze komen er weer uit. "Er drijft een laagje olie op", zegt Jos. "Ik vind het hier niks leuk".

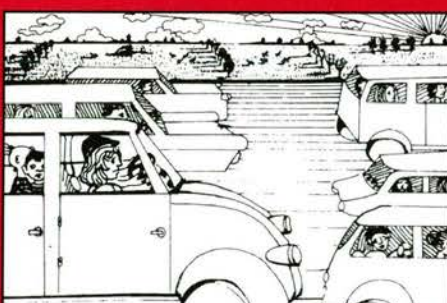
10) "Dan gaan we maar eten," zegt moeder en ze bakt de paling, die pa toch nog aan de haak heeft geslagen. "Met zo'n lekker maaltje vergeten we alle ellende."

11) Maar dat valt tegen. Jos trekt een vies gezicht en gooit z'n vis weg. "Die paling smaakt naar fenol," zegt vader, "Dat komt door dat rotte Rijnwater. Laten we maar opbreken en fijn mossels gaan eten in een eethuisje."

12) "Het spijt me", zegt de ober, "maar de mossels zijn dood, nu de Oosterschelde is afgedamd. Ik heb wel paling voor u." "O nee," kreunen ze in koor.

13) Even later zitten ze weer in de file naar huis. De autoradio vertelt, dat minister Westerterp een plan heeft om dammen in de Waddenzee te leggen. "De schoften," scheidt vader en zet z'n radio af.

14) "Eerst maken ze van die parchtige Oosterschelde een beerput en nou dat weer. Zelf gaan ze op safari in Afrika, maar voor de gewone man laten ze geen stukje natuur over in ons eigen land. Die milieumensen hebben toch gelijk dat ze actiegroepen maken. Ik ga ook meedoen."

Borstrokken en heuplaarzen

Commercie rondom waternood en waterstaat

Rampen zijn business. Doorgebroken dijken moeten worden hersteld, verwoeste huizen weer opgebouwd, kapotte spullen vervangen en slachtoffers geholpen. Bedrijven kunnen veel geld verdienen na een ramp. Dat geldt vanzelfsprekend voor de grote waterbouwbedrijven en baggeraars, die dijken, dammen en bruggen bouwen. Maar ook diverse kleinere bedrijven bieden na een watersnood hun diensten aan. En zelfs bedrijven wiens producten in de verste verte niet aan een watersnood zijn gerelateerd, zetten in hun advertenties dat ze een deel van de opbrengst voor de slachtoffers van de watersnood bestemmen. Een collage van reclameadvertenties uit de 20e eeuw.

1995

Samen maken we de boel weer schoon!

Jan Linders in Venlo is weer

OPEN!

Voor de éérste 1000 klanten in Venlo bij besteding vanaf f20,- een schoonmaakpakket t.w.v. 13.95

GRATIS

Inhoud van het pakket:
2 flacons Andy
1 Glorix spuitser
1 flacon Jif reiniger
1 Glorix toiletblok

jan linder's

't Allerbeste voor 'n vriendelijke prijs.

1916

HELP, HELP! of wij verdrinken.

De duizenden slachtoffers van een verwoestende overstroming roepen thans om hulp.

Zij hebben hun verkoopheid te licht geschat, zij hebben gedacht, het zal vanzelf wel overgaan, maar nu zijn zij de slachtoffers hunner eigen lichtzinnigheid geworden. Indien gij een verkoopheid verwaart of een hoest vermac- samen, staaf gij aan de meest ernstige hoestziekten bloot. Astma, bronchitis, influenza, longontsteking en de vreesde gevreesde kring, begintten alle vaak met een lichte kach, hoest of verkoudheid. Voor koest verwaarloosing en koest onmiddellijk de

ABDIJSIROOP

door velen genoemd bij hoest of verkoudheid, astma, influenza, bronchitis, kink- en slijmhoest. Schaadt nooit!

Prijs per fles van 250 gram f 1,50, van 500 gram f 2,50, van 1000 gram f 4,50. Eerste noodden hand met onze handelsmerken: L. I. AKKER, Rotterdam. Aan-voorkrijgbaar.

1953

Binnenshuis geen vuil of spat . . .
dank zij de R. R. R. - mat.

ROEKEL - BURG WAL 38
HAARLEM - TEL 20727

NATIONALE RAMP

Nadat wij de orders voor de Noodgebieden, welke gratis zijn verstrekt, hebben uitgevoerd (1000 m2 R.R.R.-Slikmatten, en 1000 m2 Anti-Slip lopers), zullen wij voor de eventuele nabestellingen in de Noodgebieden 12% korting verstrekken (onze winst van het jaar 1952).

Ons devies luidt: geen gewin door deze Natuur-ramp. Doet U allen mee? Alle moeilijkheden zijn gemeenschappelijk te overwinnen.

(Waarschuwing) Wij worden niet vertegenwoordigd door leiders, alleen Direct van Fabr.ek.

in gehucht,
in dorp,
of stad

overal de R. R. R. - mat

ROEKEL - BURG WAL 38
HAARLEM - TEL 20727

1995

Te koop aangeboden

WATEROVERLAST !!

MOEDERMAAS HAD ZO HAAR KUREN,
DAAROM MOESTEN WIJ HET BEZUREN.
MAAR WE HEBBEN NOG DROGE KLEREN
VAN DE LAGE PRIJS KUNT U NU PROFITEREN.

Goed gereedschap is het halve werk!

Schoonmaaktijd! Moet U zich weer ergeren aan uitgerafelde borstels, wankele emmers, poetsgoed, dat juist op is? Laat V & D U toch helpen. Laat deze schoonmaak de gemakkelijkste, de prettigste, de helderste en de goedkoopste van Uw hele leven worden!

Hagelwit kastpapier, zware kwaliteit, 50 cm. br., per rol à 7 1/2 m. 49c

Fijn wit damast kastpapier, 50 cm. br., per rol à 5 m. 29c

Voor extra brede kasten of tafels, fijne kwaliteit damast kastpapier, 100 cm. br., per rol à 10 m. 1.95

Brab. bont kastpapier, zware kwaliteit, diverse kleuren, 50 cm. br., per rol à 5 m. 39c

Speciale schoonmaak-aanbieding. Kastpapier, afwasbaar, zeer fraaie dessins, 50 cm. br., per rol à 3 m. 35c

Kastranden, smal en breed, diverse kleuren (ook wit) per rol à 12 vel in wit 59c
per rol à 12 vel, gekleurd 69c

Veiligheids punaises, prima koperen uitvoering, 5 doosjes, speciale prijs (inh. doosjes 36 stuks) 25c

Punaises met celluloid kop in diverse kleuren (ook wit) inh. doosje 36 stuks, 2 doosjes zeer speciale prijs 29c

Solide papiermanden, geschikt voor huiskamer of keuken, div. dessins en maten 1.65 1.45 1.25

Handige snippermandjes, in leuke frisse kleuren, 1.25 95c

Voor de kinderkamer, leuke wandversiering met diverse sprookjesvoorstellingen, randen 1 m. lang 95c

V & D glanslakverf, oliehoudend en hoogglanzend, voor binnen- en buitenwerk, 18 kleuren 1 Kg. bus 1/2 Kg. bus 2.75 1.40

V & D grondverf in de kleuren wit, crème en grijs, 1 Kg. bus 1.90

Bijbehorend assortiment verkwasen vanal 35c

V & D was, 100 % terpentijn, goedgekeurd door de Nederl. Ver. v. Huisvrouwen, reclameblikken in geel, bruin, rood en wit 69c

grote blikken geel en bruin 1.35

1 Kg. blikken geel 3.25

Mattenkloppers, 2-slags, prima rotting 79c

V & D schuurpoeder, grote bus met metalen bodem 22c

Closetborstel Union, sanitair model 69c

Werkborstel, cocosvulling 12c

Meubelborstel zuiver haar, reclameprijs 1.95

Luiwagen Union, solide uitvoering 65c

Ragebol van prima cocos 55c

Handveger met zuiver zwart haar 1.90

Tapijtschuier, fiber vulling met cocosrand 75c

Wasborstel, Union 29c

Werkborstel, Union 32c

Vaakwasten 20c

Zeilwabbers, prima katoen, vanaf 95c

Handvegers, cocos 45c

Bezems 1.80 1.10 75c

Schotelwassers 24c

Schoenborstel, zwart en wit haar 80c

Insmeeders, zwart en wit haar 19c

Pansponzen 2 voor 15c

Zilverdoeken 95c

Staalwol, per streng 10c

Motkogels, naphthaline, 100 gram 10c

Originele Chinese kamfer, per blokje 10c

D.D.T. poeder in verstuldoos, vanaf 35c

Luchtversers, vanaf 21c

Flit, per 1/2 liter fles 1.40

Anti-motzakken geïmpregneerd m.D.D.T. 1.50

Anti-motzakken, plastic, geschikt voor 6 à 8 kledingstukken, verpakt in doos 7.50

„Wetex“ een Zweeds product. Spons en zeem in één 95c

U hoeft er niet uit! Woont U buiten Rotterdam? Blijft rustig thuis. Schoonmaaktijd is al druk genoeg. Lees onze advertentie door, maak een lijstje van al wat U nodig heeft en stuur dat naar de Post-order afdeling van V & D, Rotterdam. Of bel op K 1800 - 23262. Alles wordt U prompt thuis gezonden!

Kammenbakje, blank beuken gelakt 69c

Keukentafel, vurenhout 50 x 70 cm. 7.90

Strijkplank met trefje, vurenhout, gewatteerd, prima uitvoering 11.90

Afwasteeltje, reseda, wit van binnen, 32 cm. 2.50

Emaille emmer met en zonder opschrift, 8 keus, diverse kleuren 28 cm, middellijn 2.95

Badkrukje, blank beuken gelakt, 3-poots 4.25

Mouwplankje, gewatteerd 1.75

Trappen, 6 treden, vurenhout, met vallat 7.50

Trappen, vurenhout, met vallat, per trede 1.45

Keukenstoel, blank beuken gelakt 9.75

Poetsdoos, blank beuken gelakt 2.25

Prijzen golden slechts tijdelijk!

UW
WARENHUIS
TUSSEN
BEURS EN
LAURENSTOREN

HOOGSTRAAT - MATH. PLEIN - PLEINWEG ROTTERDAM

NIEUW!
Dustex stofzuigerzak. Geen stof meer bij het reinigen van Uw stofzuigerzak, 3 stuks 50c

**PLANNEN VOOR EEN
NIEUW, FRIS
BEHANGETJE?**

Zeepepoeder	pak 32 ct.
Zelfw. Wasmiddel	.. 42 ct.
Wolwasmiddel	.. 40 ct.
Bleekpoeder	.. pakje 10 ct.
Zakje blauw	.. zakje 10 ct.
Stijfsel extra	.. pak 28 ct.
Stijfsel prima	500 gr. 48 ct.
Glanstijfsel	.. pak 30 ct.
Afwasmiddel	.. 30 ct.
Gritol reinigings- en wasmiddel	.. fles 35 ct.
Rensa reinigingsmiddel kleine bus 25 ct. grote bus 42 ct.	
Soda	1/2 kg. pak 13 ct.

Straks met de schoonmaak kan Uw wens in vervulling gaan. U krijgt het geld ervoor immers vanzelf bij elkaar van De Gruyter's cassabons. Het is helemaal geen kunst en geen moeite er 5 of 6 gulden per maand mee te verdienen. Iedere maand opnieuw. Het hele jaar door.

Die 10% korting moet ergens vandaan komen. Waar vandaan? Uit de grote bezuinigingen die mogelijk zijn in een groot bedrijf met eigen fabrieken en meer dan 370 eigen winkels. Het is logisch, dat U daarvan meeprofiteert.

DEGRUYTER

Alleen De Gruyter geeft
★ 10% korting op alle artikelen,
behalve suiker, zout, soda.

Eilandennieuws, 21 februari 1953

Mededeling

Alle merken

Naaimachines

welke door waterschade hebben geleden, zullen wij op de meest voordelige wijze weer in orde brengen.

De naaimachines, welke door geëvacueerden zijn meegenomen, kunnen rechtstreeks aan de Singer Mij. N.V., Hoogstraat 170, Rotterdam gezonden worden. Telefoon 29588.

Singer Maatschappij N.V.

Vertegenw. :

C. J. WILDENBOER
Binnenweg 17   Sommelsdijk

Bij afwezigheid hoodschappen afgeven bij
Kapper J. v. Dijk, Binnenweg.

1953

WATERSNOOD.
Morgen (Woensdag) ochtend verschijnt en zal in den loop van den dag door het geheele land verkrijgbaar worden gesteld het
Extra nummer "HET LEVEN"
- VAN -
WATERSNOOD EN STORMRAMPEN.
Dit Extra-nummer van "HET LEVEN" is geheel gewijd aan den watersnood en de ontzettende ramp te Marken en bevat ongeveer
50 FOTO'S genomen door onze redacteurs, die in Auto's en Motorbooten de geïsoleerde streken doorkruisten.
De prijs van dit nummer is niet verhoogd, dus slechts **10 Cent.**
Onzen abonnee wordt het toegezonden.   Directie "HET LEVEN".
Alle rechten voorbehouden bij "Het Gyngeken"

1916

**KELDER
VOLGELOPEN!**

Laarsjes zijn gered!
Ze mogen niet terug, kom ze
maar halen

f 99,- p. paar

Capretto

Alleen (gelukkig)
Klaasstraat Venlo

BOS-4018

1995

CYCLE IMPORT
12 GOUDRIJNKADE
GRAVENHAGE
TRANSPORTRIJWIELEN f 70.-
MET BABAGEDRAGER . . . . .
DESGEWENSCHT BETALING IN OVERLEG
Dagelijks geopend tot 6 uur. - Zaterdag tot 7 uur.

1925

Firma B. Rood - Middelharnis

ZANDPAD 58

TELEFOON 2081

- ★ HERENHOEDEN (wol en haarvilt)
- ★ HOGE ZIJDEN HOEDEN
- ★ ALPINO'S
- ★ HANDSCHOENEN zowel voor dames en Heren
- ★ SOKKEN en ANKLETS
- ★ DASSEN, BOORDEN, VESTEN
- ★ ZAKDOEKEN, OVERHEMDEN met losse en vaste boorden

Door water beschadigde hoge hoeden, krijgt U binnen 14 dagen als nieuw terug en zeer voordelig. Ook kunnen wij er een nieuwe koffer bijleveren.

Speciaal voor de Dames: ZOMERHANDSCHOENEN, NYLON KOUSEN, SHAWLS en ZAKDOEKJES — Hoge hoeden opstrijken 60 cent

FIRMA B. ROOD - MIDDELHARNIS

ZANDPAD 58

TELEFOON 2081

Het adres voor HERENMODE-ARTIKELEN

1953

1995

Iedere schade-uitkering dubbel besteed!

HUISKAMERS in alle stijlen, uitvoeringen en combinaties. Deze originele old-finish kamer sierlijk dressoir met opstand 4 stoelen en uitschuifafel, uitstekende bekleding f 498- en hoger
Bijpassende clubfauteuil f 105.-

IEDER MEUBEL UIT ONZE KAMERS IS AFZONDERLIJK VERKRIJGBAAR

Voor Uw Huiskamer!

Dressoirs vanaf . . .	149.-
Tafels vanaf	39.50
Stoelen vanaf	39.50
Theemeubels vanaf . . .	69.50

Compleeteer Uw slaapkamer!

Kasten vanaf	198.-
Ledikanten vanaf . . .	85.-
Nachtkastjes vanaf . . .	31.-
Tafeltjes vanaf	29.50
Stoelen vanaf	29.50

SLAAPKAMERS in blank eiken, donker mahonie, noten en andere prachtige houtsoorten. In prijzen van 475.-, 545.- f 675 en hoger

VAN REEUWIJK
1500 MODELKAMERS
N UNICUM IN EUROPA

Uitsluitend gevestigd Rotterdam „Oude” Binnenweg

LEDIKANTEN in alle pasteltinten of in geheel chroom uitvoering. In prijzen van f 32.75 36.50, 39.90 enz.

• OERDEGELIJKE SPIRAAL MATRASSEN 39.50, 45.- en hoger

VERENDE MATRAS. Niet alleen exclusief in kwaliteit maar ook in prijs. Een binnenveringsmatras met uitsluitend goede eigenschappen, in prijzen van f 69.50 89.50, 115.-, 135.- en hoger

Geheel vrije bezichtiging

Bij een aankoop van min. 500 old worden op vertoon 2 dagretour vergoed.

FRANCO LEVERING DOOR GEHEEL NEDERLAND

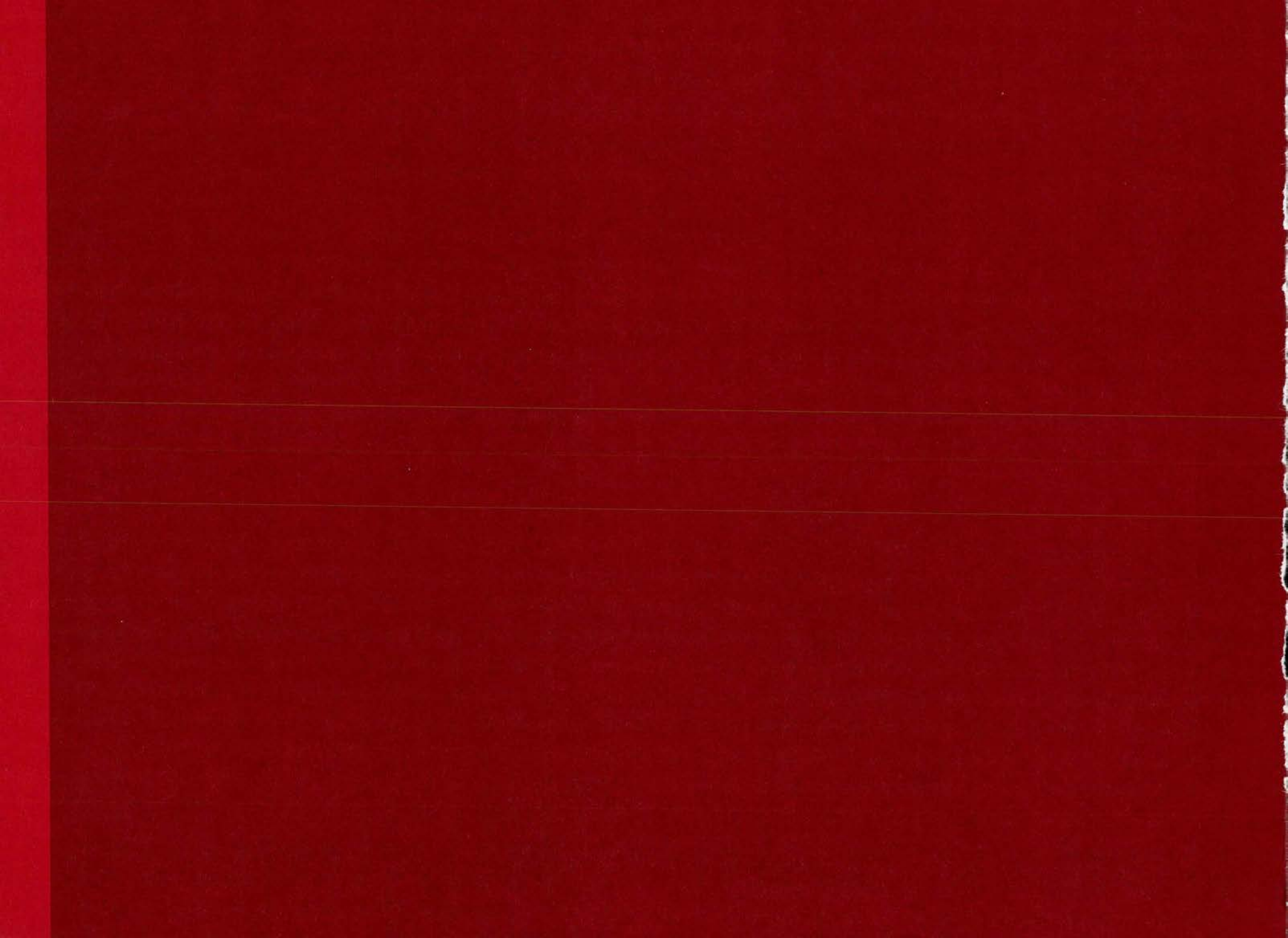
1953

1953

WATEROVERLAST?? Wacht niet af!

Haal NU een Aqua Jumbo in huis. Maak van UW stofzuiger een krachtige WATERZUIGER (maximaal 8 liter/10 sec.). Uw hulp in de huishouding. Slechts f 79,- o.a. bij VROOM & DREESMANN.

1995

3. Hoe veilig zijn we echt?

Leed en kerels?

Na de watersnood van '53 was er geen ruimte voor de schuld-vraag. De doden werden begraven, het land werd heropgebouwd. Pers, politiek en burgers vonden het unaniem ongepast om te vragen welke fouten door wie waren gemaakt. 'Waar zovelen in de dagen der rampspoed zichzelf wegcijferden en alles gaven voor anderen, zwijgt de critiek,' schreef de Provinciale Zeeuwse Courant. Journalist Kees Slager pakte veertig jaar later de handschoen wel op en schreef een reconstructie van de Ramp.

Als een éénmans parlementaire enquêtecommissie interviewde Slager tweehonderd ooggetuigen en doorzocht talloze archieven. Het resultaat, zijn boek *'De Ramp, een reconstructie'* dat in 1992 verscheen, geeft een heel ander beeld van de Ramp dan de verhalen over het 'land van leed en kerels' die na '53 opgeld deden.

'Ik wist al heel lang dat ik een keer een boek over de Ramp wilde schrijven, omdat nooit de waarheid erover was uitgezocht,' vertelt Slager. 'Eind jaren '70 interviewde ik landarbeiders en vissers uit het zuidwesten en hoorde andere verhalen dan de officiële. Ik ontdekte dat er allerlei zaken mis waren geweest in '53. Dijken waren verwaarloosd, vloedplanken waren opgestookt in de oorlog en nooit vervangen. In plaats van het 'Land van Leed en Kerels', zoals dat altijd in de media was gepresenteerd, hoorde ik verhalen over bestuurders en functionarissen die hun werk niet goed deden. Later, in 1986, maakte ik een radioserie voor de VPRO met verhalen van ooggetuigen over de watersnood. En opnieuw hoorde ik van ooggetuigen dat er veel mis was geweest met het optreden van de autoriteiten.

In 1990 startte minister d'Ancona het Fonds voor Bijzondere Journalistieke Projecten. Daarvan heb ik toen een subsidie gekregen zodat het boek kon uitkomen voor de 40-jarige herdenking van de Ramp.'

Koeien, palen en mollen

Slagers boek verhaalt van kortzichtig eigenbelang en falende bestuurders, zowel vóór als tijdens de Ramp. Slager: 'De zeedijken waren verwaarloosd. Er graasden koeien op die de grasmat aftrapten, er werden palen ingeslagen, er zaten mollengangen in... flinke

missers van de heren waterschapsbestuurders. En toen het misging bleken veel bestuurders niet stressbestendig. Dijkgraven en burgemeesters die op hun post behoorden te staan lieten het dikwijls afweten. Ze hadden niet in de gaten hoe gevaarlijk de situatie was en dachten eerst aan hun eigen portemonnee of eigen hachje. Het soort bestuurders dat in die tijd op het platteland het sceptertje zwaaide was ook niet gekozen vanwege hun vermogen om het voortouw te nemen in moeilijke omstandigheden.'

'De Ramp' werd een bestseller. Landelijk werden er circa 28.000 exemplaren van verkocht en bij veel mensen in het rampgebied, vooral op het platteland, staat het als standaardwerk in de kast. 'Toen ik aan het boek begon, dacht ik dat ik na afloop wel uit Zeeland kon emigreren, dat ik zou worden uitgekotst vanwege alle zaken die ik aan het licht bracht,' vertelt Slager. 'Maar de reacties zijn me uiteindelijk ontzettend meegevallen. De meeste brieven die ik kreeg waren positief of aanvullend. Veel mensen waren blij dat de misstanden over de ramp eindelijk eens in de openbaarheid kwamen. En doordat de feiten op een rij werden gezet, konden de mensen die fouten hadden gemaakt er ook niet omheen.'

Een heer met een hoed

Volgens Slager is de mentaliteit van bestuurders, maar ook die van journalisten, flink veranderd in de afgelopen vijftig jaar. 'Een journalist was destijds een heer met een hoed, die zijn hoed afnam voor de autoriteiten en ook alleen hun informatie doorgaf. Een bestuurder was een halve godheid en kritiek daarop was ongepast. Onder de bevolking was wel kritiek maar die klonk niet door in de media. Alleen de communistische krant *De Waarheid* stelde de vraag waarom bestuurders niet ter verantwoording werden geroepen. Maar dat waren in de hoogtijdagen van de Koude Oorlog vuile communisten en het feit dat juist zij de schuldvraag toen stelden maakte het andere partijen vrijwel onmogelijk om ook kritiek te uiten.

In de jaren '60 kwam het anti-autoritaire sentiment op en daarmee ook de kritische journalistiek. Vanaf die tijd werden bestuurders veel vaker ter verantwoording geroepen. Inmiddels is dat een beetje aan het doorslaan. Bestuurders worden onmiddellijk aan de paal gena-

geld als er iets mis gaat. De knal van Enschede echoot nog na en de schuldvraag wordt al gesteld. De bevolking is nu natuurlijk ook een stuk mondiger en hoger opgeleid dan vijftig jaar geleden. Wie toen niet hoorde tot de leidende groep had al geluk als hij onderwijzer werd. En de wereld is groter geworden. Als je in de jaren vijftig op Schouwen woonde, las je alleen vier keer per week de *Zierikzeesche Nieuwsbode* en daar stond bijna alleen plaatselijk nieuws in. Jodenvervolgving? Daar hoorden de meesten pas na de oorlog van. In die streek woonden amper joden.'

Oosterschelde Open!

Begin jaren '70 stichtte Slager samen met een aantal anderen de actiegroep 'Oosterschelde Open!', die protesteerde tegen de afdamming van de Oosterschelde. 'We voerden ludieke acties, zoals minister Udink aanhouden op de Zeelandbrug en hem dwingen een glas zout Oosterscheldewater te drinken. We hebben nooit een vuistslag uitgedeeld, maar de gevestigde orde zag ons als oproerkraaiers. De *Provinciale Zeeuwse Courant* noemde ons zelfs de Tupamaros van Zeeland. Voor mijn boek wilde ik ingenieur Ferguson interviewen, het hoofd van de Deltadienst van Rijkswaterstaat tijdens de Oosterscheldewerken. Hij had in zijn memoires geschreven dat hij vóór de Ramp al wist dat de kwaliteit van de dijken onvoldoende was. Een interessant gegeven, omdat hij de dag voor de Ramp in Vlissingen was en op geen enkele manier rekening heeft gehouden met wat er stond te gebeuren. Toen ik hem aan de telefoon kreeg, zei hij: 'Bent u de communist Slager, die ook in de actiegroep Oosterschelde Open zat? Dan wens ik niet met u te praten.' Dat ik communist zou zijn had hij van de hoofdredacteur van de *Provinciale Zeeuwse Courant* gehoord.

Toch is het ongelooflijk dat zo'n klein groepje actievoerders in staat is geweest de afsluiting van de Oosterschelde tegen te houden. Het besluit voor de afdamming was genomen, de pylonen waaraan de kabelbaan moest komen stonden er al. Ik weet nog dat ik op de dijk stond met een journalist van de Zwitserse televisie, toen mannen bezig waren om met snijbranders die pylonen weer om te zagen. Die

man was erg onder de indruk: 'Dat is democratie. Het volk wil het niet, dus het gaat niet door!'.

Betonboeren

Over het Deltaplan als totaal is Slager ook niet onverdeeld positief. 'Het rücksichtslos afdammen van de zeearmen is niet verstandig geweest, maar het sentiment in '53 was natuurlijk duidelijk. Ik vraag me wel af of ze echt bezorgd zijn geweest over de veiligheid van de bevolking. In plaats van de dijken meteen partieel te verhogen in het hele deltagebied, zijn ze immers heel planmatig het Deltaplan van Noord naar Zuid gaan uitvoeren. De Oosterschelde zou in '78 worden afgedamd, dat betekende dat het hele gebied nog 25 jaar achter te lage dijken zou liggen. Ik ben zelf opgegroeid op Tholen en het is daar jarenlang even onveilig geweest als voor de Ramp. Het is toch raar dat het grote Oosterscheldegebied, waar de meeste ongelukken waren gebeurd, gewoon is blijven liggen.

Het argument tegen de dijkverhogingen was dat het teveel tijd zou kosten om alle grond daarvoor te onteigenen. Maar later bleek dat

dit onzin was. Toen het besluit werd genomen om een stormvloedkering in de Oosterschelde te bouwen, werd er alsnog een partiële dijkverhoging uitgevoerd en dat was snel geregeld.

Verder hebben ze het ook weinig verfijnd aangepakt. Betonboeren hebben de boventoon gevoerd, ga maar eens kijken naar de asfaltdijk langs de zuidkust van Flakkee.'

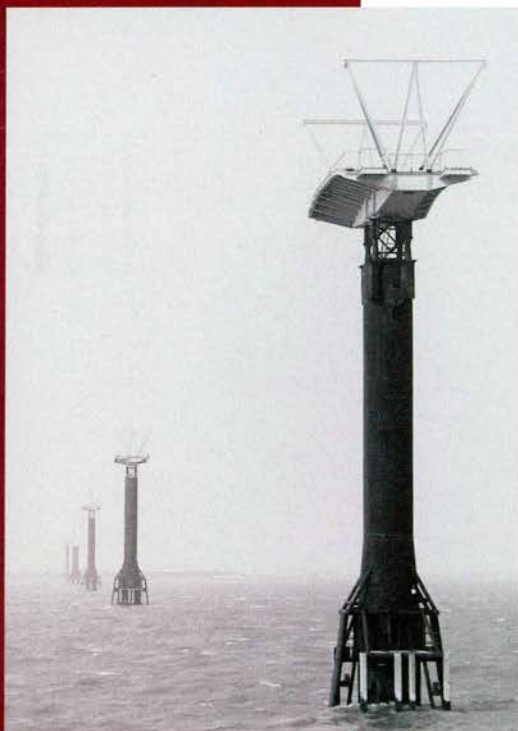
Drijvende bommen

'De veiligheid tegen overstromingen is nu wel redelijk gegarandeerd hier in Zeeland, denk ik. Ik kom nooit mensen tegen die zich wat dat betreft niet veilig voelen. Waterstaat heeft de afgelopen eeuw ook wel geleerd om de bescherming niet meer te verwaarlozen. Toen er een paar jaar geleden stenen van de dijk losraakten tijdens een storm

werd dat onmiddellijk gesignaleerd en gerepareerd. Het is meteen een schandaal in de pers.

De onveiligheid zit hem nu meer in andere dingen. De kerncentrale staat om de hoek en we hebben hier een grote LPG-aanlandingsplaats, de enige in Nederland. Als die ooit ontploft is Nieuwdorp grotendeels van de aardbodem verdwenen en ligt half Zuid-Beveland onder een laag afval van de naburige vuilstort. Om maar niet te spreken van al die schepen met gevaarlijke lading, drijvende bommen, die hier langs varen over de Westerschelde op weg naar Antwerpen. Op een stormachtige nacht kan er makkelijk iets misgaan. Hebben ze dat wel voldoende in de gaten? Er is sinds mensenheugenis niets gebeurd, dat is juist het gevaarlijke van de situatie. Een watersnoodramp was ook sinds mensenheugenis niet voorgekomen.'

Pylonen voor de blokkendam die de Oosterschelde moest afsluiten. Later zijn deze pylonen weer omgezaagd.

3/3

de gouden delta

oosterschelde open achter deltadijken

De oosterschelde wordt niet geheel... (text continues)

oosterschelde open achter deltadijken

VLUG, VEILIG EN VOORDELIG oosterschelde open achter deltadijken

STEUN ONZE MILIEUSTRIJD

De Gouden Delta, blad van de Vereniging Milieuhygiëne Zeeland, mei 1976. Kees Slager was één van de redactieleden.

Dijken, plaggen, wier, zand, klei, steen en asfalt

Dijken bestaan al bijna zo lang als er mensen in de Nederlandse delta wonen. Van eenvoudige verhogingen, gemaakt van wier of gestapelde graszoden, tot de ingewikkelde zand-, klei- en betonconstructies van vandaag de dag, hebben ze allemaal dezelfde functie: het water buiten de deur houden. Dat liep in de loop van de geschiedenis met de regelmaat van de klok verkeerd. De Ramp in 1953 is daar het meest recente voorbeeld van. Tegenwoordig zijn de dijken daarom versterkt, doorgerekend en uitvoerig onderzocht.

Door de vloed achtergelaten veekrand.

Hoe hoog?

Tot in de jaren '40 werd er weinig aan een dijk gerekend. De kruinhoogte van de dijk werd afgestemd op de dan bekende maximale stormvloedhoogte. De benadering was vooral praktisch: als het tot nu toe goed is gegaan dan zal dat in de toekomst wel zo blijven, maar als het water toch hoger komt dan ooit tevoren dan moet de dijk worden opgehoogd. Na een stormvloed gingen werknemers van het waterschap daarom naar de dijk om de hoogte van de veekrand op te meten. Dat is de rand met verzameld vuil, plantenresten en hout, die door een storm op de hoogwaterlijn wordt achtergelaten. De waarneming van die veekranden werd ook doorgegeven aan de hoofdingenieur-directeur van de provinciale waterstaat, die mede bepaalde of het noodzakelijk was de dijk te verhogen.

Na de oorlog kwam de wetenschappelijke benadering in zwang. Dat betekende dat de hoogte van de dijk werd afgestemd op de statistische kans dat een extreem hoogwater zou optreden.

Dijkonderhoud

Dijken vergen onderhoud. Sterke stromingen kunnen de onderzeese oever voor de dijk wegspoelen; daarom moet regelmatig de diepte van de geulen worden gepeild en zonodig stortsteen of ander materiaal bijgestort. Ook de steenbekleding moet worden bijgehouden. Er kunnen gaten inslaan en het kan zelfs voorkomen dat mensen er stenen uitpulken om mee te nemen. In principe moet ook het gras regelmatig worden gemaaid en afgevoerd. Aangezien dat veel werk is, wordt de dijk vaak verpacht aan een schapenboer of voor de hooiwinning.

Dijkwerkers

Tot aan de tweede helft van de 20^e eeuw was de bouw en het herstellen van dijken nog voornamelijk handwerk. Gemiddeld kon een man per dag tien kubieke meter grond opspitten en over tien meter verplaatsen. Bij de oude inpolderingen waren duizend tot tweeduizend dijkwerkers op een werk daarom niet abnormaal.

Oudste dijk

De tot nu toe oudste ontdekte zeedijk van Nederland ligt in het Friese plaatsje Peins. Hij is gemaakt van gestapelde graszoden. Volgens archeologen is deze dijk minstens tweeduizend jaar oud.

Wierdijk

Vanaf de Middeleeuwen werden op verschillende plaatsen langs de Zuiderzeekust dijken gebouwd van zeewier. Een wierdijk had als voordeel boven een aarden dijk dat het gedroogde wier onder druk samenpakte tot een harde massa die veel minder te lijden had onder afslag. Door hun steile opbouw waren ze echter erg kwetsbaar voor ondermijning door de golfslag. Na de Allerheiligenvloed van 1570, toen bijna heel West-Nederland onder water stond, werden de wierdijken geleidelijk vervangen door kleidijken met een stenen talud. Alleen in de Wieringermeer en op Texel zijn nog restanten van oude wierdijken te vinden.

Den Oever, 1925. Een schip dat net terugkomt van het wiermaaien wordt gelost.

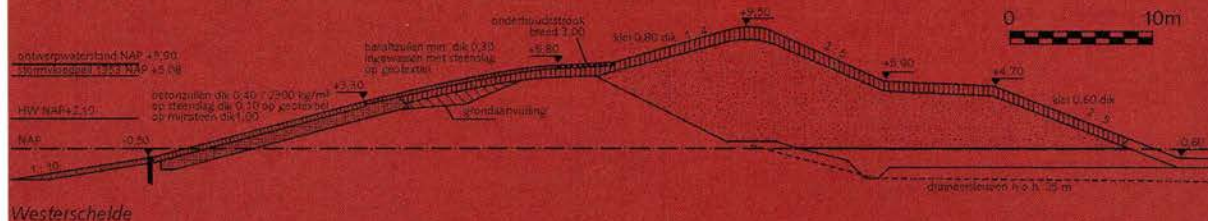
Om het wier tot droge pakken te kunnen persen, moet eerst het zout eruit worden gespoeld.

Dijkverzwaringen

Na de Ramp van 1953 zijn de meeste zeedijken verzaamd en opgehoogd. Dat gebeurde vaak aan de binnenkant, zodat de dure steenbekleding aan de buitenkant gehandhaafd kon blijven. De nieuwe dijk is daarbij half over de oude dijk heen gebouwd en de nieuwe buitenberm is even hoog als de oude dijk. De steenbekleding is meestal opgetrokken tot de hoogte van de oude dijk, zodat het gras daarboven alleen bij stormvloed nog overspoelt. Het talud aan de binnenzijde loopt flauw af, wat de kans op afschuiven verkleint. Het dijklichaam bestaat uit zand of klei, maar is altijd bedekt met een kleilaag, die het water niet doorlaat.

Steenzettersschool

Steenzetters waren vroeger te vinden in ieder kustdorp. Het was een goedbetaald en gespecialiseerd beroep. Na 1953 werd in Stelendam een steenzettersschool opgericht. De opdrachtgevers en aannemers betaalden van iedere vierkante meter glooiing of rijswerk een dubbeltje aan deze school, met als doel bekwame steenzetters op te leiden voor de aannemerij. De steenzettersschool is aan het begin van de 21^e eeuw opgeheven.

Parketvloer

Het steenzetten gebeurt tegenwoordig vaak machinaal. De stenen bekleding is het duurste element van een dijk. € 50 per vierkante meter is een normale prijs, te vergelijken met die van een parketvloer.

Bomen

Op zeedijken staan geen bomen. De veiligheid laat dat niet toe. Bomen kunnen omwaaien en ontwortelen en daarbij een diepe kuil maken in de dijk. Zo'n kuil kan door water en wind worden uitgeslepen, waardoor de stabiliteit van de dijk wordt aangetast. Bovendien vangen bomen veel licht weg, waardoor het gras eronder minder goed kan groeien. Langs rivierdijken in het binnenland zijn soms wel bomen te vinden. Bomen zijn hier minder bedreigend voor de veiligheid. De stormen zijn hier minder hevig dan langs de kust, waardoor een boom minder snel zal omwaaien.

Kleidijk

Een zeedijk met een breed schor ervoor, zoals hier bij Waarde langs de Westerschelde, heeft in principe geen steenbekleding nodig omdat het schor de golven breekt.

Muraltmuurtjes

Veel dijken op de Zeeuwse eilanden zijn in het begin van de 20^e eeuw opgehoogd met betonnen muurtjes, ontworpen door ingenieur De Muralt van het waterschap Schouwen. Deze 'Muraltmuurtjes' dienden vooral als golfkering tijdens stormvloed.

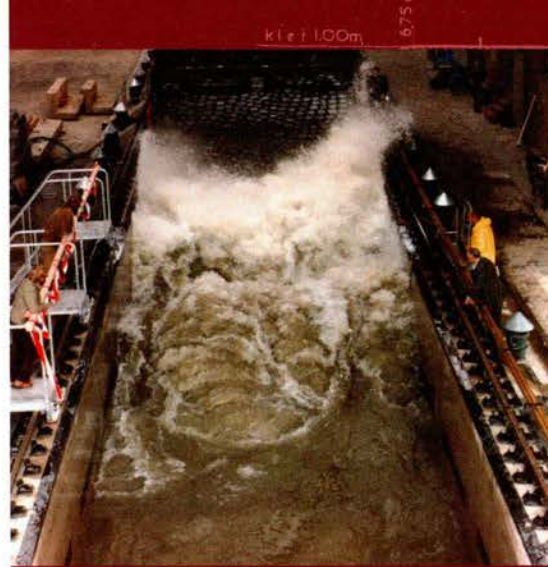
Deltagoot

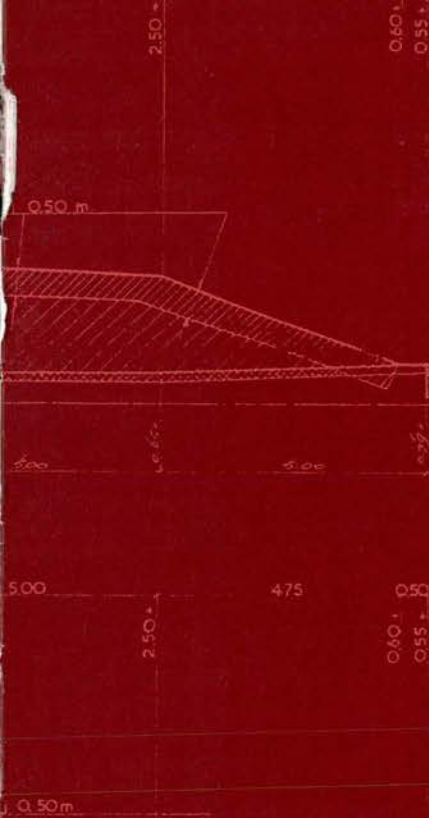
Golven beuken op de stenen van de dijk in de Deltagoot van het Waterloopkundig Laboratorium in De Voorst. Onderzoekers proberen op deze manier te weten te komen bij welke golven diverse soorten steenbekleding bezwijken.

APK-keuring

De Wet op de waterkering schrijft voor dat dijken iedere vijf jaar op veiligheid worden getoetst. Tijdens deze 'APK-keuring' controleert het waterschap of de dijk hoog en stabiel genoeg is, en of de bekleding nog in orde is. Bij sluizen en stuwen worden ook de deuren gecontroleerd.

Bezweken onder te hoge waterstand? Nee, deze oude dijk bij Bergambacht werd kunstmatig tot instorten gebracht in een experimenteel onderzoek naar de sterkte van de dijken.

„Waterschap Nieuw-Bommenede“
 VERHOOGING ZEEDUK VAN DE POLDERS
 KUKUIT, NIEUW-BOMMENEDE EN NIEUW-NATAARS.

dwarsprofielen schaal	aantal bladen	blad no	formaat	datum
1:100	6	3	59* x 105	Aug. '55
opmeting en get. de Waterb. ambt. M.J. v. N.				

Experimentele dijkdoorbraak

Hoeveel water kan een dijk aan? Die wetenschap kan veel geld uitsparen. Dijkverzwaringen zijn duur: voor iedere kilometer verstevigde rivierdijk moet bijna vijf miljoen euro worden neergeteld. Met meer kennis van de sterkte van de dijken kunnen dijkverzwaringen misschien spaarzamer worden toegepast.

Praktijkproeven met echte dijken zijn echter moeilijk uitvoerbaar, want met opzet een dijk laten bezwijken is riskant. Toch deed zich in 2001 een gelegenheid voor. Door de dijkversterkingen langs de Lek kwam een traject van tweehonderd meter oude dijk buiten gebruik. De Dienst Weg- en Waterbouwkunde van Rijkswaterstaat greep haar kans en organiseerde een experimentele dijkdoorbraak. Omdat er een gloednieuwe dijk achter het proefterrein lag, had dit geen gevolgen voor de veiligheid van het achterland.

De achthonderd jaar oude dijk werd op geen enkele manier gespaard. Om hoogwater na te bootsen sloegen de onderzoekers aan de buitenkant een damwand die als een badkuip vol stond met water. Via een aantal putten werd water rechtstreeks in en onder de dijk gepompt en op de dijk stonden zware betonblokken. Ondanks al dit geweld hield de dijk stand. Zelfs een springvloed kon hem niet doen bezwijken. Pas na het opvoeren van de hoeveelheid water over lange tijd bezweek de verzwakte dijk alsnog. De conclusie: eeuwenoude dijken zijn soms veel sterker dan verwacht.